

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΜΣ: ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Η ΑΛΛΗΛΟΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΠΑΡΟΝΤΟΣ ΜΕ ΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ,
«ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΟΥ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΟΥ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΣΕΣΚΛΟΥ»**

**ΕΚΠΟΝΗΣΗ
ΓΚΑΓΚΑ ΣΤΑΥΡΟΥΛΑ**

**ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΕΠΟΠΤΗΣ: ΑΥΔΙΚΟΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ
ΕΠΙΚΟΥΡΗ ΕΠΟΠΤΡΙΑ: ΜΟΥΝΔΡΕΑ-ΑΓΡΑΦΙΩΤΗ ΑΝΤΙΚΛΕΙΑ
ΕΞΕΤΑΣΤΡΙΑ ΕΠΟΠΤΡΙΑ: ΔΕΛΤΣΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ**

**ΒΟΛΟΣ
ΜΑΡΤΙΟΣ 2013**

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ
ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΜΣ: ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Η ΑΛΛΗΛΟΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΠΑΡΟΝΤΟΣ ΜΕ ΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ,
«ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΟΥ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΟΥ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΣΕΣΚΛΟΥ»**

**ΕΚΠΟΝΗΣΗ
ΓΚΑΓΚΑ ΣΤΑΥΡΟΥΛΑ**

**ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΕΠΟΠΤΗΣ: ΑΥΔΙΚΟΣ ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ
ΕΠΙΚΟΥΡΗ ΕΠΟΠΤΡΙΑ: ΜΟΥΝΔΡΕΑ-ΑΓΡΑΦΙΩΤΗ ΑΝΤΙΚΛΕΙΑ
ΕΞΕΤΑΣΤΡΙΑ ΕΠΟΠΤΡΙΑ: ΔΕΛΤΣΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ**

**ΒΟΛΟΣ
ΜΑΡΤΙΟΣ 2013**

Η φωτογραφία του εξώφυλλου:

«Αεροφωτογραφία του Αρχαιολογικού Χώρου Σέσκλου,
και στο βάθος το σημερινό χωριό Σέσκλο».

Απο Οδηγό Ενημέρωσης, Ξενάγησης, Περιήγησης του Δήμου Αισωνίας.

Ειδική έκδοση της Δημοτικής Κοινοφελούς Επιχείρησης
Αλληλεγγύης Δήμου Αισωνίας (ΔΗ.Κ.ΕΠ.Α.Δ.Α.), 2009, σ.10 .

Η φωτογραφία του οπισθόφυλλου:

« Το σημερινό χωριό Σέσκλο». Από το φωτογραφικό αρχείο
του Πολιτιστικού Συλλόγου Σέσκλου.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Η Συνάντηση της προϊστορικής αρχαιολογίας με το Σέσκλο.	2-6
2. Οι Αφειτηρίες της εργασίας.	7-8
3. Η Δομή της εργασίας.	8-12

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΤΟ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

1.1. Το Θεωρητικό πλαίσιο, συγκλίνουσες επιστημονικές οπτικές.	14-18
1.2. Η Προϊστορική αρχαιολογία και οι εθνογραφικές έρευνες στον Ελλαδικό χώρο.	18-21
1.3. Εθνογραφία και Μεθοδολογία της έρευνας.	21-26

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Ο ΧΩΡΟΣ, Ο ΧΡΟΝΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΣΕΣΚΛΟ

2.1. Ο Σύγχρονος Οικισμός.	28-30
2.2. Ο Προϊστορικός Οικισμός.	31-34
2.3. Οι Νεότεροι χρόνοι.	34-37
2.3.α. Πλυθυσμός, γενεαλογίες και καταγωγή.	38-40

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΟΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΟΙ, ΤΟ ΣΕΣΚΛΟ ΚΑΙ Η ΤΟΠΙΚΟΤΗΤΑ

3.1. Η Αρχαιολογία και η μνήμη του τόπου.	42-45
---	-------

Από τον Τσουντα στον Θεοχάρη

3.2. Ο ερχομός του Τσουντα και η ανακάλυψη του προϊστορικού οικισμού.	45-47
3.3. Ο ερχομός του Θεοχάρη και η αλλαγή του οικισμού.	47-52
3.3.α. Η μετανάστευση και η βλαχοποίηση του χωριού.	52-55
3.3.β. Η αλλαγή της σχέσης των κατοίκων με τον προϊστορικό οικισμό, σε σχέση με τον Θεοχάρη.	56-57
3.4. Η αρχαιολογική υπηρεσία και η νέα Τοπικότητα.	57-59

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

60-63

ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΤΕΣ

64-67

ΠΗΓΕΣ – ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

68-78

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ:

ΠΙΝΑΚΕΣ ΚΑΙ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ

80-84

ΧΑΡΤΕΣ

86-89

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

91-113

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

« Εάν ζούσε ο Θεοχάρης, το χωριό μας, θα είχε άλλη μοίρα.....». Αυτή ήταν η απάντηση των περισσότερων Σεσκλιωτών στην ερώτησή μου, πως αντιλαμβάνονται και αντιμετωπίζουν οι ίδιοι το Προϊστορικό Αρχαιολογικό οικισμό που βρίσκεται στα όρια της κοινότητάς τους. Αυτό ήταν και το κίνητρο, που με ενέπνευσε για να ασχοληθώ με αυτή την υπόθεση έρευνας. Να παρουσιάσω πώς το παρελθόν επιδρά στο παρόν μιας κοινότητας, που έχει την τύχη να κληρονομήσει μια τόσο σπουδαία αρχαιολογική θέση, όπως αυτή του Προϊστορικού οικισμού του Σέσκλου. Τα ζητήματα που πραγματεύεται αυτή η μελέτη είναι η κατανόηση και η διαμόρφωση της αντίληψης του αρχαιολογικού παρελθόντος στην Ελλάδα, από τον 19^ο αιώνα (Τσουντας) μέχρι το πρόσφατο παρελθόν¹, η διαμόρφωση των ιδεών για την προϊστορία στην ελληνική αρχαιολογία², ακόμη η αντίληψη και η γενική θεωρία αναπαράστασης της αρχαιότητας στο παρόν³ και πως προβάλλεται, αυτή καθώς και η διαμόρφωση της τοπικής μνήμης. Επίσης επιχειρείται μία προσπάθεια ορισμού της έρευνας που διεξήχθη, αφού πρώτα αναλύονται οι θεωρητικοί κλάδοι γύρω από τους οποίους στρέφεται.

1.Η συνάντηση της προϊστορικής αρχαιολογίας με το Σέσκλο.

Σε αυτό το πρώτο υποκεφάλαιο της εισαγωγής θα εστιάσουμε στην διαμόρφωση της αντίληψης του αρχαιολογικού παρελθόντος στην Ελλάδα από τον 19^ο αιώνα μέχρι και το πρόσφατο παρελθόν⁴. Αρχικά μέσα από το προδρομικό έργο του Τσουντα στο Σέσκλο⁵ το οποίο θεωρείται η απαρχή της επιστημονικής ενασχόλησης με την προϊστορική αρχαιολογία, αλλά και της σύνδεσης της με τη βασική κατεύθυνση των ιστορικών σπουδών στην Ελλάδα, την απόδειξη δηλαδή της ιστορικής συνέχειας του

---

¹Βλ. σχετική βιβλιογραφία: Kotsakis 1991:65-90, Kotsakis 1998:44-67, Kotsakis 2003a: 217-221, Kotsakis 2003b: 55-70.

²Δεν εννοώ εδώ τον κρητομικηναϊκό κύκλο, που θεωρείται γενικά προοίμιο της κλασικής αρχαιότητας, αλλά τη νεολιθική εποχή, που σχετίζεται με τον Σέσκλο. Βλ. Kotsakis 2008.

³ Βλ. σχετική βιβλιογραφία: Herzfeld 1982, 1987, Hamilakis and Yaloyri 1996,1999, Hamilakis 2007, Yalouri 2001, Damaskos and Plantzos 2008, Χαμηλάκης 2012.

⁴ Βλ. σχετική βιβλιογραφία: Kotsakis 1991: 65-90, Kotsakis 1998:44-67, Kotsakis 2003a: 217-221, Kotsakis 2003b: 55-70.

⁵ Τσουντας, 1908.

ελληνικού έθνους⁶. Αργότερα μέσα από το κορυφαίο έργο του Θεοχάρη⁷, (που είναι η ανασκαφή της Προϊστορικής Ακρόπολης του Σέσκλου), το οποίο έχει συμβάλει στον εκμοντερνισμό της ελληνικής προϊστορικής αρχαιολογίας στη δεκαετία του 1960⁸, συνεχίζοντας ο ίδιος το έργο του Τσουντα. Έπειτα μέσα από τη συμβολή του Χουρμουζιάδη, ο οποίος βασιζόμενος στο μαρξισμό, συνέθεσε αυτό που αποκλήθηκε με τους όρους του T.S.Kuhn⁹, «ελληνικό επιστημονικό παράδειγμα». Αυτό συνιστά, άλλωστε, και τη μοναδική μέχρι σήμερα θεωρητική πρόταση που πληροί και τους τρεις παραπάνω όρους – ελληνικό, επιστημονικό και παράδειγμα – που διατυπώθηκε στην Ελλάδα για την προϊστορική αρχαιολογία¹⁰.

Αποτελεί γεγονός ότι η αρχαιολογία ταυτίζεται με την ιστορία των προγόνων για την Ελλάδα¹¹. Από τον 19^ο αιώνα η Ελληνική αρχαιολογία αποτέλεσε το όριο μεταξύ της προγονικής ιστορίας και του κλασικισμού και ήταν εκείνη η οποία μέσα από την εκπαίδευση και τον πολιτισμό, διαμόρφωσε το ελληνικό έθνος¹². Ουσιαστικά για την Ελληνική κοινωνία, η Ελληνική αρχαιολογία αποτελεί την επιβεβαίωση των ιστορικών πηγών μέσα από την απόδειξη των υλικών τεκμηρίων¹³. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το Μακεδονικό ζήτημα, το οποίο αποτέλεσε ζήτημα εθνικής πολιτικής και έφερε στο προσκήνιο και τον πολιτικό ρόλο του παρελθόντος, ειδικά

---

⁶ Σε αυτό το σημείο, τίγεται το μεγάλο ζήτημα του εθνικισμού και της αρχαιολογίας στην Ελλάδα. Ιδιαίτερα αγαπητό θέμα επιστημόνων των τελευταίων ετών που πλέον μοιάζει να έχει εξαντληθεί η συζήτησή των παραμέτρων του. Οι διάφορες μελέτες επικεντρώθηκαν κυρίως στην ανάδειξη εκείνων των σημείων που κατέστησαν το συσχετισμό των δύο αναπόδραστο. βλ. τις τελευταίες μελέτες των Damaskos & Plantzos 2008, Kotsakis 1998 και 2003, αλλά και Χαμηλάκης 2012: 33-48 όπου και η σχετική βιβλιογραφία. Ο Χαμηλάκης χαρακτηριστικά αναφέρει στο πρόσφατα μεταφρασμένο στα Ελληνικά βιβλίο του: Μνήμες λαξεμένες σε μάρμαρο: Το Έθνος και τα ερείπιά του: Αρχαιότητα, Αρχαιολογία και Εθνικό Φαντασιακό στην Ελλάδα. Αθήνα, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, σ.39 «*Η μελέτη του δεσμού μεταξύ αρχαιολογίας και εθνικισμού, επομένως, δεν είναι μια μελέτη της κατάχρησης της πρώτης από τον δεύτερο, αλλά της ανάπτυξης ενός μηχανισμού της νεωτερικότητας (της αρχαιολογίας ως αυτόνομης επιστήμης) για να εξηγηθούν οι ανάγκες της πιο κραταιάς ιδεολογίας αυτής της νεωτερικότητας (του εθνικισμού). Η μελέτη της σχέσης εθνικισμού και αρχαιολογίας είναι συγχρόνως μια μελέτη «μέσα από τον καθρέφτη», η οποία δεν είναι δυνατόν να προχωρήσει αν δεν εγκύψει στην οντολογία, τις επιστημονικές παραδοχές, τη γενεαλογία και τις διεργασίες του αρχαιολογικού μηχανισμού. Κατά μια ευρύτερη έννοια, είναι επίσης η μελέτη του πώς τα προϊόντα της αρχαιολογίας, δηλαδή οι αρχαιολογικές αφηγήσεις και λόγοι, αλλά και τα αρχαία τέχνηρα, οι αρχαιολογικοί χώροι και τα αρχαιολογικά μνημεία εμπλέκονται στη συνεχή παραγωγή και αναπαραγωγή του εθνικισμού και των πολιτών του έθνους – με άλλα λόγια, στην «εθνικοποίηση της κοινωνίας». Ο εθνικισμός χρειάζεται την ιστορία και το παρελθόν για να υποστηρίξει τους ισχυρισμούς του περί μεγάλης αρχαιότητας, ή ακόμα και αιωνιότητας».*

⁷ Θεοχάρης, Δ.Ρ., 1967.

⁸ Kotsakis 2008: 175-183

⁹ Kuhn 1987.

¹⁰ Kotsakis 1991: 65-90

¹¹ Kotsakis 2003: 56.

¹² Kotsakis 2003:57.

¹³ Kotsakis 1998:44-67.

των κλασικών αρχαιοτήτων, θέμα το οποίο απασχόλησε αρκετούς ερευνητές¹⁴. Αυτή η θέση σύμφωνα με τον Friedman¹⁵, θα πρέπει να ιδωθεί όχι μόνο ως μεμονωμένο τοπικό φαινόμενο. Πρέπει να τοποθετηθεί στην προσπάθεια διαμόρφωση της Δυτικής Ευρωπαϊκής ταυτότητας η οποία θεωρεί την Ελλάδα ως τον ιδεολογικό της πρόγονο. Έτσι έχει ταυτίσει στους κόλπους της Ευρωπαϊκής ταυτότητας την ελληνική κοινωνία με την αρχαία κλασική Ελλάδα για να καταφέρει με αυτό τον τρόπο να τη διαφοροποιήσει από τους υπόλοιπους Ευρωπαίους.

Σύμφωνα με τον Κωτσάκη¹⁶ η αντίληψη του παλαιού πολιτικό-ιστορικού παραδείγματος ακόμη και στις μέρες μας παραμένει ζωντανό. Αυτή του την άποψη την στηρίζει στην αντιμετώπιση που έλαβε και λαμβάνει η Προϊστορική αρχαιολογία στην Ελλάδα. Το Ελληνικό έθνος, όταν αναφέρονταν στην Προϊστορία εστίαζε μονάχα στον Μυκηναϊκό πολιτισμό, στους μύθους και τους θρύλους της Μινωικής Κρήτης¹⁷.

Στα τέλη του 19^{ου} αι. και στην αρχή του 20^{ου}, ο Τσουντας ήταν ο πρόδρομος των Νεολιθικών σπουδών και της θεσσαλικής Προϊστορίας με το σπουδαίο έργο του, στο Σέσκλο και στο Διμήνι. Εκείνη τη περίοδο η έρευνα γύρω από την Ελληνική προϊστορία, εστίαζε στους πολιτισμούς της Εποχής του Χαλκού, ξεκινώντας από τον Μυκηναϊκό πολιτισμό, ήδη γνωστό από τις ανασκαφές του Σλήμαν τον 19^ο αιώνα, από την έρευνα του Τσουντα¹⁸ και του Wace¹⁹ και αργότερα από τον Μαρινάτο²⁰ και τον Μυλωνά²¹, μα πάνω απ' όλα για τον Μινωικό πολιτισμό που ανακαλύφθηκε στη Κνωσό από τον Sir Arthur Evans²².

Το έργο του Τσουντα ακολουθήθηκε πιστά και ήταν το μοναδικό τεκμήριο ύπαρξης της νεολιθικής Προϊστορίας στην Ελλάδα για πενήντα χρόνια μέχρι τον ερχομό το 1956 του Θεοχάρη.

---

¹⁴ Βλ. σχετική βιβλιογραφία: Skopetea 1988, Kotsakis 1991, Morris 1994, Hamilakis and Yalouri 1996.

¹⁵ Friedman 1992: 845.

¹⁶ Kotsakis 2003: 61.

¹⁷ Kotsakis 1991:65-90.

¹⁸ Tsountas 1893.

¹⁹ Wace 1932 .

²⁰ Marinatos & Hirmer 1960.

²¹ Mylonas 1966.

²² Evans 1921-1936.

Ο Δ.Ρ. Θεοχάρης²³ στην προσπάθειά του να θεμελιώσει τις Νεολιθικές σπουδές στη Ελλάδα, ως ένα ξεχωριστό πεδίο έρευνας, κατέφυγε αναπόφευκτα στην δημιουργία σύνδεσής της Νεολιθικής περιόδου με τις ιστορικές περιόδους. Ήταν εκείνος ο οποίος αναζωπύρωσε την έρευνα για τη μελέτη της νεολιθικής, η οποία όταν εκείνος άρχισε την επιστημονική του δραστηριότητα στα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια, βρισκόταν σε αποτελμάτωση. Ωστόσο, μετά την δική του εποχή δράσης, οι νεολιθικές σπουδές στην Ελλάδα άνθισαν και έτσι γεννήθηκε το ενδιαφέρον σε περισσότερους νέους αρχαιολόγους, να στραφούν στη μελέτη αυτής. Διατύπωσε αρχικά στα πλαίσια της Ιστορίας του Ελληνικού έθνους, ότι η Ιστορία αρχίζει με την Προϊστορία και για το λόγο αυτό είναι αναγκαία η διεξοδική διερεύνηση του ρόλου των παλαιότερων κατοίκων της χώρας, αυτών που συμβατικά αποκαλούνται «Προέλληνες». Μέσα από το έργο του η «Αυγή της Θεσσαλικής Προϊστορίας» παρουσιάζει την εξέλιξη του πολιτισμού στη Θεσσαλία, από την παλαιολιθική-μεσολιθική έως την ώριμη φάση, η οποία αποκαλείται συνήθως, ως Πολιτισμός του Σέσκλου και ταυτίζεται με τη Μέση Νεολιθική. Επιχειρεί μία θεωρητική τοποθέτηση της νεολιθικής στο ευρύτερο πλαίσιο της οικονομικής και πολιτιστικής εξέλιξης, σε συσχετισμό με ανάλογα φαινόμενα της Μέσης Ανατολής. Με την συνθετική παρουσίαση της προκεραμικής νεολιθικής ως αφετηριακή βάση του «παραγωγικού» σταδίου, την έκθεση των δεδομένων της Θεσσαλίας και τη σύγκρισή τους με τα μεσοανατολικά παράλληλα, συνάγεται το πόρισμα ότι η ελλαδική προκεραμική δεν πρέπει να ήταν προϊόν διάδοσης μέσω κάποιας εισβολής, αλλά αυτόνομη. Αυτόνομος θεωρείται και ο πολιτισμός της αρχαιότερης νεολιθικής, με τις διαδοχικές φάσεις εξέλιξης, και η μέση νεολιθική ορίζεται ως επακόλουθο της αρχαιότερης και όχι ως προϊόν εισβολής, όπως πίστευαν οι Weinberg²⁴ και Holberg.

Ο Δ.Ρ. Θεοχάρης διαμόρφωσε το ελληνικό πρόσωπο της έρευνας, στηριγμένος στις βασικές αρχές του, που ήταν η ιδέα της αδιάσπαστης συνέχειας, η σημασία της ανταλλαγής των αγαθών και της κυκλοφορίας των ιδεών στην προοδευτική αλλαγή που σημειώνεται στην εξέλιξη των φάσεων του προϊστορικού

---

²³ Βλ. σχετική βιβλιογραφία: Θεοχάρης 1967, Theocharis 1973, Θεοχάρη, Δ.. Μαρία 1992, Πρακτικά Διεθνούς συνεδρίου για την Αρχαία Θεσσαλία, προς τιμήν του Δ.Ρ. Θεοχάρη, σ. 21-25, Kotsakis 2008: 175-180.

²⁴ Weinberg 1965.

πολιτισμού, και ο ρόλος του γηγενούς στοιχείου ως δυναμικού αποδέκτη των νέων ιδεών²⁵.

Ο Κ. Κωτσάκης συνόψισε πρόσφατα τα δεδομένα για την περίοδο δράσης του Δ. Ρ. Θεοχάρη συνδέοντάς την με τον μοντερνισμό:

«Το έργο του έδειξε το δρόμο για την υπέρβαση του αδιεξόδου της πολιτιστικής ιστορίας η οποία απλά προσπάθησε να ευθυγραμμίσει την προϊστορία με τις κυρίαρχες ιστορικές αφηγήσεις του εθνικού διαλόγου...(Όλες οι πτυχές του έργου του)...υπογραμμίζουν τη συνεισφορά του στο μεταβαλλόμενο προφίλ της Ελληνικής αρχαιολογίας φέρνοντάς τη πλησιέστερα στη διεθνή λογική. Με αυτή την έννοια το έργο του Δ. Ρ. Θεοχάρη αποτελεί ένα παράδειγμα της μακράς διαδικασίας του εκμοντερνισμού...συνεισφέροντας στο επίπεδο του κοινωνικού-φανταστικού μια αναβαθμισμένη σύλληψη του ίδιου του πολιτισμού²⁶» (η μετάφραση δική μου).

Στην δεκαετία το 1970 ο Χουρμουζιάδης²⁷, συνεχίζει το έργο του Θεοχάρη στη Νεολιθική Θεσσαλία, παρουσιάζοντας τον Νεολιθικό πολιτισμό ως ένα μοντέλο που διαθέτει καθολική δύναμη και εφαρμογή. Η προσέγγιση του ήταν ξεκάθαρα συστηματική με αναφορές στην οργάνωση του χώρου, της οικονομίας και της ιδεολογίας βάζοντας σε δεύτερη μοίρα ενδιαφέροντος, όπως έπραξε και ο Θεοχάρης, τα γεωγραφικά και ιστορικά παράλληλά. Αυτή η νέα αντίληψη που εισήγαγε ο Χουρμουζιάδης εκφράζετε ξεκάθαρα μέσα από την οργάνωση της νεολιθικής έκθεσης του Μουσείου του Βόλου, όπως ο Κωτσάκης²⁸ υποστηρίζει μία «νέα Μουσειολογία» ξεκινά από τότε στην Ελλάδα. Ολοκληρώνοντας λοιπόν αυτή τη μικρή περιήγηση στην διαμόρφωση της αντίληψης του αρχαιολογικού παρελθόντος στην Ελλάδα και την διαμόρφωση των ιδεών για την προϊστορία στην ελληνική αρχαιολογία διαπιστώνουμε ότι οι νεωτερισμοί που εισήγαγαν στην έρευνα της Προϊστορίας αυτοί σπουδαίοι ερευνητές, συνέβαλαν στη θεμελίωση και την εξάπλωση της σύγχρονης έρευνας της νεολιθικής εποχής²⁹.

---

²⁵ Θεοχάρη 1992: Πρακτικά Διεθνούς συνεδρίου για την Αρχαία Θεσσαλία, προς τιμήν του Δ.Ρ. Θεοχάρη, 21-25.

²⁶ Kotsakis 2008:180

²⁷ Kotsakis 2008:180

²⁸ Kotsakis 2008:181.

²⁹ Ωστόσο θα συμφωνήσω με την παρατήρηση που εκφράζει ο Κωτσάκης, ο οποίος κλείνοντας το άρθρο του «Paths to modernity: Dimitrios R. Theocharis and post-war Greek prehistory» υποστηρίζει πως ακόμη και μετά από τις προσπάθειες του Δ.Ρ. Θεοχάρη για την νεολιθική αρχαιολογία, πολλά σχολικά εγχειρίδια ακόμη την αγνοούν, όπως και αρκετά μουσεία της χώρας δεν υποστηρίζουν τις νεολιθικές εκθέσεις, κατανοώντας έτσι ότι η Ελλάδα οδηγείται προς τον μεταμοντερνισμό χωρίς ωστόσο να έχει συνειδητοποιήσει την εξέλιξη που έχει πραγματοποιηθεί στο παρελθόν.

2. Αφιετηρίες της εργασίας.

Η παρούσα μελέτη προέκυψε από ένα ευρύτατο ενδιαφέρον για την κοινότητα και τους ανθρώπους της, που γεννήθηκε στο πλαίσιο της συμμετοχής μου ως επιστημονικής συνεργάτιδας στην πιλοτική έρευνα που διενεργήθηκε στο Σέσκλο, υπό την αιγίδα του Δήμου Αισωνίας και της επιτροπής ερευνών του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας. Επιστημονικός υπεύθυνος της έρευνας ήταν ο κ. Ευάγγελος Αυδίκος, καθηγητής λαογραφίας του τμήματος Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας. Η έρευνα είχε σκοπό την καταγραφή και μελέτη του λαϊκού πολιτισμού του Σέσκλου, διήρκησε δύο χρόνια και μετά από μία πληθώρα συνεντεύξεων που ολοκλήρωσαν την επιτόπια έρευνα, αλλά και πλήθος αρχειακού υλικού, πραγματοποιήθηκε η συγγραφή του πρώτου επιστημονικού βιβλίου «Σέσκλο Μαγνησίας, Οικονομικές, Κοινωνικές και Πολιτισμικές αντιθέσεις και αλλαγές» που αναφέρεται στο ιστορικό Σέσκλο³⁰ που μέχρι τότε παρέμενε άγνωστο, σε αντίθεση με το προϊστορικό Σέσκλο το οποίο έχει αναδειχθεί σε σύμβολο μίας σημαντικής περιόδου. Η εργασία αυτή κατά ένα μεγάλο μέρος της στηρίχθηκε στα δεδομένα της έρευνας που διεξήχθη για την συγγραφή αυτού του βιβλίου, γι' αυτό θα είναι συχνές οι αναφορές και οι ταυτίσεις με πρόσωπα και καταστάσεις που συμπίπτουν με τη προσωπική μου έρευνα.

Μέσα από τις 30 συνεντεύξεις με τους κατοίκους του χωριού παρατηρήθηκε, ότι στο παρελθόν οι κάτοικοι στην προσπάθειά τους για αναγνωρισιμότητα παρουσίαζαν τον εαυτό τους ως κληρονόμους του αρχαίου οικισμού, διεκδικώντας έτσι ένα μερίδιο σεβασμού και προσοχής της τοπικής κοινωνίας. Μετά όμως την δεκαετία του '80 και μέχρι το πρόσφατο παρελθόν αυτή η αντίληψή τους διαφοροποιείται.. Σκοπός και βασικός τους προσανατολισμός πλέον είναι η επανάκτηση της Βλάχικης ταυτότητας, η τάση για δημιουργία ενός νέου πλαισίου για τη νέα ταυτότητα, η ένδειξη για στροφή στις πατρογονικές ρίζες. Ο αρχαιολογικός οικισμός απουσιάζει από την καθημερινότητά τους και η ανάδειξη του Προϊστορικού Σέσκλου δεν συμπεριλαμβάνεται μέσα στις βασικές τους τοπικές επιδιώξεις.

---

³⁰ Με τον όρο «ιστορικό Σέσκλο», αναφέρομαι στην ιστορική παρουσία και πορεία του σημερινού χωριού, στην οποία συμβάλει το βιβλίο του κ. Ευάγγελου Αυδίκου και μέχρι τη παρούσα μελέτη παρέμενε άγνωστο.

Αυτή η παρατήρηση³¹, λοιπόν με ενέπνευσε να διερευνήσω, μέσα από την ιστορική πορεία του τόπου, την αλληλόδραση του προϊστορικού οικισμού με την τοπική κοινωνία, πώς διαμορφώθηκε μέσα στα χρόνια, πώς εξελίχθηκε αλλά κυρίως πώς επηρέασε τόσο την εξέλιξη της τοπικής κοινωνίας όσο και τον ίδιο τον οικισμό. Αρχικά μέσα από προσωπικό ενδιαφέρον τόσο διότι το Σέσκλο αποτελεί μόνιμο τόπο κατοικίας μου αλλά και ιδιαίτερη πατρίδα μου όσο και από την σκοπιά του αρχαιολόγου του πεδίου που τον απασχολεί η σύνδεση της αρχαιολογικής θέσης με τους ντόπιους και το γενικότερο σύγχρονο περιβάλλον που την περιβάλλει³²

3. Η δομή της εργασίας.

Η εργασία για πρακτικούς και μεθοδολογικούς λόγους, χωρίζεται στην εισαγωγή και σε τρία κεφάλαια. Η εισαγωγή διαρθρώνεται μέσα από τρεις υποενότητες: η πρώτη με τίτλο: *Η συνάντηση της Προϊστορικής Αρχαιολογία με το Σέσκλο*, πραγματεύεται τη διαμόρφωση της αντίληψης του αρχαιολογικού παρελθόντος στην Ελλάδα, από τον 19^ο αιώνα (Τσουντας) μέχρι το πρόσφατο παρελθόν και τη συγκρότηση των ιδεών για την προϊστορία στην ελληνική αρχαιολογία μέσα από τα σπουδαία έργα των αρχαιολόγων που έδρασαν στην θέση (Τσουντα, Θεοχάρη, Χουρμουζιάδη). Παρουσιάζεται ουσιαστικά ,ποια ήταν η συμβολή τους στη θεμελίωση και την εξάπλωση της σύγχρονης έρευνας στην Προϊστορική Αρχαιολογία. Η δεύτερη με τίτλο: *Οι αφητηρίες της εργασίας*, μαρτυρά και από τον τίτλο της, ότι αναφέρεται εκτενέστερα στα κίνητρα και στους λόγους που με οδήγησαν στην συγγραφή της παρούσας μελέτης, επίσης στις υποθέσεις έρευνας που προέκυψαν από την επιτόπια έρευνα καθώς και τους σκοπούς και στόχους της παρούσας μελέτης. Τέλος η τρίτη (στην οποία αναφερόμαστε) με τίτλο: *Η δομή της εργασίας*, παρουσιάζει επιγραμματικά τους τίτλους των κεφαλαίων και των υποκεφαλαίων, καθώς και μία σύντομη αναφορά στο περιεχόμενό τους.

---

³¹ Αναφέρομαι αρχικά στις παρατηρήσεις της έρευνας, διότι αποτέλεσαν το βασικό κίνητρο για την συγγραφή της παρούσας μελέτης. Ουσιαστικά αποτελούν βιωματικές υποθέσεις έρευνας οι οποίες προέρχονται μέσα από την παρατήρηση της κοινωνίας, μέσα από την διετή αυτή συστηματική επιτόπια έρευνα που διενήργησα, όπως επίσης και μέσα από την γενικότερη άποψή μου αφού και η ίδια αποτελώ μέλος αυτής της κοινωνίας. Στα επόμενα κεφάλαια θα παρουσιαστεί όλη η πορεία των ερευνών που με οδήγησαν σε αυτές τις.

³² Εδώ θα ήθελα να διευκρινίσω, ότι μέσα από αυτό το πόνημα επιχειρώ ως αρχαιολόγος μία λαογραφο-ανθρωπολογική προσέγγιση στο ζήτημα της αναπαράστασης μιας αρχαιολογικής θέσης με την τοπική κοινωνία.

Περνώντας τώρα στα κεφάλαια, το Πρώτο Κεφάλαιο με τίτλο: *Το Θεωρητικό πλαίσιο*, οριοθετεί μέσα από τρία υποκεφάλαια το γενικό πλαίσιο στο οποίο θα κινηθεί η παρούσα μελέτη, μέσα από συγκεκριμένες θεωρητικές τοποθετήσεις και διατυπώσεις. Το πρώτο υποκεφάλαιο (1.1) με τίτλο: *Το θεωρητικό πλαίσιο, συγκρίνουσες επιστημονικές οπτικές*, επιχειρεί μέσα από τον ορισμό τριών αρχαιολογικών κλάδων της εθνοαρχαιολογίας, της εθνογραφίας και της λαογραφίας να βρει σημεία σύγκλισης και διαφοροποίησης με τη παρούσα μελέτη. Τα δεύτερο υποκεφάλαιο (1.2) με τίτλο: *Η Προϊστορική αρχαιολογία και οι εθνογραφικές έρευνες στον Ελλαδικό χώρο*, αναφέρει παραδείγματα εθνογραφικών ερευνών στα πλαίσια της Προϊστορίας Αρχαιολογίας στον Ελλαδικό χώρο. Τέλος το τρίτο υποκεφάλαιο (1.3) με τίτλο: *Εθνογραφία και Μεθοδολογία* παρουσιάζει την μέθοδο της επιτόπιας έρευνας που διεξήχθη μέσα από διάφορες μεθοδολογικές προσεγγίσεις καθώς και από τα αναλυτικά εργαλεία της ανθρωπολογίας, όπως είναι η εθνογραφική παρατήρηση και η ανάλυση λαογραφικών δεδομένων.

Στο Δεύτερο Κεφάλαιο με τίτλο: *Ο Χώρος, Ο Χρόνος και το Σέσκλο*, παρουσιάζει το Σύγχρονο Σέσκλο, το Προϊστορικό, μέχρι και τους νεότερους χρόνους μέσα από τρία υποκεφάλαια. Το πρώτο υποκεφάλαιο(2.1.) με τίτλο: *Ο Σύγχρονος οικισμός*, μας συστήνει το νέο Σέσκλο, εξετάζοντας την ονομασία την γεωγραφία, την οικολογία και το φυσικό περιβάλλον. Το δεύτερο υποκεφάλαιο (2.2.) με τίτλο: *Ο Προϊστορικός Οικισμός*, αναφέρεται στο Προϊστορικό Σέσκλο, κάνοντας μία απλή αναφορά στα αρχαιολογικά κατάλοιπα και ευρήματα καθώς και στην συμβολή και στο έργο των αρχαιολόγων που ανέσκαψαν και ανέδειξαν τη θέση, των Τσουντα και Θεοχάρη. Τέλος στο τρίτο υποκεφάλαιο (2.3.) με τίτλο: *Οι Νεότεροι Χρόνοι*, πραγματοποιείται μία ιστορική αναδρομή του τόπου μέχρι και το πρόσφατο παρελθόν. Το τρίτο υποκεφάλαιο συμπληρώνεται με μία υποενότητα (2.3.α.) με τίτλο: *Πληθυσμός, γενεαλογίες και καταγωγή*, στην οποία αναλύοντε διεξοδικά, η σύνθεση του πληθυσμού, οι κοινωνικοοικονομικές δομές καθώς και η καταγωγή.

Το Τρίτο Κεφάλαιο και τελευταίο, με τίτλο: *Οι Αρχαιολόγοι, το Σέσκλο και η Τοπικότητα*, χωρίζεται σε τέσσερα υποκεφάλαια. Στο πρώτο υποκεφάλαιο (3.1.) με τίτλο: *Η αρχαιολογία και η μνήμη του τοπίου*, επιχειρείται μία θεωρητική προσέγγιση στη συγκρότηση της μνήμης και στην αναπαράσταση αυτής, σε σχέση με το αρχαιολογικό τοπίο. Στη συνέχεια, τα υπόλοιπα υποκεφάλαια φέρουν υπότιτλο: *Από τον Τσουντα στον Θεοχάρη*, αφού από εδώ και κάτω τα υποκεφάλαια πραγματεύοντε και πώς παγιώθηκε τα τελευταία χρόνια η μεταστροφή προς τις αρχαιότητες, μέσα

από παραδείγματα. Παρατίθεται ακόμη η άποψη της υπεύθυνης του αρχαιολογικού χώρου γι' αυτή την μεταστροφή και παρομοιάζετε με ανάλογα παραδείγματα άλλων αντίστοιχων ερευνών. Συγκεκριμένα, το δεύτερο υποκεφάλαιο (3.2.) με τίτλο: *Ο ερχομός του Τσουντα, Η «ανακάλυψη» του Προϊστορικού οικισμού*, αναφέρεται στο τοπίο και στη γενικότερη κατάσταση της τότε κοινωνίας, που συνάντησε ο Τσουντας ερχόμενος στη Θέση. Το τρίτο υποκεφάλαιο (3.3.) με τίτλο: *Ο ερχομός του Θεοχάρη, και η αλλαγή του οικισμού*, παρουσιάζει την πορεία των ανασκαφών στη θέση, μέσα από την βιωματική εμπειρία των κατοίκων, πώς επηρεάστηκε η τοπική κοινωνία από την πορεία των ανασκαφών, αλλά και πώς οι ανασκαφές και το πρόσωπο του Θεοχάρη άλλαξαν την τότε κοινωνία του Σέσκλου, πώς αρθρώθηκε αυτή η αλλαγή μέσα από παραδείγματα δράσεων της τοπικής κοινωνίας. Αυτό το υποκεφάλαιο, στη συνέχεια περιλαμβάνει δύο υποενότητες μέσα από τις οποίες παρουσιάζεται η μεταστροφή των κατοίκων προς τις αρχαιότητες, μετά το τέλος των ανασκαφών του Θεοχάρη στη θέση. Η πρώτη υποενότητα (3.3.α.) με τίτλο: *Η Μετανάστευση και η Βλαχοποίηση του χωριού*, οδηγεί τον αναγνώστη, μέσα από την παρουσίαση αυτών των δύο κομβικών γεγονότων για την νεότερη ιστορία του τόπου, στο να κατανοήσει την πορεία και την αφετηρία της αλλαγής της αναπαράστασης του Προϊστορικού οικισμού με την τοπική κοινωνία. Η δεύτερη υποενότητα (3.3.β.) με τίτλο: *Η αλλαγή της σχέσης των κατοίκων με το Προϊστορικό οικισμό, σε σχέση με το Θεοχάρη*, οδηγεί στην εμπέδωση αυτής της αλλαγής και στην δημιουργία της νέας ταυτότητας. Τέλος το υποκεφάλαιο (3.4.) με τίτλο: *Η Αρχαιολογική Υπηρεσία και η νέα Τοπικότητα*, καταδεικνύει την πορεία του τόπου μετά την ανακύρηξή του Προϊστορικού οικισμού ως επίσημου αρχαιολογικού χώρου και την ανάληψη της κύριας ευθύνης του από τη αρχαιολογική υπηρεσία. Ποιες δράσεις έχει αναπτύξει η αρχαιολογική υπηρεσία στο χώρο, αντιλαμβάνοντας και η ίδια τα οφέλη σύνδεσης με τη τοπική κοινωνία και ποιά η σχέση σήμερα του οικισμού με την τοπική κοινωνία. Ουσιαστικά αυτό το κεφάλαιο υποστηρίζει και δικαιολογεί τη χρήση του συγκεκριμένου παραδείγματος, του Προϊστορικού και Σύγχρονου Σέσκλου, σε σχέση με το θέμα της παρούσας μελέτης.

Τέλος τα συμπεράσματα συμπυκνώνουν τα νοήματα, τις απόψεις πάνω σε αυτή την υπόθεση έρευνας και κλείνοντας παρατίθεται μία προσωπική άποψη και πρόταση σε σχέση με την αλληλόδραση του Παρόντος με το Παρελθόν αλλά και προτάσεις για τη μελλοντική διαχείριση του οικισμού. Ολοκληρώνουμε με τις πηγές, τη βιβλιογραφία καθώς και την ποσοτικοποίηση των αποτελεσμάτων της έρευνας

μέσα από σχετικό πίνακα και αντίστοιχο διάγραμμα. Ακολουθούν πίνακες και διαγράμματα με τα στοιχεία επισκεψιμότητας του Αρχαιολογικού χώρου του Σέσκλου, (όπως αυτά προκύπτουν μέσα από το ημερολόγιο επισκεπτών τα έτη 2010-2012), όπως επίσης και κατάλογος με τις εθνικότητες των επισκεπτών κατηγοριοποιημένες με αύξουσα σειρά και τέλος το επίμετρο με τους χάρτες της περιοχής και πλούσιος φωτογραφικός κατάλογος.

Την ευγνωμοσύνη μου για τη συμπαράσταση, τη συνεχή ενθάρρυνση, την καθοδήγηση και την αμέριστη επιστημονική του βοήθεια θέλω να εκφράσω στον κ. Αυδίο Ευάγγελο, καθηγητή του τμήματος Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας και πρώτο επιβλέποντα της εργασίας. Χωρίς τις εποικοδομητικές υποδείξεις και παρατηρήσεις αλλά και τη γενικότερη πολύμορφη βοήθειά του στην επίλυση διαφόρων μεθοδολογικών προβλημάτων σε θέματα λαογραφίας και ανθρωπολογίας, δεν θα ήταν δυνατή η ολοκλήρωση της εργασίας. Οι εγκάρδιες ευχαριστίες μου αποτελούν μόνον το αυτονόητο.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω στην κ Αντίκλεια Μουνδρέα – Αγραφιώτη, καθηγήτρια του τμήματος Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας και επίκουρη επόπτρια της εργασίας, για τη πολύτιμη επιστημονική της βοήθεια σε θέματα αρχαιολογίας, με τα οποία δυστυχώς μόνον ακροθιγώς ασχολήθηκα στο πλαίσιο της εργασίας, αλλά κυρίως για την εξ' αρχής ενθάρρυνσή μου για την ενασχόληση με αυτή την υπόθεση έρευνας και την ανάδειξη της υπάρχουσας συναρμογής μεταξύ Αρχαιολογίας και Ανθρωπολογίας. Την ευχαριστώ θερμά, γιατί οι παρατηρήσεις της και οι υποδείξεις της με βοήθησαν να εντοπίσω τις αδυναμίες της εργασίας.

Θα ήθελα επιπλέον να ευχαριστήσω την κ. Δέλτσου Ελευθερία, καθηγήτρια του τμήματος Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας και εξετάστρια επόπτρια της εργασίας, για την ανάληψη της ευθύνης επίβλεψης της εργασίας μου. Οι εθνογραφικές έρευνες που ίδια με τη ματιά του ανθρωπολόγου διενήργησε αποτέλεσαν για μένα παράδειγμα ερευνητικό καθώς και οι βιβλιογραφικές της παραπομπές ιδιαίτερα βοηθητικές.

Θέλω και από αυτή τη θέση να τους ευχαριστήσω θερμά και τους τρεις, ξεχωριστά κάθε έναν, για την πολύτιμη μαθητεία που μου προσέφεραν τόσο σε προπτυχιακό όσο και σε μεταπτυχιακό επίπεδο, ζητώντας τους συγνώμη για τα λάθη και τις αδυναμίες της εργασίας μου. Τους υπόσχομαι πως θα προσπαθώ να εργάζομαι πάντα με γνώμονα την επιστημονική αλήθεια και εγκυρότητα.

Η εργασία αυτή βέβαια δεν θα είχε πάρει σχήμα και μορφή, εάν δεν είχε προηγηθεί η εξαιρετική βοήθεια των συγχωριανών μου. Θα πρέπει να μην παραλείψω κανέναν από τις ευχαριστίες μου, επειδή όμως αυτό είναι μάλλον αδύνατον, οφείλω να ευχαριστήσω θερμά όλους αυτούς, μικρούς και μεγάλους, με τους οποίους συναντήθηκα, συνομίλησα, συνεργάστηκα ή συσχετίστηκα και οι οποίοι πρέπει να αναφέρω ποτέ καθ' όλη τη διάρκεια της έρευνας δεν μου αρνήθηκαν οποιαδήποτε βοήθεια. Τους ευγνωμονώ για την εμπιστοσύνη που μου έδειξαν.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω επίσης στην κ. Ευαγγελία Σταμέλου, αρχαιολόγο της ΙΓ' ΕΠΚΑ και υπεύθυνη του αρχαιολογικού χώρου του Σέσκλου, για την παραχώρηση των ποσοτικών και στατιστικών στοιχείων επισκεψιμότητας του Αρχαιολογικού Χώρου Σέσκλου. Επίσης στην κ. Ιντζεσίλογλου Αργυρούλα, προϊσταμένη της ΙΓ' ΕΠΚΑ και την κ. Σταμέλου για την παραχώρηση άδειας χρησιμοποίησης φωτογραφικού υλικού από εκπαιδευτικά προγράμματα που πραγματοποιήθηκαν στον οικισμό. Καθώς και στον κ. Κωνσταντίνο Κωτσάκη καθηγητή στον τομέα Αρχαιολογίας, του τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, για την άμεση ανταπόκριση και αποστολή των άρθρων του.

Τους υπαλλήλους της πρώην κοινότητας Σέσκλου και φίλους, Στέργιο, Μαρίνη, Μαρία και Δημήτρη για την αμέριστη συμπαράσταση και βοήθεια όσο καιρό εργαζόμουν στα γραφεία της κοινότητας. Καθώς και την υποθηκοφύλακα και υπάλληλο του υποθηκοφυλακείου Φερών για την βοήθεια εύρεσης στοιχείων σε οικογενειακές μερίδες Σεσκλιωτών.

Τέλος θα ήθελα να μνημονεύσω τα πρόσωπα του στενού οικογενειακού μου περιβάλλοντος που στάθηκαν πολύτιμοι υποστηρικτές του έργου αυτού. Την μητέρα μου Χαρίκλεια Μπάρδα, τον πατέρα μου Βασίλειο Γκάγκα, τον αδελφό μου Παναγιώτη Γκάγκα, τον σύζυγό μου Βασίλειο Ντίκα και τη μικρή μας Σοφία, για την αξιοθαύμαστη υπομονή και ανοχή τους κατά τις φορτικές περιόδους που εργασία μου τους επιβάρυνε με περισσότερες οικογενειακές υποχρεώσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ
ΤΟ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

1.1. Το θεωρητικό πλαίσιο, συγκλίνουσες επιστημονικές οπτικές.

Η προσέγγιση του υλικού που προέκυψε από την έρευνα στο Σέσκλο, χρησιμοποίησε αναλυτικά εργαλεία της ανθρωπολογίας, όπως είναι η εθνογραφική παρατήρηση και η ανάλυση λαογραφικών δεδομένων. Η προσέγγιση επιμέρους θεμάτων, όπως ήταν η οργάνωση και η χρήση του χώρου, ο μύθος και η τελετουργία, ο υλικός πολιτισμός, έλαβε τη μορφή μια άποψης της «ανθρωπολογικής αρχαιολογίας», του πολύ σύγχρονου όρου, ο οποίος αποδίδει με μεγάλη σαφήνεια το συνδυασμό σε ένα ερευνητικό σχήμα δύο καίριων κλάδων των ανθρωπιστικών σπουδών. Αφού ορίσουμε αρχικά, τι σημαίνει εθνοαρχαιολογία, εθνογραφία και λαογραφία στην Ελλάδα, στη συνέχεια θα προβούμε στην θεωρητική οριοθέτηση της παρούσας μελέτης και θα φωτίσουμε τις διαφορές και τα σημεία σύγκλισης της έρευνας με τους παραπάνω θεωρητικούς κλάδους.

Στα κεφάλαια που ακολουθούν, παρουσιάζεται η προσπάθεια που έγινε να διεξαχθεί μία λαογραφο-ανθρωπολογική έρευνα, μέσα από τη χρησιμοποίηση παραδειγμάτων που, εμπεριέχοντας πλούσιες πληροφορίες των κατοίκων της περιοχής, βοηθούν στη πληρέστερη κατανόηση του παρελθόντος μέσα από το παρόν.

Η **εθνοαρχαιολογία** είναι ο σύγχρονος κλάδος της αρχαιολογίας που χρησιμοποιεί την εθνογραφική, εθνολογική ή εθνοϊστορική παρατήρηση για να σχολιάσει και να υποβοηθήσει την κατανόηση της διαχρονικής ανθρώπινης συμπεριφοράς μέσα από την μελέτη του υλικού πολιτισμού. Η εθνοαρχαιολογία βοηθά την αρχαιολογία να αντιμετωπίσει πολλά ερμηνευτικά προβλήματα, ιδιαίτερα όταν αναφέρεται σε περιόδους για τις οποίες οι πληροφορίες που υπάρχουν για ζητήματα της καθημερινής ζωής, της οικονομικής, της κοινωνικής οργάνωσης και της ιδεολογικής συμπεριφοράς είναι πολύ περιορισμένες, αφού προέρχονται από ανασκαφικά κατάλοιπα συχνά αποσπασματικά, είτε στο επίπεδο της συλλογής είτε της ερμηνείας.

Η εθνοαρχαιολογία καλύπτει σήμερα ένα ευρύ φάσμα αρχαιολογικών ερμηνευτικών και μεθοδολογικών παρατηρήσεων. Μέσα από την χρήση της αναλογικής παρατήρησης, αλλά όχι μόνο, προσφέρει τη δική της πρόταση για την πιθανή ερμηνεία των αρχαιολογικών λειψάνων και τη σχέση τους με διαχρονικές εκφράσεις της ανθρώπινης συμπεριφοράς.³³ Ο όρος της εθνοαρχαιολογίας πρωτοχρησιμοποιήθηκε από τον Fewkes, έναν αρχαιολόγο των αρχών του αιώνα, ο οποίος προσπάθησε να συσχετίσει τις προφορικές παραδόσεις των Ινδιάνων της Αμερικής με την Αρχαιολογία³⁴. Εποχή όπου ο Boas και η Αμερικανική «ιστορική σχολή» μέσα από έρευνές στους λαούς της Βόρειας Αμερικής συνέδεσε για πρώτη φορά στενά την εθνολογία με την αρχαιολογία (Trigger 1968). Συχνά στη θέση του όρου «εθνοαρχαιολογία» (ethnoarchaeology, Oswalt and VanStone 1967), χρησιμοποιούσαν τους όρους όπως «ζωντανή αρχαιολογία» (living archaeology, Gould 1968, 1974), «αρχαιολογία της πράξης» (action archaeology, Kleindienst and Watson 1956), «πειραματική αρχαιολογία» (experimental archaeology, Ascher 1962: 360) και «πραγματιστική αρχαιολογία» (actualistic archaeology, Binford 1981).

Γενικά υπάρχουν πολλοί ορισμοί, που ίσως εκ-πρώτης όψεως έχουν κοινά σημεία μεταξύ τους, ωστόσο διαφέρουν σε ουσιαστικά ζητήματα προσέγγισης. Το κοινό χαρακτηριστικό είναι ότι ουσιαστικά αναφέρεται σε αναζητήσεις της «Νέας Αρχαιολογίας» στο χώρο της φιλοσοφίας της επιστήμης και της μελέτης του σύγχρονου υλικού πολιτισμού, που οδήγησαν στην εκτεταμένη χρήση των εθνογραφικών στοιχείων³⁵.

Η **Εθνογραφία** αποτελεί υπο-επιστήμη της εθνοαρχαιολογίας, που πραγματοποιούνταν από αρχαιολόγους με μια αρχαιολογική προοπτική (Stiles, 1977; Longacre, 1991), με σκοπό να αναπτύξουν και να μελετήσουν αναλογίες (Hodder, 1982). Ο πιο συγκεκριμένος σκοπός ήταν να καταστεί βέβαιο ότι τα στοιχεία που συγκεντρώνονταν ήταν κατάλληλα για το σχηματισμό μοντέλων και την εφαρμογή αναλογιών (Stiles, 1977) που θα επέτρεπαν στον αρχαιολόγο να μεταφράσει τη σχέση μεταξύ της ανθρώπινης συμπεριφοράς και των υπολειμμάτων του ανθρώπινου πολιτισμού που ανακαλύπτονται κατά την έρευνα πεδίου (Kramer, 1985).

---

³³ Για περισσότερα στοιχεία, βλ. την εισαγωγή του Ευστατίου 2002.

³⁴ Fewkes 1900:579, Ευστατίου 2002:15.

³⁵ Bloch 1977: 278.

Η λαογραφία είναι η μελέτη του λαού, όπου ως λαός νοείται ο αγροτικός πληθυσμός, σε αντίθεση με το έθνος. Η αλήθεια είναι ότι ο τοπικός όρος «λαογραφία» χρησιμοποιήθηκε αντί του «εθνογραφία». Ο λόγος γι' αυτή την προτίμηση είναι διπλός: ο όρος «εθνογραφία» χρωματίστηκε ιδεολογικά από αποικιακές παραδόσεις μελετητών και επομένως απορρίφθηκε, αφού οι Έλληνες ειδήμονες δεν αποδέχονταν την αντιμετώπιση του λαού τους ως «βάρβαρου» ή «πρωτόγονους» στα πλαίσια του ρομαντικού εξωτικισμού (Κυριακίδου-Νέστορος 1978). Εδώ βλέπουμε μια αντίδραση σε αυτό που ο Hodder (1982) αναφέρει ως «δυτικό εθνοκεντρισμό»: Η δυτική «ανεπτυγμένη» κοινωνία επιλέγει τις «υποανάπτυκτες», «πρωτόγονες» κοινότητες για μελέτη και άντληση αναλογιών. Η Ελλάδα, μια κοινωνία που ακόμα δεν μπορεί να αποφασίσει αν ανήκει στην «ανεπτυγμένη» Δύση ή στην «ανατολίτικη» Ανατολή (Hertzfeld 1987), αρνείται το χαρακτηρισμό του «πρωτόγονου» όταν επιβάλλεται «εκ των άνω» αρνούμενη το όνομα της επιστήμης που την δυσφημίζει. Αυτή η εξήγηση είναι ικανοποιητική, αλλά δεν αποκαλύπτει όλες τις πτυχές του προβλήματος. Η ιστορία της λαογραφίας είναι στενά συνδεδεμένη με την επανάσταση ενάντια στην οθωμανική κατοχή που ξεκίνησε το 1821 και το σχηματισμό του νέου εθνικού κράτους λίγα χρόνια αργότερα. Πρωταρχικός στόχος ήταν να προσφέρει στο νεοϊδρυθέν κράτος τη θεωρητική δικαίωση για την ύπαρξή του. Είναι προφανές ότι ο χαρακτήρας της λαογραφίας υπήρξε αναμφίβολα εθνικιστικός, τουλάχιστον στο ξεκίνημά της.

Η λύση σε αυτό το πρόβλημα δόθηκε θεμελιώνοντας μια θεωρία πολιτιστικής συνέχειας: χρησιμοποίησαν παραδείγματα από την καθημερινή ζωή, τη θρησκεία και τον πολιτισμό του αγροτικού πληθυσμού και τα παρουσίασαν ως «επιβιώματα» από την προγονική τους αρχαιότητα, αγνοώντας τους ενδιάμεσους πολιτισμικούς κύκλους της βυζαντινής αυτοκρατορίας ή της οθωμανικής κατάκτησης. Αυτά τα επιβιώματα λειτουργούσαν ως μηχανή του χρόνου συνδέοντας απευθείας το παρόν με το σεβαστό παρελθόν. Τα πλούσια αρχαιολογικά δεδομένα εξυπηρέτησαν αυτό το σκοπό με μεγάλη επιτυχία. Από τη στιγμή που ο σκοπός ήταν να επανα-βαπτιστεί ο λαός ως ελληνικό έθνος, που σημαίνει νόμιμοι κληρονόμοι του κλασικού παρελθόντος, μια νέα υπο-επιστήμη, η λαογραφία, γεννήθηκε για να εξυπηρετήσει αυτό το σκοπό (Hertzfeld 1986). Γεννημένη μέσα σε τόσο στενά πολιτικά και θεωρητικά όρια, είναι πολύ φυσικό ότι η λαογραφία είχε πολλά εγγενή προβλήματα. Εκτός από τον εθνικιστικό χαρακτήρα, βασιζόταν στο ξεπερασμένο ανθρωπολογικό παράδειγμα της πολιτισμικής εξέλιξης. Τα πολιτισμικά «επιβιώματα» και οι «συνέχειες» που

εντοπίστηκαν στο λαό αντιμετώπιστηκαν ως άχρονα, «απολιθωμένα κατάλοιπα του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού»³⁶. Αν και μπορεί να είναι αλήθεια ότι το αρχαιολογικό μοντέλο που αποδεικνύει αυτή τη συνέχεια δεν είναι ελληνική επινόηση (Herzfeld 1986, Cowan 1988), δεν σταμάτησε ποτέ να χαρακτηρίζει την ελληνική εθνογραφία. Ανεξάρτητα από τις εθνικές ανάγκες που υπαγόρευσαν την υιοθέτησή του σε μια πρώιμη φάση, εξακολούθησε να χρωματίζει τη λαογραφία και κατά το δεύτερο μισό του εικοστού αιώνα, ανακυκλώνοντας τη θεωρητική σκέψη στα πλαίσια ξεπερασμένων και περιοριστικών μοντέλων και υποβιβάζοντας το σύγχρονο πολιτισμό της αγροτικής Ελλάδας σε ένα εξωτικό αναχρονισμό (Danforth 1984). Επιπλέον, ούτε αυτή η αναλογία αποδεικνύεται επαρκώς, καθώς η σύνδεση γίνεται απευθείας με την κλασική αρχαιότητα αγνοώντας τις ενδιάμεσες περιόδους του Βυζαντίου και της Τουρκοκρατίας. Στις μέρες μας η λαογραφία έχει επαναπροσδιορίσει τους στόχους της: αναγνωρίζοντας τα ιδεολογικά και τα μεθοδολογικά λάθη που έγιναν κατά τα πρώιμα στάδιά της, οι αναπτυσσόμενες μελέτες περιλαμβάνουν, εκτός από τον αγροτικό πληθυσμό, τις αστικές και εργατικές τάξεις (Μερακλής 1984). Επιπλέον, απελευθερώνεται από το βοηθητικό της ρόλο σε σχέση με ιδεολογικούς στόχους. Η τάση αυτή στα ελληνικά πράγματα πορεύεται παράλληλα με τη διεθνή απελευθέρωση της εθνογραφίας από τις ανάγκες της αρχαιολογικής ερμηνείας και την καθιέρωση της ως ανεξάρτητο επιστημονικό κλάδο.

Στη συνέχεια θέτουμε τα σημεία διαφοροποίησης με την παρούσα έρευνα, η οποία δεν ακολουθεί την εθνοαρχαιολογική προσέγγιση αφού η εθνογραφική έρευνα που πραγματοποιήθηκε δεν έχει αρχαιολογικό στόχο. Το σημείο σύγκλισης από την άλλη, έγκειται στο γεγονός ότι ουσιαστικά, χρησιμοποιεί το εθνογραφικό παρόν μέσα από μία λαογραφο-ανθρωπολογική προσέγγιση για να προσφέρει γνώσεις για το παρελθόν. Επιχειρεί μία ολοκληρωμένη παρουσίαση των εθνογραφικών γνώσεων στο επίπεδο των σχέσεων των υλικών αντικειμένων και της ανθρώπινης συμπεριφοράς, για να επιτύχει μεγαλύτερη ασφάλεια στην ερμηνεία και τη γνώση του παρελθόντος³⁷. Προσπάθεια που επιχειρείται από πολλούς σύγχρονους ανθρωπολόγους οι οποίοι έρχονται αντιμετώπι με τις φωνές που υποστηρίζουν ότι, αυτή η προσέγγιση έχει και αρνητικές πλευρές, αφού εγκλωβίζει την ερμηνεία στο εθνογραφικό παρόν, χωρίς να της δίνει χώρο να χρησιμοποιήσει άλλες ερμηνευτικές

---

³⁶ Danforth 1984: 53.

³⁷ Ευστρατίου 2002: 19.

προτάσεις³⁸. Επίσης η ανάγκη αυτή της ύπαρξης γενικής θεωρίας-ερμηνείας του παρελθόντος αλλά και σε μία μεθοδολογία αναγνώρισης και μεταφοράς της εθνογραφικής παρατήρησης, δηλαδή εμπειρικών δεδομένων στο αρχαιολογικό σκεπτικό, ονομάστηκε από τον Binford³⁹ ως «θεωρία μέσης εμβέλειας» (middle-range theory). Ο ίδιος υποστηρίζει, ότι αυτό που χρειάζεται είναι η σύγκριση και η μελέτη εθνογραφικών υποθέσεων, οι οποίες έχουν ήδη διαπολιτισμικά διασταυρωθεί με τα αρχαιολογικά στοιχεία⁴⁰. Μέσα σε αυτή τη δεκαετία διατυπώθηκε⁴¹ η «Αρχαιολογία της συμπεριφοράς (behavioral archaeology), στην οποία δίνεται έμφαση κυρίως στη μελέτη του σημερινού ζωντανού συστήματος συμπεριφοράς στα πλαίσια των βιομηχανικών ή μη κοινωνιών και στις σχέσεις που υπάρχουν ανάμεσα στην ανθρώπινη συμπεριφορά και στον υλικό πολιτισμό.

Τα εθνογραφικά παραδείγματα όμως δεν είναι αλάθητη πηγή πληροφοριών, αφού άλλοι παράγοντες, όπως ιστορικές αναγκαιότητες ή πολιτικοί στόχοι μπορεί να επηρεάζουν την «αγνότητά» τους. Ωστόσο για να εξασφαλιστούν τα πλεονεκτήματα μιας συγκριτικής-αναγωγικής μεθόδου, ο παρατηρητής θα έπρεπε να είναι προσεκτικός ώστε να μην παραβιάσει τις ιστορικές, κοινωνικές και οικονομικές πραγματικότητες του παρατηρούμενου αντικειμένου, ανεξάρτητα από το αν είναι ένα τεχνούργημα ή μια ολόκληρη κοινότητα.

1.2. Η Προϊστορική αρχαιολογία και οι εθνογραφικές έρευνες στον Ελλαδικό χώρο.

Όσον αφορά τις εθνογραφικές έρευνες στον Ελλαδικό χώρο, αν και ακόμη μετά τον 2^ο Παγκόσμιο Πόλεμο στην Ελλάδα υπήρχαν ζωντανοί ακόμη τρόποι ζωής που προσφέρονταν για εθνογραφικές προσεγγίσεις, η έλλειψη κυρίως συστηματικών ανθρωπολογικών μελετών δυστυχώς, δεν κατέστησαν δυνατόν να αξιοποιήσουν τον πλούτο των αρχαιολογικών, λαογραφικών και εθνογραφικών στοιχείων στον Ελλαδικό χώρο.

---

³⁸ Θεωρία του Binford 1968: 13.

³⁹ Binford 1981: 32.

⁴⁰ Binford 1982a: 143.

⁴¹ μέσα από την μελέτη του Schiffer 1976: 5.

Βέβαια η καταγραφή και η μελέτη παραδοσιακών κοινωνιών, περισσότερο λαογραφική είχε αρκετό υλικό να διαθέσει ωστόσο ο τρόπος που πραγματοποιούνταν η έρευνα, τα δεδομένα των ερευνών αυτών δεν προσφέρονταν άμεσα για τη συστηματική χρήση τους.

Αυτό που ξεχώριζε, ίσως ήταν μία μικρή κατηγορία μελετών που πραγματοποιήθηκαν από αρχαιολόγους και αφορούσαν ειδικά τη συγκριτική μελέτη εθνογραφικών και αρχαιολογικών στοιχείων, όπως της κεραμικής και των κατασκευών, με στόχο την ερμηνεία και τον σχολιασμό της χρήσης τους.

Κατά την δεκαετία του 60' η εθνογραφική έρευνα στην Ελλάδα εμφάνισε σημαντικές αλλαγές. Με τον ερχομό των Αγγλοσαξόνων αρχαιολόγων που δούλευαν στην Ελλάδα και συνδύαζαν τις ανασκαφικές τους εργασίες με κάποιες ανθρωπολογικές μελέτες μικρής εμβέλειας,⁴² παρατηρούμε μία μεγαλύτερη ποικιλία ερευνητικών ενδιαφερόντων, τεχνικών ανάλυσης, τεχνολογικών μελετών επεξεργασίας υλικών, όπως ο πηλός ή ο τρόπος κατασκευής γεωργικών εργαλείων με την πιθανή αναγωγή των παρατηρήσεων σε παλαιότερες εποχές. Ο Jacobsen, αναφέρεται σε αυτές τις πρώτες εθνογραφικές προσπάθειες στην Ελλάδα και είναι ο πρώτος ο οποίος τονίζει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους, σημειώνοντας παράλληλα ότι υστερούν αρκετά εξαιτίας του χαρακτήρα και της φύσης των αρχαιολογικών ερευνών στην Ελλάδα⁴³. Αξιόλογες ωστόσο εθνογραφικές έρευνες που απέφυγαν τις γενικεύσεις και της αυθαιρεσίες και παρέμειναν κοντά σε καθαρά εθνογραφικά επίπεδα, είναι εκείνη των Friedl (1962) και Campell (1964), του Higgs (Higgs και Vinta-Finzi 1966) και της αρχαιολογικής ομάδας του στην Ήπειρο, με σκοπό να ερμηνεύσει τις παλαιολιθικές εγκαταστάσεις στην περιοχή αυτή με βάση τις εποχιακές μετακινήσεις των σαρακατσάνικων ομάδων⁴⁴. Επίσης μία ακόμη διεπιστημονική μελέτη με εθνογραφικά παράλληλα πραγματοποιήθηκε στην δεκαετία του '70 στη Μεσσηνία από τους Mc Donald και Rapp (1972), η οποία κατάφερε να πειραματιστεί με επιτυχία στην θεωρία και στην μεθοδολογία της εθνογραφίας. Οι μελέτες της δεκαετίας του '70 ανήκουν κυρίως στην κατηγορία των εργασιών της

---

⁴² Κατά τον Ευστρατίου, πρόκειται για λανθασμένη προσέγγιση, αφού προσπάθησαν να εντάξουν ένα μοντέλο μη εξοικειωμένο ωστόσο με τη ζωή της προβιομηχανικής Ελληνικής υπαίθρου με αποτέλεσμα να συγκροτούνται επιφανειακές εκτιμήσεις για την οικονομική ή κοινωνική αναπαραγωγή αυτών των κοινωνιών(Ευστρατίου 2002: 53-67).

⁴³ Jacobsen 1985: 94.

⁴⁴ Μία εργασία βασισμένη στο βιβλίο της Χατζημιγάλη για τους Σαρακατσάνους (1957), ένα εξαιρετικό βιβλίο, το μοναδικό ωστόσο που συγκεντρώνει αξιόλογα εθνογραφικά παραδείγματα με σκοπό τον προβληματισμό και την αμφισβήτηση στην έρευνα και όχι στην εξαγωγή συμπερασμάτων και την δημιουργία αυθαίρετων υποθέσεων .

ανθρωπολογικής αρχαιολογίας, έχουν ένα συγκεκριμένο αρχαιολογικό προβληματισμό, αφού κινούνται στο πλαίσιο της αναζήτησης της αρχαιολογικής ερμηνείας μέσω μίας διεπιστημονικότητας. Περιλαμβάνουν κυρίως επιτόπιες έρευνες, καταγραφές στοιχείων για τις παραγωγικές δραστηριότητες, την τεχνολογία αλλά και γενικότερες εργασίες σχετικές με διαδικασίες για την οικονομικοκοινωνική οργάνωση στην περιοχή⁴⁵.

Στην δεκαετία του '80, οι εθνογραφικές μελέτες έχουν συγκεκριμένο προσανατολισμό και προωθούν άμεσα αναλογικές προτάσεις ανάμεσα σε εθνογραφικά στοιχεία και αρχαιολογικά δεδομένα, συχνά περιλαμβάνουν και εργασίες πειραματικής αρχαιολογίας.⁴⁶ Μέχρι την δεκαετία του '80, θα μπορούσαμε σαν γενικό συμπέρασμα να πούμε ότι η εθνογραφική έρευνα στην Ελλάδα είχε αρχαιολογικό προσανατολισμό, επρόκειτο για μικρής κλίμακας επιτόπιες έρευνες μέσα κυρίως από οργανωμένες αρχαιολογικές αποστολές σε συγκεκριμένες περιοχές, οι οποίες δεν εμβάθυναν στο θέμα αλλά πραγματοποιούσαν μία απλή περιγραφή. Τα τελευταία 20 χρόνια η εθνογραφική προσέγγιση ενισχύεται με πιο οργανωμένες επιτόπιες έρευνες αλλά και με μια πιο πρωτότυπη χρήση της αναλογικής σχέσης, ιστορικής και γενικής, ανάμεσα σε αντίστοιχες αρχαιολογικές περιπτώσεις. Το ιδιαίτερο σε αυτές τις τελευταίες έρευνες είναι ότι τα κριτήρια παύουν να είναι αρχαιολογικά, να προκύπτουν δηλαδή μέσα από ένα πλαίσιο προγραμματισμένων αρχαιολογικών ερευνών, δεν έχουν σκοπό τον σχολιασμό αρχαιολογικών ζητημάτων.

Οι αρχαιολόγοι πλέον μελετούν μία μεγαλύτερη ποικιλία αντικειμένων του υλικού πολιτισμού, γεγονός που ευθύνεται στην διεύρυνση της εθνογραφικής αναζήτησης στην Ελλάδα Συνδυάζεται το πλούσιο πρωτογενές υλικό, με σύγχρονες βιβλιογραφικές αναφορές και έτσι οι εθνογραφικές προσεγγίσεις αποκτούν χρησιμότητα και ιδιαίτερο ενδιαφέρον⁴⁷.

Ένα από τα πιο μεγάλα πλήγματα των περισσότερων εθνογραφικών ερευνών, είναι η απουσία, στο πλαίσιο της επιτόπιας έρευνας, μίας γενικότερης ανθρωπολογικής προσέγγισης των εκάστοτε κοινοτήτων, κάτι το οποίο αναδεικνύει πολλαπλές σημαντικές παραμέτρους των εθνογραφικών τους παρατηρήσεων, χωρίς απλά να αρκούνται στα επιφανειακά εξωτερικά χαρακτηριστικά που είναι από τη μία

---

⁴⁵ Ευστρατίου 2002: 58.

⁴⁶ Συχνά περιλαμβάνουν και εργασίες πειραματικής αρχαιολογίας, βλ (Ευστρατίου 2002: 61-62)

⁴⁷ Ευστρατίου 2002: 64.

πάντοτε εντυπωσιακά και φαίνονται ικανοποιητικά αλλά στην ουσία αποδεικνύονται απατηλά, παραπλανητικά και ανεπαρκή.

Η παρούσα μελέτη ευελπιστεί μέσα από τον συνδυασμό των ανθρωπολογικών δεδομένων της περιοχής του Σέσκλου, από την μελέτη μίας Βλάχικης κοινότητας αλλά και των αρχαιολογικών ευρημάτων και ανασκαφικού χώρου να οδηγήσουν όχι μόνο στην καταγραφή και αναγνώριση κοινών ιστορικής εξέλιξης αλλά και συμπερασμάτων σχετικά με τα γενικά χαρακτηριστικά ανθρώπινης συμπεριφοράς που καθορίζονται από τα σταθερά περιβάλλοντα και οικονομικά δεδομένα ενός Χωριού της περιφέρειας. Ωστόσο στη παρούσα μελέτη, δεν θα προβούμε στη χρησιμοποίηση των εθνογραφικών παρατηρήσεων για αρχαιολογικούς σκοπούς, ίσως αυτή η πρώτη προσέγγιση αποτελέσει υλικό για μία μελλοντική εθνοαρχαιολογική έρευνα.

1.3. Εθνογραφία και μεθοδολογία της έρευνας

Η παρούσα μελέτη ανθρωπολογικά εντάσσεται στο πλαίσιο της «ανθρωπολογίας οίκου»⁴⁸ και της λαογραφίας. Το σημαντικότερο πλεονέκτημα που παρέχει η «ανθρωπολογία οίκου» είναι η από μέσα παρατήρηση και καταγραφή του πολιτισμού της ομάδας στην οποία εντάσσεται και ο ίδιος ο εθνογράφος, με αποτέλεσμα την πληρέστερη κατανόηση των σχέσεων που την διέπουν και των δομών που την συγκροτούν⁴⁹. Καθίσταται έτσι ο ανθρωπολόγος ο «πληροφορητής-κλειδί»⁵⁰, για την κατανόηση μιας κοινωνικής πραγματικότητας που για έναν εξωτερικό παρατηρητή θα παρουσιάζονταν πολύ πιο σύνθετη, ενώ η αποκωδικοποίηση της θα απαιτούσε πολύ περισσότερο κόπο και χρόνο⁵¹. Ωστόσο, οι προαναφερόμενες θέσεις έχουν αμφισβητηθεί με σφοδρότητα⁵². Κυρίως, ο ντόπιος εθνογράφος θα πρέπει να επιλέξει, κατά την διεξαγωγή της έρευνας, ανάμεσα στην ταυτότητα του «ντόπιου» και την επαγγελματική του ιδιότητα: η πρώτη τον υποβιβάζει στην κατηγορία του «πληροφορητή», στερώντας του έτσι το δικαίωμα της

---

⁴⁸ Για την «ανθρωπολογία οίκου», βλ. συνοπτικά την πραγμάτευση της Γκέφου – Μαδιανού (1998:389-423 και 1999:335-364). Ωστόσο το περιεχόμενο του όρου και τα κριτήρια που επιλέγονται κάθε φορά για τον ορισμό της «ανθρωπολογία οίκου» παραμένουν ασαφή, καθώς εμφανίζεται σε διάφορες εκδοχές στη διεθνή βιβλιογραφία (πρβλ. Messerschmidt 1981).

⁴⁹ Γκέφου- Μαδιανού 1998: 391-393.

⁵⁰ «key informant».- A. Bakalaki 1997:517.

⁵¹ Δαλκαβούκης 2005:185.

⁵² Βλ. Hastrup 1998, Kuper 1998.

κατανόησης, η δεύτερη τον συνδέει με τα επιστημονικά του εργαλεία, αλλά δεν του αναγνωρίζει την αποκλειστική εξοικείωση με το χώρο που ερευνά, σε σχέση με τους υπόλοιπους, ντόπιους ή μη, συναδέλφους του⁵³.

Το γεγονός ότι αποτελώ μέλος της υπό μελέτη κοινωνίας, αυτό σημαίνει ότι έπρεπε να συνδυάσω την ανθρωπολογική μέθοδο με τα πλεονεκτήματα τεχνικής φύσεως που αναγνωρίζονται στον ντόπιο εθνογράφο κατά την διεξαγωγή της επιτόπιας έρευνας. Σύμφωνα με την άποψη της Hastrup⁵⁴, αυτά τα πλεονεκτήματα, από γνωσιολογική σκοπιά, οδηγούν σε «γνώση» και όχι σε «κατανόηση» της υπό μελέτη κοινωνίας. Επίσης, η Hastrup⁵⁵, θεωρεί ότι αυτό που απαιτείται για την επιτυχή έκβαση μιας επιτόπιας έρευνας και την παραγωγή ανθρωπολογικής γνώσης είναι η τήρηση της απόστασης μεταξύ του εθνογράφου και των υποκειμένων της έρευνας, καθώς και η επίγνωση της θέσης του στον κοινωνικό χώρο που μελετά.

Σχετικά με τα προαναφερθέντα είναι η αναστοχαστική προσέγγιση (Γκέφου-Μαδιανού 1998) που αποτελεί σήμερα την κυρίαρχη άποψη στη θεωρία της ανθρωπολογίας, όσον αφορά τις συνθήκες παραγωγής της ανθρωπολογικής γνώσης και «ως συμπύκνωση των προβληματισμών για τη θέση του ερευνητή στο πεδίο έρευνας και τη σχέση του με το αντικείμενο της εθνογραφικής έρευνας»⁵⁶. Πρόκειται, δηλαδή, για την αμφισβήτηση, από τη μεριά των εθνογράφων, της αντικειμενικότητας των εθνογραφικών κειμένων και τη στροφή τους στις «ντόπιες φωνές», τους ίδιους τους πληροφορητές, μέσω των οποίων τα εθνογραφικά κείμενα, χωρίς να παύουν να είναι αναπαραστάσεις των εθνογράφων, ενσωματώνουν ωστόσο περισσότερες απόψεις από αυτούς για τους οποίους γράφει. Geertz⁵⁷. Ο «αναστοχασμός» παρέχει στον ερευνητή (ανθρωπολόγο και λαογράφο) τη δυνατότητα αποστασιοποίησης του (διανοητικής και συναισθηματικής) από το αντικείμενο της έρευνας, δηλαδή απόστασης του «εαυτού» από τους «άλλους», προκειμένου η προσέγγιση του να συνοδεύεται από επιστημονική εγκυρότητα.

Οι προαναφερθείσες θέσεις λαμβάνονται υπόψη και από τη σύγχρονη λαογραφική θεωρία στην Ελλάδα. Ο Αυδίκος⁵⁸, για παράδειγμα, αναγνωρίζοντας τα πλεονεκτήματα που παρέχουν στον λαογράφο η «ανθρωπολογία οίκου» και ο «αναστοχασμός», θεωρεί ότι από τη μία μεριά η ανθρωπολογική θεωρία μπορεί να

---

⁵³ πρβλ. Δαλκαβούκης 2005:185.

⁵⁴ Hastrup 1998:355-356.

⁵⁵ Hastrup 1998:356-357.

⁵⁶ Αυδίκος 2002:29.

⁵⁷ Geertz 2003:26.

⁵⁸ Αυδίκος 2002:27-31.

ενισχύσει την οπτική και τη θεματολογία των λαογράφων και από την άλλη μεριά η ανθρωπολογία μπορεί να ωφεληθεί σε μεγάλο βαθμό από τη γνώση των λαογραφικών κειμένων. Ο Αλεξάκης⁵⁹, υποστηρίζει ότι η «ανθρωπολογία οίκου» δεν έχει σημαντικές διαφορές από την νεωτερική λαογραφία, πέρα από το ότι η λαογραφία αποβαίνει πιο συστηματική και εξαντλητική με ολιστική προσέγγιση ενός συγκεκριμένου λαϊκού πολιτισμού.

Η θεωρητική θεμελίωση υποδεικνύει και τη μεθοδολογία για τη εμπειρική προσέγγιση του στόχου και των ερωτημάτων της μελέτης. Εφαρμόζεται η επιτόπια έρευνα, η οποία δίνει ικανοποιητικά αποτελέσματα σε κοινωνίες χωρίς γραφή⁶⁰. Εδώ, γίνεται με μια αναστοχαστική προοπτική⁶¹, η οποία έχει καθιερωθεί ως η κατεξοχήν ανθρωπολογική και λαογραφική πρακτική.

Η επιτόπια έρευνα προϋποθέτει στη μεγάλη παραμονή στο χωριό που μελετάμε, ώστε να αποκτήσουμε την εξοικείωση με τους κώδικες και τους κανόνες της κοινωνίας που μας ενδιαφέρει. Στη δική μου περίπτωση αυτό ήταν απόλυτα εφικτό, επειδή ήμουν απόλυτα εξοικειωμένη με τους κώδικες και τους κανόνες της κοινωνίας που άλλωστε ακολουθώ και εγώ στην καθημερινότητά μου. Η επιτόπια έρευνα πραγματοποιηθεί σε διάστημα δύο ετών (Νοέμβριος 2010 - Φεβρουάριος 2012). Πραγματοποιήθηκαν πολλαπλές συνεντεύξεις, όποτε οι συνθήκες και οι υποχρεώσεις των πληροφορητών μου το επέτρεπαν. Απευθύνθηκα σχεδόν στο σύνολο των κατοίκων του χωριού, αλλά στο τέλος ξεχώρισα 30 από αυτούς, ως τους πιο κατάλληλους στην δική μου υπόθεση έρευνας και μαζί τους είχα και συχνές συμπληρωματικές συναντήσεις.

Η πρώτη γνωριμία έγινε με πρόσωπα που χαίρουν εκτιμήσεως καθώς, μεταξύ άλλων, η γνώμη και η άποψη των προσώπων αυτών έχει βαρύνουσα σημασία για τα υπόλοιπα μέλη της κοινότητας, άρα η αποδοχή από αυτά σχεδόν προδικάζει την αποδοχή και των άλλων⁶². Συγκεκριμένα, ξεκίνησα από τον πρόεδρο του τοπικού συμβουλίου και τους δημοτικούς συμβούλους, καθώς και τους προέδρους των διάφορων τοπικών συλλόγων, τους οποίους προσέγγισα για να τους ανακοινώσω την ιδιότητα μου και το σκοπό της ερευνάς μου. Τα πρόσωπα αυτά έπαιξαν σημαντικό ρόλο στη δημιουργία ενός δικτύου γνωριμιών και φίλων που αποτέλεσαν τους πληροφορητές. Στη συνέχεια απευθύνθηκα και στην ΙΓ' Εφορεία Προϊστορικών και

---

⁵⁹ Αλεξάκης 2003 α.

⁶⁰ Βλ. Αλεξάκης 2001

⁶¹ Okely και Gallaway 1992:1-28.

⁶² Λυδάκη 2001:165.

κλασικών Αρχαιοτήτων του Βόλου, συνομίλησα με την υπεύθυνη Αρχαιολόγο του Αρχαιολογικού χώρου του Σέσκλου κ. Ευαγγελία Σταμέλου η οποία και αποτέλεσε την μοναδική φωνή μη μέλους της τοπικής κοινωνίας. Πληροφορητής – κλειδί στην έρευνα αποτέλεσε ο κ. Ιωάννης Τσιαμήτας ο οποίος μαζί με τη σύζυγό του Μαρία, διετέλεσαν τα τελευταία τριάντα χρόνια φύλακες του Αρχαιολογικού χώρου, εκείνοι με την στενή επαφή τους με το χώρο, με την παρουσία τους στις τελευταίες ανασκαφικές εργασίες, αλλά και τις επαφές τους με το επιστημονικό προσωπικό που εργάστηκε στο χώρο και ακόμη με την καθημερινή επαφή τους με τους επισκέπτες του χώρου, ντόπιους και μη, με οδήγησαν να συγκεντρώσω την έρευνά μου σε πρόσωπα και καταστάσεις πολύ πιο γρήγορα από ότι θα κατάφερνα να αντιληφθώ μέσα από τους διάφορους άλλους συνομιλητές μου. Σε αυτά τα πρόσωπα οφείλω ιδιαίτερες ευχαριστίες αφού μου διέθεσαν το περισσότερο χρόνο συνεντεύξεων από τους υπόλοιπους πληροφορητές μου.

Η ποιοτική έρευνα απαιτεί τη σύναψη σχέσεων με τους κατοίκους για την επιτυχία της ερευνητικής προσπάθειας. Όπως δημιουργία φιλικών σχέσεων. Στη δική μου περίπτωση η προσέγγιση αυτή, με τους συνομιλητές μου, ήταν δεδομένη αφού με τους περισσότερους διατηρώ άριστες φιλικές σχέσεις, με κάποιους ωστόσο χρειάστηκε χρόνος και υπομονή.

Βασική μέθοδος της επιτόπιας ποιοτικής έρευνας είναι η συμμετοχική παρατήρηση με την οποία κατανοείται ο τρόπος ζωής των ανθρώπων, οι σχέσεις μεταξύ τους, οι νοοτροπίες, οι αξίες, οι σημασίες, τα νοήματα και γίνεται η καταγραφή των στοιχείων της σύγχρονης ζωής της κοινότητας⁶³. Η συμμετοχική παρατήρηση μπορεί να πραγματοποιηθεί με τέσσερις τρόπους, ανάλογα με το βαθμό συμμετοχής του ερευνητή⁶⁴. Η παρούσα έρευνα έγινε με εκείνο τον τρόπο συμμετοχής κατά τον οποίο ανέφερα την ιδιότητα μου, την πρόθεση μου να τους γνωρίσω, να συμμετάσχω στις δραστηριότητες τους και να καταγράψω τις παρατηρήσεις μου⁶⁵. Η προσπάθεια έγκειται στην παρατήρηση των καθημερινών δραστηριοτήτων των ανθρώπων από μέσα και όχι απ' έξω, με τη συμμετοχή του ερευνητή ως μέλους του κοινωνικού συνόλου που μελετάται. Η προσέγγιση, επομένως, είναι *emic*, αφού η κατανόηση του τοπικού πολιτισμού γίνεται με βάση τις αντιλήψεις των φορέων του και η ανάλυση σύμφωνα με τους εντόπιους ορισμούς και

---

⁶³ Πρβλ. Πηγιάκη 1988, Λυδάκης 2001.

⁶⁴ Spradley 1980:58-62.

⁶⁵ Spradley 1980:58-62.

κατηγορίες ταξινόμησης. Ωστόσο πολλές φορές κλήθηκα να απαντήσω σε ερωτήσεις που αφορούσαν την προσωπική μου ζωή και τη δουλειά μου. Όπως λέει και ο Herzfeld⁶⁶, «η συμμετοχική παρατήρηση είναι απλώς μύθος, στο βαθμό που τη θεωρούμε ως δραστηριότητα σημαντικά διαφορετική από αυτήν των υπό παρατήρηση ανθρώπων: είμαστε συμμετέχοντες παρατηρητές μόνο στο βαθμό που είμαστε συμμετέχοντες παρατηρητές, μόνο στο βαθμό που είμαστε επίσης προετοιμασμένοι να αναγνωρίσουμε τον ίδιο τίτλο και στους πληροφορητές μας».

Η ποιοτική έρευνα στηρίζεται σε συνεντεύξεις που παίρνει ο ερευνητής από τον πληροφορητή. Η επιτυχία της συνέντευξης όμως, βασίζεται στη δημιουργία μιας σχέσης οικειότητας και εμπιστοσύνης μεταξύ ερευνητή και πληροφορητή. Σημειώνω ότι σε καμιά περίπτωση δεν συνάντησα άρνηση των πληροφορητών να μαγνητοφωνηθούν. Πραγματοποίησα συνεντεύξεις με πληροφορητές διαφορετικού φύλου, ηλικίας, οικονομικής κατάστασης και μορφωτικού επιπέδου. Για να γίνει μια συνέντευξη είναι απαραίτητη η τεχνική της χρήσης ερωτηματολογίων. Στις συνεντεύξεις χρησιμοποίησα κλειστά και ανοιχτά ερωτηματολόγια για ημιδομημένη συνέντευξη ή συνέντευξη υπό τη μορφή ελεύθερης συζήτησης, τα οποία συντάξα εκ των προτέρων ανάλογα με τις ανάγκες της έρευνας. Άλλα μεθοδολογικά εργαλεία που χρησιμοποίησα για την έρευνα μου είναι οι αυτοβιογραφίες και η προφορική ιστορία. Η χρήση της βιογραφικής μεθόδου ή αλλιώς «ιστορία-ζωή» (life history), στις κοινωνικές επιστήμες συνδέεται με την ανάπτυξη ως επιστημονικού κλάδου της προφορικής ιστορίας, που δίνει το λόγο στους απλούς ανθρώπους και επιδιώκει να γίνει η ιστορία όχι μόνο των επίσημων πρωταγωνιστών, αλλά και του λαού, μια ιστορία από τη «βάση».

Για τον έλεγχο της αξιοπιστίας και της εγκυρότητας των δεδομένων της επιτόπιας έρευνας εφαρμόστηκε η τεχνική του «πληροφοριακού κορεσμού»: σύμφωνα με την τεχνική αυτή, ο αριθμός των συνεντεύξεων είναι επαρκής στο βαθμό που ορισμένα στοιχεία παρουσιάζουν κανονικότητα και το περιεχόμενο της καθεμιάς από αυτές τις συνεντεύξεις επιβεβαιώνεται και τις υπόλοιπες.

Τέλος, χρησιμοποιήθηκε η εθνοϊστορική μέθοδος. Η μέθοδος αυτή προϋποθέτει έναν συνδυασμό επιτόπιας έρευνας (ποιοτική προσέγγιση, συμμετοχική παρατήρηση κλπ.) και ιστορικών γραπτών πηγών, δηλαδή με βασικό κριτήριο ότι η

---

⁶⁶ Herzfeld 1998:117.

μελέτη αρχίζει από το παρόν και εκτείνεται προς το παρελθόν⁶⁷. Συγκεκριμένα, χρησιμοποιήθηκαν τα αρχεία της κοινότητας και των δημοτικών υπηρεσιών, καθώς και οι διαθέσιμες στατιστικές πληροφορίες: μητρώο αρένων, δημοτολόγιο, ληξιαρχικά βιβλία γάμων, γεννήσεων και θανάτων, γεωργοκτηνοτροφικές απογραφές και άλλα σημαντικά έγγραφα. Ακόμη, μελετήθηκαν οι συμβολαιογραφικές πράξεις (προικοσύμφωνα, δωρητήρια, και πωλητήρια). Οι εν λόγω πηγές έχουν χρονικό βάθος, προεκτείνοντας έτσι τη γνώση μας για την κοινωνία του χωριού μέχρι τα μέσα του 19^{ου} αιώνα.

Τα ποιοτικά στοιχεία συμπληρώνονται με ποσοτικά δεδομένα, όπου αυτά ήταν απαραίτητα. Συγκεκριμένα, η συλλογή ποσοτικών στοιχείων και πληροφοριών αφορούν τη δημογραφία (πληθυσμιακή σύνθεση και δημογραφικές αλλαγές, πιθανή εσωτερική και εξωτερική μετανάστευση του πληθυσμού) και την οικονομία (κτηνοτροφία, εμπόριο, εκμεταλλεύσεις, επιδοτήσεις, προοπτικές ανάπτυξης κλπ) με την αξιοποίηση των αρχειακών πηγών.

Το τελικό κείμενο που ακολουθεί είναι διάχυτο από αποσπάσματα μαγνητοφωνημένων επώνυμων αφηγήσεων των πληροφορητών⁶⁸. Κατά την απομαγνητοφώνηση προσπάθησα να σεβαστώ το τοπικό γλωσσικό ιδίωμα , αλλά και το ιδιόλεκτο των ίδιων των αφηγητών. Είναι, λοιπόν, μια συν-γραφή με τους πληροφορητές, οι οποίοι αναδεικνύονται έτσι σε συν-γραφείς του τελικού κειμένου αυτής της εργασίας⁶⁹.

---

⁶⁷ Βλ. ενδεικτικά Αλεξιάκης 1996 α :143-144, όπου πλούσια βιβλιογραφία.

⁶⁸ Βλ. πίνακα 1 και διάγραμμα 1, με τα ποσοτικά και στατιστικά δεδομένα που προέκυψαν από την έρευνα, τα οποία προκύπτουν μέσα από τον αριθμό των ερωτηθέντων και το αντίστοιχο είδος και περιεχόμενο των ερωτήσεων που απαντήθηκαν.

⁶⁹ Πρβλ. Αυδίκος 1998:13, Δαλκαβούκης 2005:202.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ
Ο ΧΩΡΟΣ, Ο ΧΡΟΝΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΣΕΣΚΛΟ

2.1. Ο Σύγχρονος οικισμός.

Το χωριό Σέσκλο του Νομού Μαγνησίας, βρίσκεται 14χιλ δυτικά του Βόλου σε υψόμετρο 220μ., η είσοδος στο χωριό εξυπηρετείται μέσω της εθνικής οδού Λάρισας-Αθηνών αμέσως μετά τις παρακαμπτήριες στροφές για την Α' Βιομηχανική περιοχή αλλά και από έναν δεύτερο παρακαμπτήριο που ενώνει ουσιαστικά το Διμήνι με το Σέσκλο(βλ. χάρτες από την ευρύτερη περιοχή, 1-4 στο τέλος του κειμένου). Το όνομά προέρχεται από το ομώνυμο φυτό (Σέσκουλο, περισσότερο γνωστό με την ονομασία «παζί», φαίνεται ότι στο χωριό υπήρχαν τέτοια αυτοφυή φυτά, ώστε να ονομαστεί το χωριό Σέσκλο⁷⁰, ως παράφραση της λέξης Σέσκουλο. Ο Τσουντας⁷¹ χαρακτηριστικά, για την ονομασία του χωριού, αναφέρει: « *Το όνομα γράφεται και Σέσκουλον, είναι δε αμφότερα νεώτεροι τύποι της λέξεως σεύτλον, τεύτλον=bete circa L. Beta vulgaris L.. Το φυτόν λέγεται προς τούτοις και σεύκλο*» επιβεβαιώνοντας έτσι και τις μαρτυρίες, ότι οι ντόπιοι αποκαλούσαν στο παρελθόν το χωριό Σεύκλον⁷².

Το χωριό ενισχύεται από τις τρεις πλευρές (δυτικά, βόρεια και νότια) με τις βουνοκορφές που περιβάλλουν τον οικισμό. Στα βόρεια βρίσκεται ο Αϊ Γιάννης στο ύψωμα Πουρνάρα, στα Δυτικά ο Αη Λιάς και στα Νότια ο Αη Νικόλας που ανήκει το γειτονικό Παλιούρι, σε αυτά τα υψώματα οι κάτοικοι έκτισαν αργότερα εκκλησιάκια⁷³(βλ εικ: 6-8 με τα εξωκλήσια, στον κατάλογο φωτογραφιών). Σύμφωνα με τον Αυδικό⁷⁴, αυτή η πρακτική σχηματίζει ένα τρίγωνο, εντός του οποίου

⁷⁰ Οδηγός Ενημέρωσης, Ξεναγήσης, Περιήγησης του Δήμου Αισωνίας. Ειδική έκδοση της Δημοτικής Κοινοφελούς Επιχείρησης Αλληλεγγύης Δήμου Αισωνίας (ΔΗ.Κ.ΕΠ.Α.Δ.Α.), 2009,σ.116.

⁷¹ Τσουντας 2000: 69.

⁷² Αυδίκος 2010:22.

⁷³ Μαρτυρία Ε..Φ. « *Το χωριό μας, είναι χτισμένο μέσα σε ένα σταυρό από τρία ξωκλήσια., τ Αϊ-λιά του ψηλότερο, δε παένουμε όμως και πολύ τώρα φοβόμαστε από τις κεραίες (εννοεί τις κεραίες κινητής τηλεφωνίας που έχουν στηθεί δίπλα από το εκκλησιάκι, οι οποίες προειδοποιούν τους κατοίκους για θανατηφόρα εκπομπή ραδιενέργειας)η αναφορά σε ονόματα λόφων και βουνών έχει αρχίσει σταδιακά να αντικαθίσταται από τη χρήση της λέξης «κεραίες»(βλ.Αυδίκος 2010: 24), μόνο παραμονή της γιορτής τ' Αγίου (εορτάζει στις 21 Ιουλίου) πάμε, όχι όπως τα πριν που πηγαίναμε και καθόμασταν και έπαιζαν τα παιδιά καθαρή Δευτέρα....τ' άλλο του Αη Νικόλα όμουσου αυτό δεν είναι θκόμας, ανήκει στο παλιούρι, αυτοί το γιορτάζουν καλά με πίτες.....και τα' Αη Γιάννη, τώρα την κάναν ωραία εκκλησία, δώσαν λεφτά ο κόσμος το φτιάξαν και μπορείς να καθίσεις κιόλα.*

⁷⁴ Αυδίκος 2010: 23.

συγκροτείται ο κοινωνικός χώρος. Η πρώτη εγκατάσταση έγινε περιμετρικά της πλατείας και της εκκλησίας των Αγίων Ταξιαρχών(βλ. εικ:1-5,9, από τον σημερινό οικισμό). Αργότερα ο οικισμός επεκτάθηκε προς τα νοτιοανατολικά, στο λόφο Μεριάς⁷⁵. Το χωριό περιστοιχίζεται από ρέματα, δυτικά, βόρεια και νότια τα οποία ενώνονται στους πρόποδες της νεολιθικής θέσης Καστράκι και μαζί χύνονται στο Ξεριά με τελικό αποδέκτη το μοιχό του Παγασητικού κόλπου. Περιστοιχίζεται από το �έμα του «Λεγαντή»⁷⁶, το οποίο και ξεκινά από τη τοποθεσία «κουρέφτρα»⁷⁷, αγκαλιάζει το χωριό δυτικά και Βόρεια ενώ συνεχίζει τη κυκλωτική του πορεία προς τα νότια, βρέχοντας τις ανατολικές υπώρειες του Σέσκλου⁷⁸. Στα νότια του χωριού υπάρχουν άλλα δύο ρέματα, το ένα είναι το �έμα της Ρ'γκοάζιας⁷⁹ ανατολικά του Μεριά και ουσιαστικά αποτελεί την υδάτινη οριοθετική γραμμή του οικισμού. Αυτό το �έμα ξεκινά από το μονοπάτι του Κωτσαλή (κατραμά ντι Κωτσαλή στη βλάχικη διάλεκτο⁸⁰) και συναντά από τη δεξιά πλευρά του το �έμα του Λεγαντή. Το άλλο βόρεια του Μεριά, είναι το �έμα της Λεύκας⁸¹ το οποίο ξεκινά από τη τοποθεσία «κοπανίτσα»⁸² και συναντά το �έμα του Λεγαντή στη περιοχή του νεκροταφείου συνεχίζοντας την κοινή τους πορεία προς το νότο και παρακάμπτοντας το λόφο του Καστρακίου, με την γνωστή νεολιθική θέση. Από τη νότια πλευρά το Καστράκι

⁷⁵ Μαρτυρία Χ.Τ. « *Μας κόψαν οικόπεδα ύστερα* (χρονολογικά αναφέρεται μετά τον πόλεμο, όπου με κοινοτική απόφαση αποφασίστηκε νομή οικοπέδων στους φτωχούς αρβανιτόβλαχους κατοίκους της περιοχής) *για μας που δεν είχαμε, πέρα στο λόφο του Μεριά* (λόφου ντι μεράου= ο πέρα λόφος, στη Βλάχικη διάλεκτο).

⁷⁶ Σύμφωνα με την μαρτυρία του Κωσταντίνου Σ. Καραλή, πήρε το όνομά του επειδή στη κοίτη του φύτρωναν πολλές λυγαριές.

⁷⁷ Έλαβε αυτή την ονομασία διότι ήταν η περιοχή όπου πραγματοποιούνταν τον κούρεμα των αιγοπροβάτων, και κυρίως αυτών που συγκαταλέγονταν στην εκκλησιαστική περιουσία, αφού ονομάζονταν επίσης και «βακούφικο-κουρέφτρα»,(σύμφωνα με την μαρτυρία του Βασιλείου Ζ. Γκάγκα).

⁷⁸ Βλ.περιγραφή ρεμάτων από Αυδίκιο 2010: 18,19.

⁷⁹ Τράπου ντι Ρ'γκοάζια=από τα βούρλα που φύτρωναν στην κοίτη του, στη βλάχικη διάλεκτο. Στο επάνω μέρος του ρεματος αυτού είναι η θέση Λα Σκ' μπα, ιδιαίτερα γνωστή ανάμεσα στις γυναίκες καθώς εκεί ήταν ένα σημείο όπου έπλυναν τα μάλλινα και άλλα είδη του σπιτιού, Βλ.Αυδίκος 2010:18.

⁸⁰ Σύμφωνα με την μαρτυρία του Β.Γ. , η ονομασία δόθηκε επειδή σε αυτό το μονοπάτι σκοτώθηκε ύστερα από ατύχημα με άλογο κάποιος με το όνομα Κωτσαλής.

⁸¹ Λέγεται ότι η ονομασία οφείλεται στη λεύκα που βρίσκεται στο κάτω μέρος του ρεματος, στο σημείο που υπάρχει και η βρύση της Λεύκας (σόπουτου ντι Λεφκ, στη Βλάχικη διάλεκτο). Για τους Βλάχους το �έμα αυτό ονομάζεται Τράπου ντι Κάλντα, επειδή το νερό το χειμώνα ήταν ζεστό.Βλ. Αυδίκος 2010:19. Στο χωριό υπήρχαν τρεις βρύσες, η βρύση της Λεύκας, η βρύση του Ντιντίντι= απέναντι στη βλάχικη διάλεκτο, η οποία βρίσκεται πίσω από την εκκλησία του χωριού(εκεί σήμερα οι κάτοικοι έχουν χτυπήσει τη κεντρική γεώτρηση του χωριού που τροφοδοτεί με πόσιμο νερό το χωριό) και η βρύση της Νιάρε= η γαλάζια στη Βλάχικη διάλεκτο, επειδή το νερό ήταν θολό, σχεδόν γαλάζιο, η οποία εντοπίζεται στην περιοχή του Μεριά. υπάρχουν ακόμη και τέσσερα πηγάδια, «*Πότιζαν τα ζώα από τα τέσσερα πηγάδια που υπήρχαν τότε: α) του Σιμικλή, β) κάτω από την εκκλησία, γ) στη σημερινή γέφυρα, γιατί τότε δεν υπήρχε, δ) στη Λεύκα*» βλ.Φώτου 2002:113, Φώτου 2005.

⁸² Ονομάστηκε έτσι γιατί εκεί είχαν δημιουργήσει οι κάτοικοι ένα είδος αυτοσχέδιας κοπάνας για να «κοπανίζουν»- καθαρίζουν τα ασπρόρουχά τους.

παρακάμπτεται από το ρέμα της Ρ'γκόζιας, δημιουργώντας έτσι ένα δέλτα. Η αρχαιολογική θέση λοιπόν είναι εγκατεστημένη ακριβώς σε αυτό το σημείο σύγκλισης των τριών ρεμάτων, επιβεβαιώνοντας ότι η εξαιρετική γεωμορφολογία και η ιδιαίτερη πλεονεκτική του θέση ενίσχυσε τόσο την ανάπτυξη του Νεολιθικού οικισμού τα προϊστορικά χρόνια όσο και του νέου Σέσκλου το οποίο εκτείνεται στα Δυτικά αυτού. Είναι σαφές πως το περιβάλλον επηρεάζει το μετασχηματισμό του σε χώρο με τη συγκρότηση οικισμών και την ανάπτυξη παραγωγικών δραστηριοτήτων⁸³.

Πρόκειται για μια αυτονόητη αρχή, η οποία επιβεβαιώνεται και στη περίπτωση του Σέσκλου. Αυτή η αρχή για τη ίδρυση οικισμών ακολουθείται από τα προϊστορικά ακόμη χρόνια, όπως επιβεβαιώνεται και από τους μελετητές - Αρχαιολόγους Τσουντα και Θεοχάρη, οι οποίοι θεωρούν ότι οι αρχικοί οικιστές του Προϊστορικού οικισμού του Σέσκλου, επέλεξαν αυτή τη θέση χάριν της ιδιαίτερα πλεονεκτικής γεωμορφολογικής θέσης του λόφου του Καστρακίου, ο οποίος προσέφερε τη δυνατότητα της φυσικής οχύρωσης, της ασφαλούς παρατήρησης προς το κάμφο του Βόλου και το Παγασητικό κόλπο καθώς και το απέναντι Πήλιο (έχοντας πάντα υπόψη μας τη διαφοροποίηση του ευρύτερου φυσικού περιβάλλοντος σε σχέση με αυτό που αντικρίζουμε εμείς σήμερα), αλλά και της αξιοποίησης του οδικού άξονα που συνέδεε τις αρχαίες Παγασές στον Παγασητικό Κόλπο με το Διμήνι, τις Φερές και το Θεσσαλικό κάμφο⁸⁴. Ακόμη της εγγύτητας με φυσικές πηγές νερού(τα τρία ρέματα), με τις επίπεδες καλλιεργήσιμες εκτάσεις και τους ψηλότερους λόφους (οι οποίοι ευνοούσαν την ενασχόλησή τους με τη γεωργία και την κτηνοτροφία) καθώς και την κοντινή απόσταση του από την θάλασσα, για αυτούς τους λόγους, οι Προϊστορικοί κάτοικοι του Σέσκλου παρέμεναν στον ίδιο χώρο κατοίκησης για πολλές χιλιάδες χρόνια (από τα μέσα της 7^{ης} χιλιετίας π.Χ. έως τη Μέση Εποχή του Χαλκού 1600 π.Χ.).

---

⁸³ Αυδίκος 2010:22, Gupta 2000:20, Κυριακίδου Νέστωρος 1979:51, Τσιμπιρίδου 1994:6.

⁸⁴ Βλ. Πίκουλας 2002: 147-158.

2.2.Ο Προϊστορικός οικισμός.⁸⁵

Το Προϊστορικό Σέσκλο ως οικισμός, κατοικήθηκε από τα μέσα της 7^{ης} χιλιετίας μέχρι και την Μέση Εποχή του Χαλκού. Ο οικισμός φτάνει στην ακμή του στη Μέση Νεολιθική περίοδο (5^η χιλιετία), στην οποία εκτείνεται σε μεγάλη έκταση, τουλάχιστον 100 στρεμμάτων.

Τα ερείπια του οικισμού εντοπίστηκαν στο τέλος του 19^{ου} αιώνα και οι πρώτες ανασκαφές έγιναν το 1901-1902 από τον Χρήστο Τσουντα πάνω στο λόφο Καστράκι. Το 1956 ο Δ.Ρ. Θεοχάρης άρχισε νέα ανασκαφική έρευνα στο λόφο και από το 1972 ερεύνησε τη γύρω περιοχή έξω από το λόφο, όπου αποκαλύφθηκε ο μεγάλος οικισμός της Μέσης Νεολιθικής εποχής. Τα ευρήματα που έφεραν στο φως οι συστηματικές ανασκαφές των Τσουντα και Θεοχάρη κατέστησαν τον οικισμό του Σέσκλου έναν από τους σπουδαιότερους νεολιθικούς οικισμούς της Ελλάδας και της Ευρώπης⁸⁶ (βλ. εικ: 10-11 του Προϊστορικού οικισμού).

Ο οικισμός πρωτοανακαλύφθηκε στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, το 1901 από τον Χρήστο Τσουντα, ο οποίος άρχισε την ανασκαφή του Σέσκλου, την οποία εξακολούθησε και τελείωσε το 1902. Τα αποτελέσματα των εκεί ερευνών του διατύπωσε λίγα χρόνια αργότερα στο θεμελιώδες έργο του για το Διμήνι και το Σέσκλο⁸⁷, που αποτελεί τη βάση της μελέτης του νεολιθικού πολιτισμού στη Ελλάδα.

Η συμβολή του Χρήστου Τσουντα, στον τομέα της μελέτης των προϊστορικών οικισμών είναι ουσιαστική και κατά κοινή ομολογία ξεπερνά κάθε προσδοκία όχι μόνο για την εποχή που γράφτηκε, αλλά και ολόκληρο τον αιώνα που ακολούθησε από την πρώτη έκδοση του έργου του. Όποιος μελετήσει ή μελετά την τοπογραφία της Θεσσαλίας στα προϊστορικά χρόνια έχει σίγουρα ωφεληθεί από αυτόν. Εδώ η προσφορά του έγκειται στην ακρίβεια της περιγραφής, στα γεωγραφικά σημεία αναφοράς της περιοχής και στα ιστορικά στοιχεία τοπωνυμίων ή παρατηρήσεων

---

⁸⁵ Σε αυτό το κεφάλαιο θα προχωρήσουμε σε μία σκόπιμα απλουστευτική παρουσίαση της αρχαιολογικής θέσης, διότι σκοπός μας δεν είναι η στρωματογραφική ανάλυση της θέσης, αλλά η γνωριμία με τη θέση.

⁸⁶ Τσουντας 1908, Θεοχάρης 1973, Θεοχάρης 1981, Κωτσάκης 1983.

⁸⁷ Τσουντας 1908.

πάνω στο θεσσαλικό τοπίο⁸⁸. Θα μπορούσαμε έτσι να πούμε, ότι ήταν ένας «εθνογράφος» της εποχής του, διότι στην εισαγωγή του βιβλίου του⁸⁹, στο σημείο που αναφέρεται στους Προϊστορικούς οικισμούς δε διστάζει ακόμη να προχωρήσει σε σύγκριση της Θεσσαλίας με τη Φθιώτιδα και τη Βοιωτία με τις οποίες θεωρεί ότι υπάρχουν κοινά στοιχεία, αλλά και με τη Κρήτη με την οποία όμως πιστεύει ότι υπάρχουν διαφορές. Στην προσπάθειά του να περιγράψει τους Προϊστορικούς οικισμούς που συναντά, (για τους οποίους κοινό σημείο εντοπισμού αποτελεί η πορεία της σιδηροδρομικής γραμμής, στην ουσία οι περισσότεροι οικισμοί εντοπίζονται κοντά στη γραμμή) μας προσφέρει μία πληθώρα πληροφοριών όσον αφορά τα διάφορα χωριά που συναντά, τους αμαξωτούς δρόμους, τα ρέματα, τα ποτάμια κ.α. (στοιχεία που χρησιμοποίησα και εγώ στη παρούσα έρευνα βλ. σσ: 28).

Το προδρομικό έργο του Τσουντα, το ολοκληρώνει και το επεκτείνει ο Δημήτρης Θεοχάρης, με τις εκτεταμένες ανασκαφές του στην Ακρόπολη τα έτη 1962-1968. Αποσαφήνισε τη στρωματογραφία και αποκάλυψε και στη θέση αυτή την αφετηριακή φάση του παραγωγικού σταδίου, την προκεραμική νεολιθική, την οποία ο φίλος και συνάδελφός του V. Milojević είχε ήδη επισημάνει στην Άργισσα. Με τις έρευνες εξάλλου της δεύτερης περιόδου στο Σέσκλο στα έτη 1971-1977 επισημάνθηκε και ανασκάφηκε εν μέρει ένας εκτεταμένος νεολιθικός οικισμός, πολεοδομικά οργανωμένος, που απλώνεται σε έκταση σχεδόν 100 στρεμμάτων γύρω από την ακρόπολη. Θεωρούσε ότι η ανασκαφή του οικισμού αυτού θα έδινε στη έρευνα την δυνατότητα να στραφεί στο μέλλον προς την διερεύνηση νέων προβλημάτων, όπως αυτά της δομής της νεολιθικής κοινωνίας, των ταξικών σχέσεων και της επαγγελματικής ειδίκευσης, της οργάνωσης της παραγωγής και της οικιστικής⁹⁰.

Οι πρώτοι κάτοικοι εγκαταστάθηκαν στο Σέσκλο στα μέσα της 7^{ης} χιλιετίας π.Χ., στην περίοδο που ονομάζεται Προκεραμική Νεολιθική. Για τη γνώση της περιόδου αυτής στον ελλαδικό χώρο το Σέσκλο είναι μια από τις σπουδαιότερες θέσεις, κυρίως επειδή εδώ το «νεολιθικό τρίπτυχο» (μόνιμη κατοικία, γεωργία, κτηνοτροφία) διαπιστώνεται καθαρά⁹¹. Η έκταση του οικισμού στο λόφο Καστράκι (Σέσκλο Α) δεν ήταν δυνατό να εξακριβωθεί, λόγω της μεταγενέστερης κατοίκησης

⁸⁸ Βλ. σχετική άποψη Ροντήρη 2009: 51-56.

⁸⁹ Τσουντας 1908:3

⁹⁰ Βλ. Πρακτικά Διεθνούς συνεδρίου για την Αρχαία Θεσσαλία, Αθήνα 1992: σσ: 21-25.

⁹¹ Βλ. κείμενα επιμέλειας Β. Αδρύμη- Σισμάνη, (διαδουκτιακός τόπος Δήμου Αισωνίας), βλ. ακόμη κείμενα της Αρχαιολόγου Ε. Σταμέλου, (διαδουκτιακός τόπος υπουργείο πολιτισμού και τουρισμού).

του χώρου. Ωστόσο, λείψανα της φάσης αυτής έχουν διαπιστωθεί και 125 μ. πέρα από το βορειοανατολικό άκρο του λόφου (Σέσκλο Γ), γεγονός που δείχνει ότι ο οικισμός ήταν αρκετά μεγάλος. Τα σπίτια ήταν πρόχειρες καλύβες, από τις οποίες σώζονται μόνο αβαθή ορύγματα, τάφοι για λεπτά θεμέλια τετράπλευρου σπιτιού, κυκλικοί λάκκοι και λείψανα συμπαγούς πηλού, που μάλλον είχε χρησιμοποιηθεί στα τοιχώματα των κτισμάτων.

Στον οικισμό βρέθηκαν ελάχιστα αντικείμενα, όπως λεπίδες από οψιανό και πυριτόλιθο, εργαλεία από πέτρες και οστά ζώων και ελάχιστα πήλινα ειδώλια και φαίνεται ότι οι άνθρωποι της περιόδου ζούσαν αποκλειστικά από τη γεωργία και την κτηνοτροφία. Στην Αρχαιότερη Νεολιθική περίοδο (6^η χιλιετία π.Χ.) ο οικισμός φαίνεται ότι αναπτυσσόταν σε μεγαλύτερη έκταση. Κατάλοιπά του έχουν διαπιστωθεί τόσο στο Σέσκλο Α, όσο και στην επίπεδη πλαγιά στα δυτικά (Σέσκλο Β) και στη γύρω περιοχή. Βασικό χαρακτηριστικό της αρχιτεκτονικής αυτής της φάσης είναι η πολυμορφία των τύπων και η ποικιλία των υλικών, καθώς διαπιστώθηκαν τόσο σπίτια με λιθόκτιστα θεμέλια και τοίχους από πλίνθους, όσο και κατασκευές από πλασμένο πηλό και ξύλα, κάποτε με πλάκες εξωτερικά, τοποθετημένες σαν «ορθοστάτες». Οι κάτοικοι εξακολουθούσαν να χρησιμοποιούν απλά εργαλεία από πέτρα ή οστά, κατασκεύαζαν πήλινα ειδώλια, ενώ για πρώτη φορά συναντώνται πήλινα αγγεία μονόχρωμα ή διακοσμημένα με γραπτά σχέδια.

Η κύρια φάση της ακμής του Σέσκλου, όμως, ήταν η Μέση Νεολιθική περίοδος. Τα σπίτια ήταν πιο πυκνά διατεταγμένα στο λόφο, χωρίζονταν από δρομάκια και πλατείες και περιβάλλονταν από μεγάλους αναλημματικούς τοίχους, ενώ στην επίπεδη περιοχή ήταν πιο άνετα και απομακρυσμένα. Όλα είχαν λίθινα θεμέλια, πλίνθινη ανωδομή και δίρριχτη στέγη με δοκούς. Η περίοδος αυτή ταυτίζεται με το λεγόμενο «πολιτισμό του Σέσκλου», που χαρακτηρίζεται κυρίως από την κεραμική που βρέθηκε στον οικισμό και αποτέλεσε τη βάση της χρονολόγησης των υποπεριόδων της Μέσης Νεολιθικής. Τα αγγεία είναι χειροποίητα, κυρίως γραπτά, και η τεχνική του ψησίματός τους έχει βελτιωθεί, έχοντας ως αποτέλεσμα θαυμάσια κόκκινα χρώματα, που σχημάτιζαν μοτίβα επάνω σε υπόλευκο βάθος. Οι κάτοικοι χρησιμοποιούσαν περισσότερα λίθινα εργαλεία, ενώ αφθονότερα ήταν και τα εργαλεία από οψιανό, που προερχόταν από τη Μήλο. Ο οικισμός καταστράφηκε από φωτιά προς το τέλος της 5^{ης} χιλιετίας π.Χ. και ερημώθηκε για περισσότερο από 500 χρόνια. Η περιοχή ξανακατοικήθηκε κατά τη Νεότερη Νεολιθική περίοδο μόνο, όμως, στο Καστράκι. Την περίοδο αυτή οικοδομήθηκε στο ψηλότερο σημείο το

«μέγαρο», που καταλάμβανε το κεντρικό τμήμα του νέου οικισμού και περιβαλλόταν από σύστημα κυκλικών λίθινων περιβόλων. Ο οικισμός εξακολούθησε να κατοικείται μέχρι και την Πρώιμη και Μέση Εποχή του Χαλκού. Στην περίοδο αυτή ανήκουν ορισμένα σπίτια πάνω στο λόφο (Σέσκλο Α), καθώς και οι κιβωτιόσχημοι τάφοι που βρέθηκαν στο Σέσκλο Α και Β.

2.3. Οι Νεότεροι χρόνοι.

(Το νέο Σέσκλο από τον 18^ο αι. έως και το πρόσφατο παρελθόν).

Τεκμήρια για την ύπαρξη οργανωμένου οικισμού στα νεότερα χρόνια δεν έχουμε, όποιο μέρος της χρονολογικής περιόδου και αν επιλέξουμε, η αναφορά στην κατοίκηση της περιοχής τοποθετείται στη μεταβυζαντινή περίοδο, τότε που η οθωμανική αυτοκρατορία είχε τον πλήρη έλεγχο της ευρύτερης περιοχής Ασφαλείς πηγές για την προέλευση όσων μετακινήθηκαν στο χωριό δεν διαθέτουμε, ωστόσο σύμφωνα με προσωπικές μαρτυρίες⁹², το σίγουρο είναι ότι το Σέσκλο αποτελούσε τόπο ξεχειμωνιάσματος για τους Αρβανιτόβλαχους σκηνίτες⁹³. Ως τότε το χωριό ήταν αποκλειστικά ελληνόφωνο.

Η πρώτη γραπτή αναφορά στον οικισμό του Σέσκλου, πραγματοποιείται στο βιβλίο δωρητών (1530-1797), το οποίο βρέθηκε στη Μονή Δουσίκου των Τρικάλων. Ανάμεσα στους δωρητές περιλαμβάνεται και κάποιος Σεσκλιώτης⁹⁴. Μία δεύτερη αναφορά στον οικισμό γίνεται μέσα από την μαρτυρία του Άγγλου περιηγητή Ληκ⁹⁵, ο οποίος επισκέφθηκε το Σέσκλο το 1809 και σημειώνει ότι υπάρχει κάποιος οικισμός με το όνομα Σέσκλο ο οποίος βρίσκεται σε παρακμή⁹⁶. Αριθμεί μόλις πενήντα οικίες σε ερειπειώδη κατάσταση και αναφέρει τη συνάντησή του με έναν

---

⁹² Όλοι οι συνομιλητές αναφέρουν πως δεν είναι τυχαία εγκατάστασή τους στην περιοχή του Σέσκλου. Υποστηρίζουν πως οι πρόγονοί τους γνώριζαν την περιοχή αφού αποτελούσε για εκείνους και τα ζώα τους τόπο ξεχειμωνιάσματος. Χαρακτηριστική είναι η μαρτυρία του Δημοσθένη Κολιαμήτρα: « *Ο Πατέρας 'μ έλεγε πως το χειμώνα τα κατέβαζαν στον κάμπο (εννοεί την ευρύτερη Θεσσαλική πεδιάδα) γιατί στην Ήπειρο χειμώνας ήταν βαρύς. Οι δικοί μας πάεσαν στην αρχή στο «Καρατζόλη» (σημερινή περιοχή Τυρνάβου και συγκεκριμένα στο χωριό Αργυροπούλι) αλλά γιατί ήταν πολλά τα ζώα τους διώξαν και ήρθε στο Σέσκλο που το 'ξερε από έναν ξάδερφο 'τ που ερχόταν αυτός. Μετά την άλλη χρονιά ήρθε και ο θεός 'μ και έτσι ο ένας με τον άλλον το μάθαν το Χωριό....* Δ.Κ.

⁹³ Φορφόλιας και Τσουτσας :111.

⁹⁴ Ζαχαρίου 1994: 292, Οδηγός Ενημέρωσης, Ξεναγήσης, Περιήγησης του Δήμου Αισωνίας. Ειδική έκδοση της Δημοτικής Κοινοφελούς Επιχείρησης Αλληλεγγύης Δήμου Αισωνίας (ΔΗ.Κ.ΕΠ.Α.Δ.Α.), 2009,σ.116, Αυδίκος 2010:26.

⁹⁵ Βλ.για τη βιογραφία και για το έργο του Ληκ στον Ελλαδικό χώρο, Καράμπελας 2008:44-127.

⁹⁶ Ζαχαρίου 1994:292, Αυδίκος 2010:26.

απεσταλμένο του Αλή Πασά, εγκατεστημένο στην περιοχή και χριστιανό, ο οποίος είχε σταλεί για ειδική αποστολή⁹⁷. Λίγα χρόνια αργότερα του Ληκ, το 1815 ο Φιλιππίδης επισκέπτεται το Σέσκλο και μέσα από την περιγραφή του⁹⁸, απεικονίζει και εκείνος ένα οικισμό φτωχό, με λίγους κατοίκους οι οποίοι επιβιώνουν κάτω από δύσκολες συνθήκες, ασχολούνται κυρίως με την γεωργία και το διακομιστικό εμπόριο προϊόντων στα γύρω χωριά (πρακτική που αποτέλεσε αργότερα παράδοση, αφού στο Σέσκλο ο αγωγιατισμός ήταν το κύριο επάγγελμα των κατοίκων το οποίο και επιβίωσε μέχρι την δεκαετία του 1970, όπου και οι κυρατζίδες-αγωγιατές εγκαταλείπουν σταδιακά τις μεταφορές). Την περίοδο που προηγείται της επίσκεψης του Φιλιππίδη, το Σέσκλο ακμάζει. Σύμφωνα με τον Ζαχαρίου⁹⁹ υπήρχαν μικρές βιοτεχνίες που επεξεργάζονταν τα κουκούλια και έκαναν τα «μπρισίμια», τις μεταξωτές κλωστές με τις οποίες οι γυναίκες κεντούσαν τις φορεσιές. Αυτή η μαρτυρία απεικονίζει μία κοινωνία σε ακμή και εδώ επιβεβαιώνεται ο Ζωσιμάς Εσφιγμενίτης ο οποίος καταγράφει στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, το 1891¹⁰⁰, μέσα από προφορικές μνήμες ότι στα μέσα το 18^{ου} αιώνα στο Σέσκλο διοργανώνονταν παζάρι, με αποτέλεσμα το Σέσκλο να αναδειχθεί σε οικονομικό κέντρο. Ο Αυδίκος παρατηρεί πως αυτή η ανάδειξη του Σέσκλου σε μεμονωμένο οικονομικό κέντρο την περίοδο αυτή οφείλεται στην οικονομική καχεξία του Βόλου, στον έλεγχο του Κάστρου του Βόλου από τους Οθωμανούς καθώς και από την έλλειψη παραγωγικών πόρων¹⁰¹.

Τον 19^ο αιώνα, ξεκινά η μακρά περίοδο παρακμής για την περιοχή του Σέσκλου, η οποία συμπίπτει με την απόλυτη κυριαρχία του Βόλου, ο οποίος αποκτά τον οικονομικό έλεγχο του ευρύτερου χώρου, έτσι το παζάρι μεταφέρεται στην αγορά των παλαιών του Βόλου και το χωριό χάνει την εμπορευματική του δραστηριότητα. Η γεωργική παραγωγή υπάγεται πλήρως στον έλεγχο της Οθωμανικής διοίκησης του Βόλου, όπου έτσι καθίσταται η αυξανόμενη κυριαρχία του. Το χωριό ερημώνει, τα άλλοτε εντυπωσιακά σπίτια μετατρέπονται σε ερείπια συμβαδίζοντας με την

⁹⁷ Μετά από έρευνα του κ. Αυδίκου, συμπεραίνεται ότι μάλλον είχε σταλεί για να συγκεντρώσει πληροφορίες για το εξαγωγικό εμπόριο των σιτηρών της Θεσσαλίας που άρχισε να αναπτύσσεται, βλ. Αυδίκος 2010:27.

⁹⁸ «Από το Πιλάφ Τεπέ περνώντας το μεγάλο δρόμο κατά το κάστρο του Βόλου, σε μίαν ώρα αφήνεις δεξιά σου το χωριόν Σέσκουλον έχει και αυτό υπέρ τα εκατό πενήντα σπίτια χριστιανών. Έχει σπίτια μεγάλα ώσαν του Βόλου, όμως σήμερα είναι δυστυχισμένον και ο θεός να τους φέρει εις τα πρώτα τους, έχει άλλος ένα άλλος δύο μολάρια και κουβαλούν σιτάρι εις τα χωριά του Βόλου. Κάμνουν και μετάξι ολίγιστι». Βλ. Σπεράντσας 1978:144, Αυδίκος 2010:28.

⁹⁹ Ζαχαρίου 1994:293.

¹⁰⁰ Εσφιγμενίτης 1891:222, Οδηγός Ενημέρωσης, Ξεναγήσης, Περιήγησης του Δήμου Αιτωνίας. Ειδική έκδοση της Δημοτικής Κοινοφελούς Επιχείρησης Αλληλεγγύης Δήμου Αιτωνίας (ΔΗ.Κ.ΕΠ.Α.Δ.Α.), 2009,σ.116, Αυδίκος 2010:27.

¹⁰¹ Για περισσότερα, βλ. Αυδίκος 2010:26-34.

οικονομική ανέχεια του τόπου. Το μόνο που διατηρούσε την αναβάθμιση του χωριού στο ευρύτερο περιβάλλον ήταν η εκκλησία των Αγίων Ταξιαρχών¹⁰². Χαρακτηριστική είναι και η αναφορά του Εσφιγμενίτη στον «Προμηθέα»¹⁰³:

« Σέσκουλον. Κεφαλοχώρι απέχον του Βελεστίνου μίαν ώραν και ¼ και του Βόλου ομοίως. Έχει κατοίκους 653 και ναόν των Ταξιαρχών, ενώ πανηγυρίζει τη 8 Μαΐου, διότι ως λέγουσι, τότε εξήλθεν η ημίκαυστος εικών των Ταξιαρχών εκ της θαλάσσης κατά τη θέσιν Καντήραγα. Εις ταύτην την εικόνα αποδίδωσιν οι περίοικοι χωρικοί άπειρα θαύματα, ως τούτο βεβαιώσι τα ευρισκόμενα εν τω ναώ και παρά τη εικόνι αφιερώματα».

Όσον αφορά τώρα την εγκατάσταση της εκκλησίας στο χωριό, έχει πλεχτεί ένας ολόκληρος μύθος γύρω από αυτό το γεγονός, ο οποίος και κλήθηκε να επιλύσει το ιδιοκτησιακό πρόβλημα τριών κοινοτήτων (Μακρινίτσας, Αγίου Λαυρεντίου και Σέσκλου). Σύμφωνα με τον Αυδίο «η συγκεκριμένη παράδοση είναι τυπική ως προς τη στόχευσή της, ανήκει στο σώμα εκείνο των παραδόσεων που συνδέουν την κοινωνικοποίηση διαφόρων χωρών με την παρέμβαση κάποιου αγίου¹⁰⁴».

Μέσα από προσωπικές μαρτυρίες των κατοίκων, οι οποίοι με πολύ περηφάνια ήταν πρόθυμοι να μου διηγηθούν, ξετυλίγεται ο μύθος στον οποίο αναφέρεται και ο Ζαχαρίου¹⁰⁵. Χαρακτηριστική είναι η μαρτυρία:

«Μάλωναν τρία χωριά που θα πάει η εικόνα του Αγίου, έτσι είπε ένας, πρέπει να μας πουν τα ζώα που θέλει να πάει ο Άγιος. Βάλαν στην πλάτη από δυο άγρια βόδια την εικόνα τα αμόλησαν από τον Καντήραγα (όπου είχε βρεθεί η εικόνα), και όπου θα κάθονταν εκεί θα χτίζονταν και η εκκλησία...Ο Άγιος λοιπόν θέλησε να τα φέρει στη πόρτα μας, εκεί που σήμερα βγαίνει η Ανάσταση (εννοεί στον προαύλιο χώρο της εκκλησίας) εκεί μπροστά στηθήκαν τα δυο βόδια και έτσι χτίστηκε η εκκλησία.». Ε.Φ.

Στην κοινότητα Μακρινίτσας ανήκε τότε όλη η περιφέρεια του Διμηνιού και του γειτονικού Παλιουρίου, μέχρι τα σύνορα της περιφέρειας της Μικρής Βελανιδιάς (μεγάλη λιβαδική έκταση η οποία από της αρχές του 20^{ου} αιώνα έως και σήμερα ανήκει μέρος της, στη γαιοκτησία του Σέσκλου). Οι κάτοικοί της, διεκδικούσαν

---

¹⁰² Οι θεραπευτικές ικανότητες του αγίου συνέβαλαν στην αναβάθμιση του χωριού στο ευρύτερο περιβάλλον κι αυτό δηλωνόταν εμφανικά με την προέλευση μεγάλου πλήθους πιστών. Ο Αυδίκος χαρακτηριστικά αναφέρει « ..είναι δύσκολο για τον ερευνητή να αποφύγει τη συνεξέταση της ιστορικής και συμβολικής συγκρότησης του Σέσκλου με το ρόλο του Άη Ταξιάρχη όχι μόνο ως προστάτη του χωριού αλλά, κυρίως, θεσμικού και κοινωνικού παράγοντα στην αναπαραγωγή της κοινότητας» Αυδίκος 2010:34.

¹⁰³ Προμηθέας 1891:222-223.

¹⁰⁴ Αυδίκος 2007:176.

¹⁰⁵ Ζαχαρίου 1994:29.

μερίδιο ιδιοκτησιακό, όπως επίσης και οι κάτοικοι του γειτονικού Αγίου Λαυρεντίου που σε εκείνους ανήκε την εποχή της λατινοκρατίας¹⁰⁶ (το ιδιοκτησιακό μερίδιο του λιβαδίου της Βελανιδιάς) και το διεκδικούσαν εκ νέου και το Σέσκλο στο οποίο και ανήκε ο Καντήραγας (τόπος εύρεσης της εικόνας) και ήθελε να αποσαφηνιστούν τα σύνορα με της άλλες δύο κοινότητες, οι οποίες καιροφυλαχτούσαν για την διεκδίκηση αυτού του λιβαδίου που είχε ιδιαίτερα μεγάλη καλλιεργητική αξία¹⁰⁷.

Ο Άγιος λοιπόν, έσωσε το χωριό και το πράττει ακόμη μέχρι σήμερα. Οι θεραπευτικές ιδιότητες του Αγίου συνέβαλαν στην αναβάθμιση του χωριού στο ευρύτερο περιβάλλον και αυτό δηλωνόταν από το πλήθος κόσμου που συνέρρεε για να δεχτεί την ευλογία του. Η πίστη τους είναι θεμελιωμένη και ριζωμένη βαθιά με τον προστάτη Άγιο τους, ο οποίος είναι το σημείο αναφοράς όλων των δραστηριοτήτων της κοινότητας με αποκορύφωμα το ετήσιο πανηγύρι στις 7-8 Μαΐου.

Ο φτωχός λοιπόν οικισμός του Σέσκλου προσπαθεί να επιβιώσει κατά τη διάρκεια της ιστορικής του διαδρομής. Ποτέ δεν υπήρξε ιδιαίτερα πλούσιο χωριό αφού τα εδάφη του (χαμηλή θαμνώδης βλάστηση απόκρημνες πλαγιές, λίγα στρέμματα ποτιστικά που εξυπηρετούσαν μονοκαλλιέργειες ελιά, αμυγδάλου(μετά το 1980) και βαμβακιού καθώς και λίγα αμπελοχώραφα.) στην πλειονότητά τους είναι άγονα. Η κτηνοτροφία και ο αγωγιατισμός είναι η κύρια πηγή εσόδων για την κοινότητα μέχρι το 1970, όπου και εγκαταλείπεται ο αγωγιατισμός και μειώνονται αισθητά οι κτηνοτρόφοι. Μετά το 1970 έρχεται η ενασχόληση με τη βαριά και μη Βιομηχανία, με αποκορύφωμα την ανάπτυξη μετά το 1990 όπου ο οικισμός καταφέρνει να αναπτυχθεί σε όλους τους τομείς του κοινωνικού βίου. Οι ευνοϊκές οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες μετέτρεψαν το χωριό σε προνομιακό περιαστικό οικισμό, γεγονός που αποτυπώθηκε στην οικοδομική δραστηριότητα αλλά και στον πληθυσμιακό δυναμισμό του. Τα τελευταία χρόνια όμως της γενικότερης κρίσης που περνά η Ελλάδα και μετά την προσάρτηση του χωριού στον ενιαίο Καλλικρατικό Δήμο (μετά το 2010, χρονιές όπου διεξήχθει η επιτόπια έρευνα), το χωριό δοκιμάζεται ξανά. Οι περισσότεροι κάτοικοι που ασχολούνταν με τη βιομηχανία έχουν χάσει την εργασία τους, με αποτέλεσμα να στρέφονται πιο έντονα

---

¹⁰⁶ Βλ. για περισσότερες λεπτομέρειες, Αудίκο 2010:34.

¹⁰⁷ Βλ. για περισσότερες πληροφορίες για την περιοχή της Μικρής Βελανιδιάς, Αудικός 2010: 31-34, 96-110, 183-204.

στην καλλιέργεια γεωργικών εκτάσεων, ασχολία που είχαν ως δεύτερο επάγγελμα μέχρι πριν τα χρόνια της κρίσης.

2.3.α. Πληθυσμός, γενεαλογίες, καταγωγή.

Ο πληθυσμός του Σέσκλου αποτελείται από τους ντόπιους Ελληνόφωνους (Γκραίκους) και τους Αρβανιτόβλαχους. Γραπτές πηγές και προφορικές μαρτυρίες για τις καταγωγές τους δεν έχουν διασωθεί και κάποιες ελάχιστες μαρτυρίες δεν επιβεβαιώνονται. Κάποιοι από τους πληροφορητές μου αναφέρουν πως επίθετα ντόπιων (Γιαννακόπουλος, Σισμανόπουλος, Μαργαριτόπουλος) προέρχονται από την Πελοπόννησο, όμως κανείς δε μπορεί προσδιορίσει την προέλευση του οικογενειακού τους δέντρου. Όσον αφορά όμως την δεύτερη πληθυσμιακή ομάδα, τους Αρβανιτόβλαχους η εικόνα διαφοροποιείται αφού οι ίδιοι εγκαταστάθηκαν μόνιμα στο χωριό μετά το 1900, γνωρίζοντας την περιοχή πολύ πριν αφού πρόγονοί τους την χρησιμοποιούσαν ως περιοχή ξεκαλοκαιριάσματος¹⁰⁸ για τα κοπάδια τους. Οι Αρβανιτόβλαχοι του Σέσκλου¹⁰⁹ συνδέονται με την περιοχή της Αλβανίας¹¹⁰, ιδίως τη Φράσαρη και τα γειτονικά χωριά της. Χαρακτηριστική για την καταγωγή τους αποτελεί η πληροφορία του Δημοσθένη Κολιαμήτρα τον γηραιότερο του χωριού 102 ετών σήμερα:

«...Εμείς ήμασταν από αυτούς που όταν κλείσαν τα σύνορα, περάσαμε στην Ελλάδα, μας είπαν που θέλετε να πάτε;... ο πατέρας μου με τα 'δέρφια μου πέρασαν με τα πρόβατα από πολλά χωριά στην Ήπειρο». Δ.Κ.

Στα τέλη του 19^{ου} αιω. και τις αρχές του 20^{ου} διαχέονταν και από άλλα σημεία του νομαδικής ζωής τους όπως Ήπειρο, Γράμμοστη, Βλάστη, Φούρκα, Πρέβεζα,¹¹¹ Σύμφωνα με τον Αυδίο πρόκειται για ομάδα ευκίνητων νομάδων που μετακινούνταν συχνά στο χώρο αλλάζοντας λιβάδια και προσανατολισμό. Δεν διέθεταν μια μόνιμη σταθερή διαμονή και μετακινούνταν μέσα σε ένα ευρύτερο κύκλο τόπων ανάλογα με τις ανάγκες της κτηνοτροφίας. Τονίζει πως αυτά τα πιθανά

¹⁰⁸ Βλ. για μετακινήσεις πληθυσμών, Halstead, 1996: 63-75.

¹⁰⁹ όπου και η ίδια αποτελώ μέλος αυτής της εθνοτικής ομάδας, και εδώ να σημειώσω ότι υπήρξε η κύρια ανησυχία μου να μην παρακωλύσει την διεξαγωγή της έρευνας η ταυτότητα του «ντόπιου» προσπάθησα να συνδυάσω τα πλεονεκτήματα τεχνικής φύσεως που μου αναγνωρίζονται και να φτάσω στη γνώση και όχι στην απλή κατανόηση της υπό μελέτης κοινωνίας τηρώντας κατά καιρούς απόσταση με τα υποκείμενα της έρευνας.

¹¹⁰ Αλεξιάκης 2008:19

¹¹¹ Φώτου 2002.

εποχιακά σημεία διαμονής τους, κάνουν τις νεότερες γενιές να πιστεύουν πως αποτελούν τόπους προέλευσής τους, για αυτό και τα πολλά τοπωνυμια (όπως Φούρκα, Πρέβεζα, Κεφαλόβρυσο κ.α.). Επίσης αντιτίθεται στην άποψη που διατυπώνει ο Τσούτσας,¹¹² ότι ο νομαδισμός οφείλεται σε ιστορικές συνθήκες¹¹³ και ότι οι ληστρικές επιδρομές ευθύνονται για τη συχνή μετακίνησή τους, αναφέροντας πως ο νομαδισμός εξέθρεφε τη ληστεία, καθώς οι συχνές μετακινήσεις διασφάλιζαν τη διαφυγή αλλά και τον μη εντοπισμό αφού δεν ήταν εγγεγραμμένοι στα δημοτολόγια. Ήταν λοιπόν νομάδες οι οποίοι είχαν εκδηλώσει από νωρίς τη επιθυμία τους για μετασχηματισμό σε ημινομάδες με την απόκτηση μίας μόνιμης χειμερινής εγκατάστασης που θα αποτελούσε το σημείο αναφοράς. Όμως αυτό δεν ήταν εύκολο διότι συγκρούονταν με τους μόνιμους κατοίκους, ντόπιους κατοίκους του χωριού, «γρέκους» για εκείνους, για την διεκδίκηση δικαιωμάτων ιδιοκτησίας. χαρακτηριστική είναι η μαρτυρία του Χρήστου Τόρη.

«Στέλναμε τις γυναίκες για ξύλα, και τις κόβαν τις τριχιές, μας κυνηγούσαν δεν θέλαν να μείνουμε εμείς εδώ» Χ.Τ.

Η έρευνα του Αυδίκου για τη καταγραφή της ιστορική συνέχειας του Σέσκλου, στηρίχθηκε κατά ένα πολύ μεγάλο μέρος της πάνω σε αυτή την ιδιόρρυθμη σχέση των δύο πληθυσμιακών ομάδων. Τη θεωρεί βασική για τη κατανόηση της διαμόρφωσης του νέου Σέσκλου. Τονίζει πως αποτελούν ένα συγκρουσιακό δίπολο με αντικείμενο διεκδίκησης το ζωτικό και παραγωγικό χώρο, το οποίο καταφέρνει να διαχέεται σε όλο το εύρος των πολιτισμικών συμπεριφορών και κοινωνικών πρακτικών. Αυτή του η άποψη, με βρίσκει απόλυτα σύμφωνη αφού μέσα από όλους μου τους πληροφορητές υπερτονίστηκαν οι μεταξύ τους έριδες, απεικονίζονται στη νοοτροπία τους, και στις προθέσεις τους για έλεγχο του χώρου και της διοίκησης. Χαρακτηριστικά ο Απόστολος Γκάγκας, βλάχος στη καταγωγή, αναφέρεται στη σχέση του με τους ντόπιους-Γκρέκους:

« ..ακόμη και το νεκροταφείο το είχαμε χωρίσει, δε θέλαμε καμιά κολιγιά με αυτούς.....αυτοί δεν μας ήθελαν γιατί ήμασταν δουλευταράδες και νοικοκυραίοι.....τι; να δίναμε γυναίκα, με τίποτα, τη πρώτη που την αρραβώνιασαν πέθανε.....δεν είχαν αυτοί ούτε γλέντια ούτε πανηγύρια, εμείς τα φέραμε, μόνο εμείς χορεύαμε λεβέντικα.....μετά αυτά ξεπεράστηκαν, μετά το '70 ζήσαμε καλά, άσε που έφυγαν και οι περισσότεροι, ε.. μετά κάναμε και προξενιά μεταξύ μας..» Α.Γ.

¹¹² Φορφόλιας- Τσούτσας: 109-180.

¹¹³ Αυδίκος 2010:69.

Μέσα από τα λεγόμενα του, τα οποία παραποιούν την πραγματικότητα, αφού το πανηγύρι του χωριού προυπήρχε ως πρακτική πριν την εγκατάσταση των βλάχων στην περιοχή, σκοπό έχει να υπερτονίσει τις τεταμένες σχέσεις των κατοίκων μέχρι και τη δεκαετία του 1970 όπου αυτή η έριδα δεν έχει πια κανένα νόημα, καθώς δημιουργούνται μικτές οικογένειες, ενώ ήδη έχει μεταβληθεί το οικονομικό και κοινωνικό πλαίσιο που τροφοδοτούσε την αντιπαράθεση.

Οι Αρβανιτόβλαχοι του Σέσκλου μετακινούνταν αρχικά τα πρώτα χρόνια, σε μακρινές αποστάσεις με τα γιδοπρόβατά τους στη Φούρκα Ιωαννίνων και στα ελληνοαλβανικά σύνορα. (αργότερα πραγματοποιήθηκε η εγκατάσταση στην περιοχή περί το 1905 όπου και πραγματοποιήθηκε η πρώτη αγοροπωλησία στην περιοχή). Όταν η Θεσσαλία εντάχθηκε στο ελληνικό κράτος περιόρισαν τη μετακίνησή τους στα γεωγραφικά όριά της. Η εξαμηνιαία μετακίνησή τους μετατρέπεται σε μικρής κλίμακας, καθώς μετακινούνται στο Πήλιο. Έφευγαν τέλη Απριλίου. Η ακριβής ημερομηνία εξαρτιόταν πάντα από το πότε θα έπεφτε το Πάσχα, και έτσι μετά και τη γιορτή του Αη Γιώργη άρχιζαν να ανηφορίζουν προς τη θερινή τους εγκατάσταση τους και επέστρεφαν από εκεί αρχές Οκτώβρη με σκοπό να είναι πίσω στο χωριό στη γιορτή του αγίου Δημητρίου, κύριο αγίου τους. Οι αγωγιάτες επέστρεφαν σχεδόν πάντα τελευταίοι επειδή οι παραγγελίες των προϊόντων τους το επέβαλαν. Αυτή η πρακτική εξαλείφθηκε μετά τον πόλεμο, πραγματοποιούνταν από τους λίγους και πλέον ήταν μία επετειακή πρακτική θύμησης της πατρογονικής τους συνήθειας.

Στρέφονται πλέον με μεγαλύτερη ένταση προς την πόλη, κάνουν αγορές χωραφιών και κυριαρχούν σε όλα τα επίπεδα. Τα χωριό βλαχοποιείται¹¹⁴, οι Γκραικοί μεταναστεύουν αναζητούν τη τύχη τους στην Πόλη του Βόλου, αφού το χωριό υστερεί από τις παροχές έργων υποδομής και κυρίως δημόσιας υγιεινής. Οι βλάχοι κυριαρχούν σε όλα τα επίπεδα και κυρίαρχος στόχος τους φαίνεται να είναι η συγκρότηση μιας νέας ταυτότητας.

---

¹¹⁴ Βλ. Αυδίκιο 2010: 307-318.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ
ΟΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΟΙ, ΤΟ ΣΕΣΚΛΟ ΚΑΙ Η ΤΟΠΙΚΟΤΗΤΑ

3.1. Η αρχαιολογία και η μνήμη του τόπου.

Η αρχαιολογία, ως πολιτική και κοινωνικοοικονομική δράση, έχει άμεση σχέση με την παραγωγή και τον έλεγχο της μνήμης και αφορά τη διαχείριση του παρελθόντος στο παρόν. Ένας αρχαιολογικός τόπος μετασχηματίζεται σ' αυτό το πλαίσιο, και ιδίως όταν εντάσσεται σε μια περιφερειακή, μη προνομιούχα γεωγραφική περιοχή, σε χώρο επένδυσης ποικίλων επιδιώξεων και προσδοκιών της τοπικής κοινωνίας¹¹⁵. Οι επιστήμονες αρχαιολόγοι αποτελούν τους διαμεσολαβητές στους οποίους επαφίεται η αρχαιολογική - ιστορική - τουριστική «ανάδειξη» του συγκεκριμένου χώρου. Δημιουργούν το δικό τους «φαντασιακό» τόπο σε σχέση με το παρελθόν της θέσης που ανασκάπτουν, έναν τόπο που δεν ταυτίζεται αναγκαστικά με την αντίστοιχη πρόσληψη των ντόπιων κατοίκων ή των περαστικών επισκεπτών, φορτωμένο με τα δικά τους συναισθήματα και τις δικές τους ερμηνευτικές προσεγγίσεις.

Σε αυτό το χωριό αναζητούνται οι εγγραφές της μνήμης και των συναισθημάτων ανθρώπων που άφησαν τα αποτυπώματά τους, είτε διεξάγοντας αρχαιολογικές έρευνες, είτε χρησιμοποιώντας τη για λόγους τουρισμού, αναψυχής ή οποιασδήποτε άλλης μορφής καθημερινής δράσης. Η σύγχρονη οργάνωση του χώρου, καθώς και φωτογραφίες των κατοίκων που αποτυπώνουν στιγμές στο χώρο, σχόλια και φωτογραφίες των επισκεπτών του οικομουσείου, κείμενα κοινοτικών αποφάσεων και γραπτά κείμενα αρχαιολόγων και μη, αποτελούν ένα σύνολο μέσω του οποίου επιχειρείται η ανάδειξη της σχέσης μνήμης, συναισθημάτων και αρχαιολογίας διυλισμένης μέσα από την αναμφισβήτητη και εγγενή δύναμη του παρελθόντος σε μια χώρα όπως η Ελλάδα.

«Τόσο για τον αρχαιολόγο όσο και για τον ντόπιο κάτοικο το τοπίο αφηγείται ή καλύτερα είναι μια ιστορία. Εμπεριέχει τις ζωές και τους χρόνους των προγόνων οι οποίοι, κατά τη διάρκεια των γενεών, μετακινήθηκαν στο πλαίσιο του και έπαιζαν το δικό τους ρόλο στη διαμόρφωσή του. Γι' αυτό η πρόσληψη του τοπίου είναι η επιτέλεση μιας πράξης μνήμης, και η μνήμη δεν αφορά τόσο πολύ την ανάκληση μιας εσωτερικής

---

¹¹⁵ Για τις σχέσεις αρχαιολόγων - τοπικής κοινωνίας και επισκεπτών στο Δισπηλιό στο πλαίσιο της σύγχρονης κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας βλ. Hourmouziadi & Touloumis.

εικόνας, αποθηκεμένης στο μυαλό, όσο τη διασύνδεση της αντιληπτικότητας με ένα περιβάλλον που το ίδιο εγκυμονεί το παρελθόν. Οι κανόνες και οι μέθοδοι της διασύνδεσης των κατοίκων και του αρχαιολόγου θα διαφέρουν όπως θα διαφέρουν αντίστοιχα και οι ιστορίες που θα αφηγείται ο καθένας παρόλο που βασικά εμπλέκονται σε σχέδια του ίδιου τύπου» (Ingold 1993: 152-3, η μετάφραση του Κοσμά Τουλούμη¹¹⁶)

Πρόσφατες ιστορικές, ανθρωπολογικές και αρχαιολογικές παρατηρήσεις ορίζουν ότι η μνήμη χρειάζεται τη γη για να διατηρηθεί¹¹⁷ και ότι αποτελεί μια διαδικασία εμπλοκής της αντίληψης του υποκειμένου μ' ένα περιβάλλον που «εγκυμονεί» το παρελθόν¹¹⁸. Ξεχωριστή σημασία έχει η ανάδειξη του τόπου ως πατρίδας¹¹⁹. Αναφέρεται στη «χωρική διάσταση της παράδοσης», στον «τόπο» τον οποίο φαντασιώνεται ένα έθνος και εκφράζεται μέσω αυτού. Τα μνημεία σ' αυτήν την περίπτωση αποτελούν, ταυτόχρονα, τα μυθικά σημάδια ενός παρελθόντος που δεν υπάρχει πια στην πραγματική ζωή και ενός συμβολικού παρόντος που τα αναζωογονεί και τους προσδίδει τη σημασία που αυτό επιλέγει. Νοηματοδοτούν εξόχως, σ' αυτό το πλαίσιο, τον πολιτισμικό χώρο και του προσδίδουν εκείνα ακριβώς τα χαρακτηριστικά που τον καθιστούν αναγνωρίσιμο και σημαντικό και τον μετατρέπουν σε «πολιτισμικό κεφάλαιο».

Ο συσχετισμός του Προϊστορικού οικισμού με την τοπική μνήμη πέρασε από διάφορες φάσεις και δεν ήταν πάντα ο ίδιος σε όλες τις συνειδήσεις των κατοίκων¹²⁰. Μέσα σε ένα περιβάλλον, που οι κοινωνικές συνθήκες δε το ευνοούν, οι βλάχοι κάτοικοι του χωριού προσπαθούν να περισώσουν ότι τους έχει απομείνει και να ξεκινήσουν να ζουν υπό νέες συνθήκες. Οι λιγοστοί εγγράμματοι του χωριού αναλαμβάνουν τα ηνία της συγκρότησης της νέας ταυτότητας του. Ξεκινούν από την οργάνωση σωματείων, τα οποία αναλαμβάνουν ρόλο εξυγίανσης και επιμόρφωσης της τοπικής κοινωνίας. Σημαία όλων αυτών των ποικίλων δραστηριοτήτων είναι η κληρονομιά που το παρελθόν τους προίκισε. Σκοπός τους ήταν να αυξήσουν το κύρος τους στο τοπικό σύστημα ταξινόμησης μέσω του νεολιθικού οικισμού. Κύριο δείγμα

---

¹¹⁶ Τουλούμης 2008: 24-42.

¹¹⁷ Schnapp 1996: 24.

¹¹⁸ Ingold 1993: 152.

¹¹⁹ Τουλούμης 2008: 24-42.

¹²⁰ Η ευρύτερη κοινωνία του Σέσκλου αρχικά (πάντα μέσα από προσωπικές μαρτυρίες και μνήμες) δεν αντιλήφθηκε το μεγαλείο του οικισμού, χαρακτηριστική είναι η μαρτυρία του Χρήστου Τόρη: « Εμείς δε ξέραμε τι ήταν αυτές οι πέτρες εκεί μου έλεγε ο πατέρας μου να βοσκάω εκεί τα γίδια, είχε καθαρό αέρα, ήταν ψηλά, βρήκαμε κάτι κεραμίδια (εννοεί όστρακα κεραμικής) ...μετά το Θεοχάρη όμως τα μάθαμε, πήρε φήμη το χωριό και δε τα πειράζαμε». Χ.Τ.

λοιπόν αυτής της συμπεριφοράς τους ήταν αρχικά η ίδρυση του ποδοσφαιρικού ομίλου το 1971, από 34 μέλη βλάχικης καταγωγής, ο οποίος σύμφωνα με μαρτυρία ενός από τους πρωτεργάτες του ομίλου(του κ. Λεωνίδα Γκάγκα, βλάχου στην καταγωγή) ονομάστηκε ΑΚΡΟΠΟΛΗ, προς τιμήν της Προϊστορικής Ακρόπολης του Σέσκλου και το έμβλημα του ομίλου φιλοτεχνήθηκε από τον ίδιο τον ανασκαφέα της θέσης τον Δ.Ρ. Θεοχάρη¹²¹ (βλ. εικ.18 του εμβλήματος της ποδοσφαιρικής ομάδας). Ακολουθεί αργότερα το 1984 η ίδρυση του Πολιτιστικού Συλλόγου Σέσκλου του οποίου η σφραγίδα είναι στρογγυλή με την επωνυμία του συλλόγου, το χρόνο ίδρυσης στην περιφέρεια και στο κέντρο το έμβλημα του συλλόγου, το οποίο είναι λεπτομέρεια από αρχαίο αγγείο εύρημα του Σέσκλου το 5000π.χ.¹²² (βλ.εικ: 19-21 με τα σχετικά εμβλήματα των συλλόγων).Έτσι σύμφωνα με τον Αυδίο¹²³ ενισχύουν την θέση τους στο δίκτυο αναδύμενων τοπικότητων που διεκδικούν μερίδιο σεβασμού και περιηγητικής προσοχής. Χρησιμοποιούν τον αρχαίο οικισμό ως όχημα, προκειμένου να πληροφορήσει τους κατοίκους για τον τρόπο κατανόησης της τοπικής τους ταυτότητας.

Ο οικισμός αποτέλεσε φορέα μετατροπής και αναπαραγωγής του εαυτού τους. Μέσω της δράσης για χρησιμοποίηση του οικισμού, οι κάτοικοι εξωτερίκευσαν τις αντιλήψεις τους για τη νέα τοπική ταυτότητα, προσάρμοσαν τρόπους κατανόησης και αυτοπροσδιορισμού και τοποθέτησαν τον εαυτό τους σε ένα ενιαίο τοπικό σύνολο. Ενσωμάτωσαν τον οικισμό μέσα στην καθημερινότητά τους, συμμετείχαν ενεργά στις ανασκαφικές εργασίες (μέσα από μαρτυρίες σχεδόν όλοι οι αρένες κάτοικοι του χωριού εργάστηκαν στον χώρο¹²⁴) θεωρούσαν τον ίδιο τον ανασκαφέα μέλος της

---

¹²¹ « Δούλεψα με τον καθηγητή, έχω και ένσημα από την αρχαιολογία....Τα καλοκαίρια που επέστρεφα στο χωριό, με περίμενε ο καθηγητής, είσαι καλός στο σχέδιο Λεωνίδα μου έλεγε θα σε βοηθήσει στη σχολή να έρχεσαι, και εγώ άλλο που δεν ήθελα να σχεδιάζω τους λιθασωρούς την ώρα της ανασκαφής δίπλα του.....όταν ανέλαβα πρόεδρος το πρώτο πράγμα που οργανώσαμε το 1971 ήταν η σύσταση του ποδοσφαιρικού σωματίου..... πως αλλιώς θα το ονομάζαμε....«Ακρόπολη» προς τιμήν της Αρχαιολογικής Ακροπόλεως, μάλιστα απευθυνόμενοι στον καθηγητή με πολύ προθυμία δέχτηκε να μας φιλοτεχνήσει και το ιστορικό έμβλημά του». Λ.Γ (βλ εικ: 12,13 από στιγμές στις ανασκαφές του Θεοχάρη).

¹²² Βλ. αντίστοιχες φωτογραφίες αυτών των εμβλημάτων, στον φωτογραφικό κατάλογο που παρατίθεται στο τέλος του κειμένου.

¹²³ Αυδίο 2010:308.

¹²⁴ Χαρακτηριστική είναι η μαρτυρία του γηραιότερου του χωριού, 102 ετών σήμερα, Δημοσθένη Κολιαμήτρα: « Μας φώναζαν για δουλεία, εμείς δε ξέραμε τι ήταν εκεί, μετά μάθαμε μας είπαν οι υπεύθυνοι, το φράζαν μετά, απογορεύτηκε και να πηγαίνουμε τα πρόβατα....., μας έλεγαν δε ξέραμε και σκάβαμε, ήταν πολύ καλός ο Θεοχάρης, νοιάζονταν για το χωριό, ήθελε πολλά να κάνει αλλά δε πρόλαβε.....έφυγε νωρίς, το χωριό θα είχε άλλη μοίρα αν ήταν αυτός στη ζωή...». Δ.Κ. Η επιλογή των εργατών, δεν ακολουθούσε κάποιο πρωτόκολλο, ουσιαστικά από στόμα σε στόμα και από το ένα συγγενικό πρόσωπο στο άλλο, πραγματοποιούνταν η επιλογή και επίσης σεβαστή ήταν και η γνώμη του φύλακα του αρχαιολογικού χώρου Απόστολου Τσουρτσούλη.

κοινωνίας τους, τόσο δε, που υποστηρίζουν ότι το χωριό τους θα πραγματοποιούσε ραγδαία ανάπτυξη εάν ζούσε και συνέχιζε το έργο του. Η ύπαρξη λοιπόν του οικισμού ενίσχυε και τη δική τους ύπαρξη, είχαν λόγο και υπόσταση στα κοινωνικά τοπικά δρώμενα, διεκδικούσαν μέσω αυτού μερίδιο σεβασμού και αναγνώρισης από την τοπική κοινωνία.

Από τον Τσουντα στον Θεοχάρη

3.2.Ο ερχομός του Τσουντα. Η ανακάλυψη του Προϊστορικού οικισμού.

Η ανακάλυψη του Προϊστορικού οικισμού, βρίσκει την τότε σύγχρονη κοινωνία του Σέσκλου, στην δημιουργία αυτόνομης κοινότητας, Μέχρι τότε ανήκε στο Δήμο Φερών (έδρα το Βελεστίνο)¹²⁵ και παρουσιαζόταν ως ενιαίος θεσμικός παράγοντας με την περιουσία της εκκλησίας¹²⁶. Η απόσχιση από τους κόλπους της εκκλησίας αποτελεί μία αρκετά σημαντική μεταβατική φάση διότι διαρρηγνύεται η σχέση της κοινότητας και της εκκλησίας που μέχρι τότε εμφανίζονταν ως ενιαίο θεσμικό πρόσωπο. Η διαμάχη είναι έντονη διότι τα έσοδα είναι αρκετά από τις εισφορές των ταμείων που φέρουν η ενοικίαση, η εκποίηση προϊόντων και των περιουσιακών στοιχείων. Αυτά τα έσοδα αποτελούν κύρια και βασική πηγή για την οργάνωση του οικισμού και την εκτέλεση έργων υποδομής που θα εκσυγχρόνιζαν το χωριό. Επίσης εκείνη την περίοδο πραγματοποιείται και η μόνιμη εγκατάσταση των Αρβανιτόβλαχων στο χωριό με την πώληση το 1905 ενός αυλαγιά από Γκραϊκό σε Βλάχους, κατοχηρώντας έτσι τη μέχρι τότε προσπάθειά τους για απόκτηση δικαιωμάτων στη περιοχή. Η αγορά πραγματοποιείται από τέσσερις εύπορους Τσελιγκάδες (αρχιποιμένες) Βλάχους στη καταγωγή, και καθίσταται ιδιαίτερα κομβική (σύμφωνα με τον Αυδίο παίρνει τη μορφή πολιτογράφησης για τους

---

¹²⁵ Σύμφωνα με έρευνα που διεξήγαγε ο Αυδίκος, η απόφαση σύστασης του Δήμου φερών ΦΕΚ 126/2.4.1883. Αυδίκος 2010:35.

¹²⁶ Σ'αυτή την περίοδο η κοινότητα και η εκκλησία εμφανίζονταν ως ενιαίο όλο. Ο προϋπολογισμός που υποβάλλει ο πρόεδρος είναι της «κοινότητας και του Ιερού Ναού των Αγίων Ταξιαρχών». Σ'αυτό το πνεύμα της αδιάρρηκτης ενότητας και ταύτισης των δύο θεσμικών παραγόντων του χωριού η δημοσίευση των προς ενοικίαση αγρών και κτισμάτων της εκκλησίας, καθώς και ο πλειστηριασμός διαφόρων προϊόντων εγκρίνεται από το κοινοτικό συμβούλιο ενώ συχνά δεν είναι ευκρινές ποιος είναι ο ιδιοκτήτης.

Αρβανιτόβλαχους)¹²⁷ για τη περαιτέρω αγοραπωλησία και άλλων ιδιοκτησιών από Γκραιίκους, με στόχο την απόλυτη κυριαρχία στην τοπική κοινωνία (η οποία και επιτυγχάνεται λίγα χρόνια αργότερα, συνοδευόμενη και από την μετανάστευση των Γρέκων στην ευρύτερη περιοχή του Βόλου και της Ν. Ιωνίας). Με αυτό τον τρόπο κατοχυρώνουν την ιδιότητα του μόνιμου κατοίκου για την απόκτηση πατρίδας και μόνιμης εγκατάστασης, ιδιότητα που τους έλειπε αφού για χρόνια περιπλανιόντουσαν ως γνήσιοι νομάδες, χωρίς να έχουν ένα χωριό αναφοράς. Χαρακτηριστική εδώ είναι η μαρτυρία του Απόστολου Γκάγκα:

« ο παππούς μου τότε πήραν απόφαση να πάνε στην Αθήνα σε ένα δικηγόρο με τον Πίννα, και αυτός τους μολογάει ότι για να έχετε δικαίωμα πρέπει να αγοραστεί έστω ένα κομμάτι γης, και αυτοί μαζεύτηκαν τέσσεροι τσομπαναραίοι, ο παππούς μου (Απόστολος Γκάγκας), ο Γεράσης ο Πίννας, ο Σπύρος ο Μόσιος και ο Ζήκος ο Καπουράνης και αγόρασαν έναν αυλαγά από τη χήρα του Δημουλά...έτσι μετά πήραν και άλλοι και δε μας πείραζαν μετά (εννοεί τους Γκραιίκους που εμπόδιζαν μέχρι τότε την εγκατάστασή τους στη περιοχή)». Α.Γ.¹²⁸

Έτσι ο πληθυσμός του χωριού αυξάνεται με αποτέλεσμα οι βασικές ανάγκες του δημόσιου χώρου (ύδρευση, καθαριότητα, κοινοτικοί δρόμοι) να αναζητούν επιτακτικά οργάνωση, ωστόσο η εξυγίανση του δημόσιου χώρου σύμφωνα με τα πρακτικά της κοινότητας επιτυγχάνεται πολύ αργότερα με αποκορύφωμα την απόκτηση σύστημα υδρεύσεως μόλις το 1980. Μέσα σε αυτά τα χρόνια ο προγραμματισμός της κοινότητας για τα δημόσια έργα είναι πολύ μικρός.

Μέσα στο πλαίσιο αυτών των δυσχερειών που επικρατούσαν, μπορούμε να αναλογιστούμε πως η δραστηριότητα στον αρχαιολογικό χώρο, δεν θα κατάφερε να επηρεάσει το τότε παρόν της τοπικής κοινωνίας. Για εκείνους αποτελούσε ακόμη έναν τόπο που θα μπορούσε να εξυπηρετήσει μονάχα τις γεωκτηνοτροφικές τους δραστηριότητες.

Ωστόσο ο ερχομός του Τσουντα στην περιοχή, σίγουρα έγινε αισθητός από την τότε κοινωνία. Σύμφωνα με το συμβόλαιο πώλησης, του βιβλίο μεταγραφών του Υποθηκοφυλακείου Φερών¹²⁹, κατανοούμε ότι ο Τσουντας ερχόμενος στη περιοχή

¹²⁷ Πρβλ. Αудίκο 2010:326, 168-169.

¹²⁸ Για περισσότερα βλ. Αудίκος 2010:168-169.

¹²⁹ Βιβλίον Μεταγραφών του Υποθηκοφυλακείου Φερών (του υπ' αριθμόν 7024 της 9^{ης} Ιουλίου 1901 συμβόλαιον του συμβολαιογράφου Βόλου Απόστολου Δ. Κουτσογιάννη), τόμος Γ, αριθμός μερίδας 120. « *Εν Βόλω σήμερον την εβδόμην Ιουλίου του χιλιοστού εννενηκοστού πρώτου έτους ημέραν Σάββατον,..... τον Συμβολαιογράφον Βόλου Αποστόλου Δ. Κουτσογιάννη.....πωλητής: ο Νικόλαος Ευθυμίου γεωργοποιμήν κάτοικος Σεσκούλου του Δήμου Φερρών.....αγοραστής: ο Χρήστος Τσουντας*

απαλλοτριώσε άμεσα μόλις στις (09.07.1901) τμήμα της ανασκαφόμενης θέσης. Πωλητής ήταν ο κάτοικος του χωριού (γηγενής, αφού μέχρι τότε δεν είχε πραγματοποιηθεί καμία αγοροπωλησία των Βλάχων στην περιοχή) Νικόλαος Ευθυμίου. Ο Χρήστος Τσουντας, με την ιδιότητα του εφόρου της Αρχαιολογικής Εταιρείας, αγόρασε εξ' ονόματος της Αρχαιολογικής εταιρείας, από τον Ευθυμίου, αγρό 2στρ (τον οποίο είχε λάβει με χρησικτησία) στη θέση «Καστράκια» με το αντίτιμο των 200δρχ. (διόλου ευκαταφρόνητο ποσό για την φτωχή κοινωνία του Σέσκλου). Αυτή η αγοροπωλησία θα δημιούργησε μία στροφή ενδιαφέροντος προς την ευρύτερη περιοχή αλλά η κοινωνική αναταραχή μονοπωλούσε το ενδιαφέρον της τότε κοινότητας.

Τα χρόνια που έδρασε ο Τσουντας στη θέση το χωριό βίωνε έντονη παρακμή, αφού όπως προαναφέρθηκε¹³⁰ έχασε, κατά την μεταφορά του παζαριού στο Βόλο, την εμπορευματική του δραστηριότητα, καθώς επίσης και ο ευρύτερος δημόσιος χώρος βρισκόταν σε εκρηκτικό στάδιο, αφού αποτελεί περίοδο μόνιμης εγκατάστασης των Αρβανιτόβλαχων. Έτσι ο Τσουντας ερχόμενος στη Θέση πρέπει να συνάντησε μία διηρημένη κοινωνία η οποία δεν ήταν σε θέση να ασχοληθεί με την ανασκαφική δραστηριότητα στην περιοχή¹³¹.

3.3.Ο ερχομός του Θεοχάρη και η αλλαγή της του οικισμού.

Αργότερα όμως, στα χρόνια δράσης του Θεοχάρη το σκηνικό αλλάζει, η κοινωνία είναι πιο ώριμη να δεχτεί το ανασκαφικό έργο στη θέση. Η κοινότητα πια είναι οργανωμένη θεσμικά, πιο ορθολογικά απέναντι στο δημόσιο χώρο, και οι διαπροσωπικές έριδες των κατοίκων πλέον υποχώρησαν με αποτέλεσμα να μην

έφορος της αρχαιολογικής εταιρείας Αθηνών προσωρινώς διημένων εν Σεσκούλο.....προσηγογραφώμενος ώδε για την Αρχαιολογικήν εταιρείαν εδρεύουσα εν Αθήναις.....αντικείμενον της πράξεως: πώλησις αγρού κατά πλήρη κυριότητα αντί ολικού τμήματος δραχμών (200).....περιγραφή αγρού: αγρός δύο στρεμμάτων κειμένος εις θέσιν «Καστράκια» του χωριού Σέσκουλο του Δήμου Φερρών, συνορευομένων γύρωθεν με κτήματα Νικολάου Μπουντούρη, Παπαθανάση Χριστοδούλου, Ευθυμίου Κ. Ευθυμίου, Ιωάννου Νάννου.....τίτλος κτήσεως πωλητή: έκτακτος χρησικτησίας.....(μαγαζείον Δημητρίου Καραγιάννη) όσπερ ανεγνώσθην μεγαλοφώνως των συμβαλωμένων μαρτύρων, Παναγιώτη Παναγιώτου δικηγορικού υπαλλήλου,.....Ζαφειρόπουλου.....υπογραφόμενοι...αντί του πωλητού δηλωθείς άγνωστος γραμμάτων. Οι Ζαφειρόπουλος. Π. Παναγιώτου, ο ηγράμματος συμβαλωμένος Χρ. Τσουντας. Ο συμβολαιογράφος Βόλου Α. Δ. Κουτσογιάννης.....Μεταγραφή εν Βελεστίνο την εννάτην (9) Ιουλίου του χιλιοστού εννενηκοστού πρώτου έτους (1901). (βλ. εις: 41)

¹³⁰ Βλ παραπάνω σσ: 38-39.

¹³¹ Ωστόσο αυτή η εικόνα που αντιμετώπισε ο Τσουντας δεν είναι αποκλειστικό παράδειγμα μόνο της συγκεκριμένης περιοχής. Πρέπει να την εντάξουμε στην γενικότερη εικόνα που αντίκρυσαν οι περιηγητές της υπαίθρου τον 19^ο αι. και τις αρχές του 20^{ου} αι, στην ευρύτερη πεδιάδα της Θεσσαλίας.

αρκούνται μόνο στην απλή παρατήρηση αλλά να είναι συμμετοχοί στην ανασκαφική διαδικασία. Όλοι οι συνομιλητές μου είχαν μία ιστορία να μου αφηγηθούν σχετικά με την εμπειρία τους στον αρχαιολογικό χώρο. Ο Θεοχάρης διενεργεί συστηματικές ανασκαφές στο χώρο με αποτέλεσμα να περνά μεγάλα χρονικά διαστήματα στο χώρο. Όταν φτάνει στην περιοχή του Σέσκλου, σύμφωνα με την μαρτυρία του τότε Διευθυντή του Δημοτικού σχολείου του Σέσκλου Απόστολου Χήτα,¹³² ζητά από εκείνον με επιστολή να τον βοηθήσει στην εγκατάστασή του στο χωριό, παραχωρώντας του ένα σχεδιάγραμμα με την τοπογραφία και τα τοπωνύμια της περιοχής

« ...μου έστειλε επιστολή στο γραφείο μου , ζητώντας μου να του φτιάξω ένα τοπογραφικό του χωριού καθώς και της ευρύτερης περιοχής, εγώ το έπραξα τάχιστα...είχαμε κάποια σχετική επικοινωνία με τον καθηγητή, εξάλλου είχα και προσωπικό ενδιαφέρον, καθότι αρχαιόφιλος. Είχαμε συνεννοηθεί και του έστελνα κάθε τόσο μαθητές μου και παρακολουθούσαν τις ανασκαφικές εργασίες στο χώρο, ...δεν τον απασχολούσε μονάχα ο αρχαιολογικός χώρος καθ'αυτός, ασχολούταν και με τη κοινότητα¹³³ .....» Α.Χ. .

Ακόμη μια πληροφορία που επιβεβαιώνει την ενασχόλησή του με τη λαογραφία του τόπου, είναι αυτή του Χρήστου Τόρη, ο οποίος αναφέρει:

« Μας ζητούσε να του δείξουμε πως παλαμίζαμε το χώμα, παλιά στις καλύβες μας, πως φτιάχνανε τους τοίχους....»

Μέσα από ακόμη μία μαρτυρία του Ιωάννη Τσιαμήτα (βασικού πληροφορητή- «κλειδί» της έρευνας),ο οποίος διετέλεσε φύλακας του αρχαιολογικού χώρου μαζί με τη σύζυγό του Μαρία (η ίδια διορίστηκε αργότερα την δεκαετία του '90) ,από τα τέλη της δεκαετίας του 1970 μέχρι και το 2003 όπου και συνταξιοδοτήθηκαν¹³⁴, εκμειευτήκαν ποικίλες πληροφορίες για τα χρόνια εκείνα. Χαρακτηριστικά αναφέρει:

---

¹³² Υπηρέτησε στο Δημοτικό Σχολείο του Σέσκλου από το 1953-1983.Βλ,Αυδίκος 2010:90.

¹³³ Πληροφορία η οποία ταυτίζεται και από την γραπτή αναφορά στα πρακτικά του Διεθνούς συνεδρίου για την Αρχαία Θεσσαλία, προς τιμήν του Δημήτρη Ρ.Θεοχάρη, Υπουργείο Πολιτισμού, Δημοσιεύματα του Αρχαιολογικού Δελτίου, αρ.48, σ.22. *«εκείνο που ίσως παραμένει άγνωστο είναι το μεγάλο του ενδιαφέρον και η ενασχόλησή του με τη μελέτη ανέκδοτων εγγράφων και άλλων στοιχείων.....απο την ενασχόληση με τη συλλογή λαογραφικού υλικού στις περιοχές όπου άνεσκαπτε και ιδιαίτερα στο Σέσκλο και στη Σκύρο, επειδή πίστευε, όπως αναφέρει πολύ συχνά στις προσωπικές του σημειώσεις, στην σχέση της προϊστορίας με τον παραδοσιακό- λαϊκό πολιτισμό».*

¹³⁴ Δυστυχώς αυτές τις πληροφορίες δε κατάφερα να τις διασταυρώσω και από δημόσια έγγραφα, διότι δεν στάθηκε δυνατή η πρόσβασή μου στο αρχείο της υπηρεσίας, για λόγους που ακόμη δεν μου έχουν διευκρινιστεί. Οι πληροφορίες που παραθέτω για τη ζωή του στο χωριό προκύπτουν μέσα από τις προσωπικές μνήμες των συνομιλητών μου.

« Εγώ δε τον πρόλαβα, αλλά τα ξέρω από τον κουνιάδο μου (Απόστολο Τσουρτσούλη, πρώτο φύλακα του αρχαιολογικού χώρου) που τα έζησε αυτά και από τον πεθερό μου (Θεόδωρο Τσουρτσούλη, ο οποίος διετέλεσε πρόεδρος την περίοδο που διενεργούνταν οι ανασκαφικές εργασίες υπό την επίβλεψη του Δ. Θεοχάρη), έμενε εδώ με την οικογένειά του, στο σπιτάκι δίπλα στο δασάκι....» I.T.

Αυτή η πληροφορία επιβεβαιώνεται από όλους τους πληροφορητές μου , ότι διέμενε με την οικογένειά του σε χώρο που του είχε παραχωρηθεί, μέσα στον ευρύτερο αρχαιολογικό χώρο, σε κατάλυμα που είχε χτιστεί δίπλα στη περιφερειακή δενδροφύτευση της θέσης, στο δασάκι με τις πυκνές κουκουναριές. Η Σοφία Μπάρδα, μόλις στη ηλικία των 7 τότε, θυμάται:

« ..το Καστράκι είναι κοντά στο πατρικό μου, θυμάμαι πως τα καλοκαίρια ερχόταν ο Θεοχάρης με τη γυναίκα του και τη κόρη του, την έλεγαν Άλκηστη αν δε κάνω λάθος και εμείς την περιμέναμε γιατί παίζαμε μαζί της. Ήξερε μουσική και μας μάθαινε τις νότες, εμείς πού να ξέραμε από αυτά, την ακούγαμε με προσοχή και όλοι θέλανε να τη κάνουν παρέα....Ξέραμε το αυτοκίνητο, όποτε περνούσαν για το Καστράκι εμείς τρέχαμε από πίσω...».Σ,Μ.

Ο αρχαιολογικός χώρος απέκτησε διαστάσεις «πολιτισμικοποιημένου» οικείου χώρου , γεγονός που συντελεί στη διαμόρφωση μιας φυσικοποιημένης σχέσης, σα να ήταν, δηλαδή, από πάντα εκεί. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν προς την κατεύθυνση αυτή, διάφορα παλαιά έγγραφα του αρχείου της πρώην Κοινότητας του Σέσκλου: το πρώτο από αυτά είναι έγγραφο από τα Πρακτικά του Κοινοτικού Συμβουλίου 3/1962., μετά τις έρευνες του Θεοχάρη, το οποίο εντέλλεται την απομάκρυνση αφοδευτηρίων που φαίνεται πως είχαν τοποθετηθεί. Ακολουθεί, με αφορμή την κήρυξη του χώρου ως προστατευμένου αρχαιολογικού από το Υπουργείο Πολιτισμού, η απαγόρευση ρίψης σκουπιδιών και κάθε οικοδομικής δραστηριότητας, ενώ λίγο αργότερα παρακαλείται η αφαίρεση και απομάκρυνση των πασσάλων, της περιφράξεως και άλλων κατασκευών. Στις παλιές και σύγχρονες φωτογραφίες από το Σέσκλο αποτυπώνεται μια διαφορετική αντιμετώπιση των αρχαίων λειψάνων και του τοπίου τους από τους κατοίκους. Χαρούμενες παρέες στις δεκαετίες 1970-1980 (βλ.εικ 14,15), από γυναίκες, άντρες και παιδιά ποζάρουν στο φακό, λαμβάνοντας μέρος στα πανηγύρια, στις εκδρομές, Χρησιμοποιούν τον αρχαιολογικό χώρο ως οικείο πλαίσιο, ως χώρο αναψυχής και διασκέδασης, αναπόσπαστα δεμένο με την καθημερινότητα τους.

Ο Θεοχάρης λοιπόν ερχόμενος στη περιοχή όπως έχω αναλύσει και σε παραπάνω κεφάλαιο, συναντά μία κοινωνία η οποία διψά για εξέλιξη και δημιουργία. Η εγκατάλειψη του αποκλειστικού επαγγέλματος της γεωργοκτηνοτροφίας τους έκανε να στραφούν και σε άλλα επαγγέλματα, και για εκείνους η ενασχόλησή τους, έστω και για κάποια μεροκάματα, ως εργάτες στην αρχαιολογική ανασκαφή δεν ήταν καθόλου ευκαταφρόνητα¹³⁵. Χαρακτηριστικές είναι οι μαρτυρίες των Χρήστου Α. Τσιαμήτα, Χρήστου Β. Τσιαμήτα, Δημοσθένη Κολιαμήτρα, οι οποίοι εργάστηκαν στις ανασκαφές του Θεοχάρη και που με ιδιαίτερη γλαφυρότητα περιέγραψαν την εμπειρία τους (βλ. εικ. 22-28 των πληροφορητών της έρευνας):

« δούλεψα στις ανασκαφές εμείς δε ξέραμε αλλά ήμην προσεκτικός και γι' αυτό με έβαζε και σε κάτι τάφους...» Δ.Κ.

« δούλευα και εγώ, το πιο σημαντικό είναι ότι μαθαίναμε κιόλας, μας μιλούσε και μας εξηγούσε και κατάφερα να δουλέψω μετά και σε άλλες ανασκαφές της υπηρεσίας μέχρι το 1990...» Χ.Β.Τ.

« είπαν ότι ζητούσαν άτομα και με πήρε ο ξάδερφος μου και πήγαμε, δούλεψα για λίγο και μετά με έστειλαν στα Πευκάκια και δούλευα με ένα ξένο...(εννοεί στις ανασκαφές του Milojevic στα Πευκάκια)» Χ.Α.Τ

Όλοι οι συνομιλητές έχουν να διηγηθούν και από μία χαρακτηριστική ιστορία, φαίνεται πως η παρουσία του στο χώρο δεν περνά απαρατήρητη αφού, μέσα από τις μαρτυρίες των κατοίκων, η εμπλοκή του με την τοπική κοινωνία είναι καθημερινή όπως διαπιστώνεται και από τη συμμετοχή του στην ονομασία και την φιλοτέχνηση του εμβλήματος της ποδοσφαιρικής ομάδας του χωριού (βλ. παραπάνω), ο οποίος συστάθηκε το 1971.

Επίσης να σημειωθεί ότι στα τελευταία έτη (1973,1974) των εργασιών του Θεοχάρη, στη θέση απαλλοτριώθηκαν τμήματα αγρών, έναντι αξιόλογου ποσού, πρακτική που αύξησε ακόμη περισσότερο το ενδιαφέρον των κατοίκων για την θέση. Συγκεκριμένα, το 1973¹³⁶ πουλήθηκε αγρός 6.5στρ, νοτίως της Ακροπόλεως (εκεί όπου σήμερα είναι χτισμένο το οικομυσειό). Ανήκε στην Χαρίκλεια, χήρα Ιωάννου

---

¹³⁵ Μέσα από μαρτυρίες το μεροκάματο του ανειδίκευτου εργάτη την δεκαετία του 1960 ανέρχονταν στο ποσό των 30 δραχμών, ενώ την δεκαετία του 1970 περίπου στις 45 δραχμές.

¹³⁶ Βιβλίο Μεταγραφών του Υποθηκοφυλακείου Φερών (του υπ' αριθμόν 74873 της 14^{ης} Νοεμβρίου 1973 συμβόλαιον του συμβολαιογράφου Βόλου Δημητρίου Προκ. Ματαρώνα), τόμος 56, αριθμός μερίδας 69. (βλ. εικ: 42).

Πολύζου το γένος Ντούλα¹³⁷ από προικοσυμβόλαιο το 1945. Το πούλησε στην Αρχαιολογική εταιρεία, στις 14 Νοεμβρίου 1973, έναντι του ποσού των 42.500δρχ.

Οι απαλλοτριώσεις στρεμμάτων στην ευρύτερη περιοχή της θέσης, ολοκληρώνονται με μία ακόμη αγορά¹³⁸ από την Αρχαιολογική εταιρεία, στις 24 Μαΐου 1974. Πουλήθηκε αγρός 8.500στρ. δυτικά της Ακροπόλεως. Πωλήτρια ήταν η Κοινότητα Σέσκλου, η οποία είχε λάβει τον αγρό με χρησικτησία και το πούλησε έναντι του ποσού των 38.250δρχ. Αυτές οι δύο αγορές, συνοδευόμενες από το σπουδαίο έργο του Θεοχάρη, το μόνο σίγουρο είναι ότι έστρεψαν ακόμη περισσότερο το ενδιαφέρον της τοπικής κοινωνίας, προς τον Προϊστορικό οικισμό, αφού έμοιαζε ιδιαίτερα κερδοφόρα η οποιαδήποτε εμπλοκή με εκείνον.

Δεν είναι τυχαίο λοιπόν, που η έντονη ανασκαφική δραστηριότητα στη περιοχή, η οποία διενεργείται μέσα σε αυτά τα χρόνια, αλλά και η ολοκλήρωση αυτών μέσα από διαδικασίες απαλλοτρίωσης περιουσιακών στοιχείων των ντόπιων, συνοδεύεται από τόσες αλλαγές στην οργάνωση και διαμόρφωση της τοπικής κοινωνίας. Μέσα σε αυτά τα χρόνια δράσης του Θεοχάρη το χωριό δημιουργεί μια νέα τοπικότητα, μία νέα πραγματικότητα. Η ανακάλυψη του νεολιθικού οικισμού και της σημαντικότητάς του, σχετίζεται με την αύξηση του κύρους του Σέσκλου στο ευρύτατο τοπικό σύστημα¹³⁹. Οι κάτοικοι χρησιμοποιούν τον οικισμό στην προσπάθειά τους για αναγνωρισιμότητα, παρουσιάζουν τον εαυτό τους ως κληρονόμους του αρχαίου οικισμού, διεκδικώντας έτσι ένα μερίδιο σεβασμού και προσοχής της τοπικής κοινωνίας. Χαρακτηριστική είναι η μαρτυρία του Λεωνίδα Γκάγκα¹⁴⁰:

---

¹³⁷ Γηγενής στην καταγωγή, «Γκρέκα» για τους Βλάχους, πράξη που φανερώνει ότι οι αγοροπωλησίες των περιουσιακών στοιχείων των ντόπιων, συνοδεύει την μετανάστευσή τους στο Βόλο πρακτική η οποία είχε ως αποκορύφωμα τη δεκαετία του '70. Η ίδια όταν το πούλησε, είχε ήδη μεταναστεύσει, αφού δήλωνε κάτοικος Νέας Ιωνίας Βόλου.

¹³⁸ Βιβλίο Μεταγραφών του Υποθηκοφυλακείου Φερών (του υπ' αριθμόν 76866 της 24^{ης} Μαΐου 1974 συμβόλαιον του συμβολαιογράφου Βόλου Δημητρίου Προκ. Ματαράνα), τόμος 58, αριθμός μερίδας 63. « ...αγρός εμβαδόν μέτρων τετραγωνικών 8.500, κείμενος εις θέσιν «Καστράκι» του χωρίου Σέσκλου, της ομονύμου Κοινότητας, τέως Δήμου Φερών, προς δυσμάς της Προϊστορικής Ακροπόλεως του χωρίου». (βλ. εικ 43).

¹³⁹ Σύμφωνα με τον Αυδίο δεν οφείλεται μονάχα στον Νεολιθικό οικισμό αλλά κυρίως λόγω της εγγυτήτάς του με το Βόλο. Αυδίκος 2010:55.

¹⁴⁰ Ο Λεωνίδας Ζ. Γκάγκα, αρβανιτόβλαχος στη καταγωγή αποτελεί έναν από τους λιγοστούς εγγράμματους του χωριού οι οποίοι αναλαμβάνουν τα ινιά της συγκρότησης της νέας ταυτότητας του χωριού, η οποία είχε σαφή προσανατολισμό προς τις αρχαιότητες. Μετά το 1970 ξεκινούν από την οργάνωση σωματείων, τα οποία αναλαμβάνουν ρόλο εξυγίανσης και επιμόρφωσης της τοπικής κοινωνίας. Ο ίδιος διετέλεσε αρχικά πρόεδρος του χωριού το 1987, όπου επί θυτίας του επιλύθηκε το πρόβλημα της υδροδότησης του χωριού, όπως και άλλα θέματα του ευπαθούς για τότε δημόσιου χώρου. Επίσης υπήρξε ο πρώτος Δήμαρχος του πρώην ενιαίου Δήμου Αισωνίας, οργανώνοντας και θεμελιώνοντας το νεοσύστατο τότε Δήμο. Η συμβολή του στην αλληλόδραση της τοπικής κοινωνίας

« ήμουν πολύ περήφανος, για αυτή την εξέλιξη, παρόλο που σπούδαζα Αθήνα είχα υποσχεθεί στον εαυτό μου γυρίζοντας στο χωριό να αναλάβω πρωτοβουλίες για τη εξυγίανση του δημόσιου χώρου αρχικά, έτσι ώστε να δημιουργήσω ένα πρόσφορο έδαφος για την ανάπτυξη του χωριού...η συγκυρία με την τόσο σπουδαία δουλειά του καθηγητή στο χώρο μου έδινε ελπίδες ότι θα κατάφερνα αρκετά πράγματα που είχα στον νου μου για το καλό του χωριού, αφού η φήμη που είχε προσδώσει ο αρχαιολογικός χώρος, ήταν σημαντική και στην περαιτέρω ανάπτυξη της περιοχής.» Λ.Γ.

3.3.α. Μετανάστευση και Βλαχοποίηση του χωριού.

Οι κοινωνικές αλλαγές είναι έντονες τα χρόνια δράσης του Θεοχάρη στη θέση (1957-1977), το χωριό από αποκλειστικά ασχολούμενο με την κτηνοτροφία μεταβάλλεται και οι κτηνοτρόφοι τσοπάνηδες γίνονται πλέον εργάτες στη Βιομηχανική Ζώνη (Α΄ Βιομηχανική Ζώνη του Βόλου ανήκει στα σύνορα του χωριού με το Βόλο, άρα σε κοντινή απόσταση, που προσεγγίζονταν ακόμη και με τα πόδια). Γενικά από την δεκαετία του 1960 κι ύστερα, καθώς και τα δημόσια έργα, με τη διάνοιξη του υπάρχοντος οδικού δικτύου, συνέβαλαν στην αλλαγή του χαρακτήρα του χωριού. Διαμορφώνεται μια κρίσιμη μάζα εργατικού δυναμικού που αντλεί πόρους για την επιβίωσή της από δραστηριότητες έξω από το γνωστό πολιτισμικό τους κεφάλαιο (κτηνοτροφία). Η ανοικοδόμηση του Βόλου μετά το σεισμό δημιούργησε την ανάγκη για πολλά εργατικά χέρια. Έτσι αρκετοί κτηνοτρόφοι γίνονται οικοδόμοι. Επίσης σημαντική ήταν και η είσοδος των γυναικών στην αγορά εργασίας στη Βιομηχανία συγκεκριμένα μπισκότων («μπισκοτάδικο», βιομηχανία που απασχολεί ακόμη και σήμερα μεγάλο αριθμό γυναικών από το χωριό) αλλά και με τη μοδιστρική, με πολλές νεαρές Σεσκλιώτισες να μαθητεύουν δίπλα σε έμπειρες μοδίστρες του χωριού¹⁴¹.

με τον αρχαιολογικό χώρο ήταν πάντα στις βασικές του επιδιώξεις και διέπραξε πολλές φορές το ρόλο του διαμεσολαβητή. Ελπίζω αυτή η αναφορά μου, στη συγκεκριμένη προσωπικότητα να μη θεωρηθεί ως φιλοφρόνηση, αφού αποτελεί μέλος του στενού οικογενειακού μου περιβάλλοντος. Το δηλώνω αμερόληπτα και το επιβεβαιώνουν όλοι μου οι συνομιλητές.

¹⁴¹ Για περισσότερα βλ. Αυδίκος 2010:250-251.

Οι περισσότερες οικογένειες Γκραίκων έχουν μεταναστεύσει στο Βόλο, το χωριό κατοικείται πλέον κατά το 90% από Βλάχους, οι οποίοι σιγά σιγά εγκαταλείπουν τον ημινομαδικό τρόπο ζωής και έχουν πλέον τη δυνατότητα να κάνουν αγορές χωραφιών και να κυριαρχήσουν σε όλα τα επίπεδα. Ο δημόσιος χώρος πλέον οργανώνεται, καθώς η έννοια της δημόσιας υγιεινής εισάγεται στο δημόσιο λόγο και η τοπική εξουσία αναλαμβάνει την προστασία των κατοίκων¹⁴², με την κατασκευή κοινοτικού υδραγωγείου¹⁴³, με την διαχείριση των απορριμμάτων και τη καθαριότητα, ακόμη με τη κατασκευή κοινοτικού σφαγείου και κοινοτικών αποχωρητηρίων¹⁴⁴. Επίσης η απόκτηση Δημοτικού Σχολείου προσθέτει ένα επιπλέον δείκτη για την οργάνωση του δημόσιου χώρου και η διανομή γης σε άπορες οικογένειες (34 τον αριθμό, όλες άστεγες οικογένειες Αρβανιτόβλαχων που μοιράζονται γη στη θέση Μεριάς σύμφωνα με τα πρακτικά του Κοινοτικού Συμβουλίου¹⁴⁵).

Τα τελευταία δέκα χρόνια φαίνεται να εγκαταλείπεται αυτή η φαινομενικά παγιωμένη αντίληψη, πραγματοποιείται αλλαγή στην αναπαράσταση του προϊστορικού οικισμού και για εκείνους πλέον αποτελεί ένα χώρο, χωρίς κάποιο ιδιαίτερο νόημα ύπαρξης στην καθημερινότητά τους, παραμένει μόνο ως λείψανο της θύμησης του παρελθόντος. Η νέα ταυτότητα του χωριού διαμορφώνεται στη βάση της κοινής βλάχικης καταγωγής και όλες οι δραστηριότητές τους έχουν κύρια πηγή αναφοράς την καταγωγή και το βλάχικο ιδίωμα να κυριαρχεί παντού σε όλες τις εκφάνσεις του κοινωνικού τους βίου. Αρχικό παράδειγμα μεταστροφής που συνέβαλε στη βλαχοποίηση του χωριού είναι η μετονομασία του Πολιτιστικού συλλόγου Σέσκλου την τελευταία πενταετία σε Φράσαρη προς τιμήν της πατρογονικής γης. Μέσα στις κύριες επιδιώξεις των ιδρυτών του είναι η συνέχιση της πολιτιστικής κληρονομιάς του τόπου στις νέες γενιές, η ισχυροποίηση της εθνοτικής καταγωγής τους και εδώ επιβεβαιώνεται ο ορισμός της εθνοτικής καταγωγής μιας ομάδας η οποία υφίσταται μέσα από την πολιτισμική ταυτότητα της ομάδας. Κάθε όψη του πολιτισμού μιας ομάδας και κάθε υποκειμενική, συμβολική ή εμβληματική χρήση του, δημιουργεί την εθνοτική καταγωγή της εκάστοτε ομάδας, επίσης συμβάλλει και στη θεώρηση της έννοιας «πολιτισμική ταυτότητα», η οποία συμπεριλαμβάνει συχνότερα αναφορές στην ιστορία, στην παράδοση και στην πολιτισμική κληρονομιά

¹⁴² Πρακτικά Κοινοτικού Συμβουλίου, 23/1952.

¹⁴³ Πρακτικά Κοινοτικού Συμβουλίου 2/5 Φεβρουαρίου 1956.

¹⁴⁴ Πρακτικά Κοινοτικού Συμβουλίου 3/1962.

¹⁴⁵ Πρακτικά Κοινοτικού Συμβουλίου 29/15 Ιουλίου 1951.

της εκάστοτε ομάδας. Στη θεώρηση αυτή το άτομο δεν αποτελεί απλώς « μέλος» μιας πολιτισμικά διακριτής ομάδας, αλλά επιπλέον είναι «φορέας» μιας πολιτισμικής κληρονομιάς, η οποία πρέπει να διατηρηθεί ως έχει και να μεταβιβαστεί στα νεότερα μέλη της ομάδας. Έτσι, τα άτομα εμφανίζονται να έχουν μια «δέσμευση» με το παρελθόν.

Ακόμη ένα παράδειγμα αυτής της μεταστροφής πραγματοποιείται μέσα από την ενεργή συμμετοχή στα ετήσια καλοκαιρινά ανταμώματα της Π.Ο.Π.Σ.Β. από το 1993 υποστηρίζοντας το θεωρητικό πλαίσιο της ομοιογενούς συλλογικότητας εννοώντας ότι η οποιαδήποτε ταυτότητα (ατομική, συλλογική) δεν ορίζεται παρά σε αντίστιξη με την ετερότητα.¹⁴⁶ Δηλαδή, τα άτομα και οι συλλογικότητες/ομάδες συνειδητοποιούν τον εαυτό τους όταν βρεθούν σε αλληλεπίδραση με τον «άλλο»¹⁴⁷. Επομένως, η εθνοτική ταυτότητα δεν συγκροτείται από μόνη της αλλά σε συνάρτηση με την άρθρωση της διαφοράς προς τον ή τους άλλους¹⁴⁸. Η διαπίστωση αυτή μας απομακρύνει από την αυστηρή άποψη για την κατασκευή της πολιτισμικής ταυτότητας¹⁴⁹. Συνεπώς, κάθε συλλογική ταυτότητα, όπως και η πολιτισμική ταυτότητα, «στηρίζεται στην αντίληψη του "εμείς" σε αντιδιαστολή με τους "άλλους", τους "ξένους" και διαμορφώνεται με τα κοινά βιώματα, τις περιπέτειες και την ιστορία της ομάδας»¹⁵⁰.

Επίσης έντονη είναι η προσπάθειά τους για αναβίωση ηθών και εθίμων (όπως ο βλάχικος γάμος) και η διοργάνωση διαφόρων πολιτιστικών εκδηλώσεων και ημερίδων που σκοπό έχουν να ισχυροποιήσουν την πολιτιστική τους κληρονομιά. Αυτή η αλλαγή, είχε αντίκτυπο ακόμη και στον τομέα της διαφήμισης και του εμπορίου, όπου την τελευταία δεκαετία παρουσιάζουν έντονη δραστηριότητα με το να προβάλλουν τα βλάχικα τοπικά τους προϊόντα, ιδρύοντας γυναικείο αγροτουριστικό συνεταιρισμό ο οποίος φέρει την επωνυμία «Το Φτάσμα –Σημίτα»

---

¹⁴⁶ Η ετερότητα, όπως εννοείται από τον γνωστικό κλάδο της ανθρωπολογίας, εκφράζει «το χαρακτήρα των πολιτισμικών διαφορών ανάμεσα σε κοινωνίες, μολονότι περιλαμβάνονται επίσης και οι τρόποι με τους οποίους σε διάφορα πολιτισμικά συστήματα οι ανθρώπινες κοινωνίες ορίζουν τον «εαυτό» τους σε σχέση με τους «άλλους»(Αβδελά 1995:17-20). Πολύ γενικά για το πρόβλημα της ταυτότητας και της ετερότητας, τα πολλαπλά τους επίπεδα αλλά και την εξέλιξη των εννοιών:φυλή, ράτσα, φυλετική ταυτότητα, πολιτισμική ταυτότητα κλπ., βλ. Κωνσταντοπούλου κ.α. 2000:11-30.

¹⁴⁷ Βλ. Cohen 1982:292.

¹⁴⁸ Πρβλ. Πετρονάτη 1998:31, Γκέφου- Μαδιανού 1999:372-383, Αυδίκος 2002: 143-144. « Ο "άλλος" είναι ένα ανεστραμμένο είδωλο στον καθρέφτη: από αυτό επιλέγουμε διακριτά κάθε φορά στοιχεία περιβάλλοντος, αποσιωπώντας ή μεταμφιέζοντας προσωπικά οράματα»(Πετρονάτη 1998:16).

¹⁴⁹ Πρβλ. Αυδίκος 2002:144, Ιντζεσίλογλου 2000:177-201, Πασχαλίδης 2000:76, Jenkins 2006.

¹⁵⁰ Βλ. Αλεξιάκης 1995 α:151.

(τοπικό παραδοσιακό γλύκισμα το οποίο ανήκει στην διατροφική συνήθεια των αρβανιτόβλαχων).

Τέλος, συλλογική είναι η επιθυμία τους και η υποστήριξη κάθε ερευνητικής προσπάθειας που διενεργείται στα πλαίσια καταγραφής της ιστορικής παρουσίας του χωριού και ανάδειξης της πολιτιστικής τους κληρονομιάς. Μιλώντας με τον πρώην Πρόεδρο του πολιτιστικού συλλόγου Σέσκλου, Μιχάλη Στύλλα, τον ρώτησα χαρακτηριστικά γιατί πιστεύει ότι συνέβη αυτή μεταστροφή. Ο ίδιος το αρνήθηκε emphaticά λέγοντάς μου πως *«όλοι ενδιαφερόμαστε για τα αρχαία (εννοεί τον αρχαιολογικό χώρο), αλλά είναι δύσκολο να επέμβουμε στην αρχαιολογική υπηρεσία»* Μ.Σ.

Το ίδιο υποστηρίζει και ο πρόεδρος του τοπικού συμβουλίου Χρήστος Α. Τσιαμήτας, σε αντίστοιχη ερώτησή μου, απαντά *« είμαστε περήφανοι για το Καστράκι, αλλά δε τα έχουμε καλά με τη υπηρεσία.....»*.

Φαίνεται πως στις συνειδήσεις των κατοίκων δεν έχει εμπεδωθεί, αυτή η μεταστροφή, η μόνη εξήγηση που emphaticά μου αναφέρουν είναι οι διενέξεις τους με την τοπική αρχαιολογική υπηρεσία.

Ο βασικός προσανατολισμός τους είναι η επανάκτηση της βλάχικης ταυτότητας. Πιο συγκεκριμένα σύμφωνα με τον Αυδίο, η αλλαγή των κοινωνικών συνθηκών ήταν πρόσφορο έδαφος για την απενεχοποίηση της πολιτισμικής τους ταυτότητας. Συμπερασματικά, «η βλαχοποίηση»¹⁵¹, του χωριού ήταν αυτή που έδρασε καταλυτικά στις συνειδήσεις των κατοίκων και έθεσαν σε δεύτερη μοίρα ενδιαφέροντος το προϊστορικό Σέσκλο στην νέα προσπάθεια αυτοπροσδιορισμού τους. Η αρχαιότητα λοιπόν προβάλλεται πολύ διαφορετικά από ότι στο παρελθόν. Υπήρξε αλλαγή στην αναπαράσταση αυτής, η συγκρότηση της μνήμης και της ταυτότητας πραγματοποιούνται πλέον στη βάση της βλάχικης καταγωγής και όχι στην ανάδειξη του αρχαιολογικού χώρου και τόπου, στην ανάγκη για ιστορική συνέχεια.

---

¹⁵¹ Αυδίκος 2010: 307-331.

3.3.β. Η αλλαγή της σχέσης των Κατοίκων με τον Προϊστορικό οικισμό, σε σχέση με το Θεοχάρι.

Μετά το 1977 έως και το πρόσφατο παρελθόν, η αλληλόδραση του οικισμού με την τοπική κοινωνία, το Προϊστορικό και το σύγχρονο Σέσκλο, λαμβάνει άλλη διάσταση και αυτό γιατί οι αλλαγές στην ευρύτερη κοινωνική ζωή μεταβάλλονται ραγδαία απαιτώντας συχνούς μετασχηματισμούς¹⁵². Ο αιφνίδιος θάνατος του Θεοχάρι συνοδεύεται και από την διακοπή των ανασκαφικών εργασιών στη θέση με αποτέλεσμα ο οικισμός να χάσει την φωνή του ερευνητή που τον καθιστούσε προσιτό και ανοιχτό στην τοπική κοινωνία¹⁵³. Οι οποιοσδήποτε εργασίες στο χώρο γίνονται υπό την επίβλεψη της τοπικής εφορείας πλέον και είναι αρκετά περιορισμένες.

Ωστόσο, ο οικισμός ορίζεται ως επίσημος αρχαιολογικός χώρος. Είναι ανοιχτός στο κοινό, διαμορφώνεται κατάλληλα για να υποστηρίξει τον αριθμό των επισκεπτών, δημιουργείται ακόμη και οικομουσείο στην είσοδο του οικισμού, αλλά έχει χάσει πλέον την αλληλόδραση με την τοπική κοινωνία, δεν ανήκει πια σε εκείνη αλλά στο σύνολο της κοινωνίας. Ωστόσο, αυτός δεν αποτελεί τον μοναδικό λόγο μετασχηματισμού αυτής της αλληλόδρασης. Ο οικισμός παύει να αποτελεί σημαία της τοπικής τους υπερηφάνειας και το ενδιαφέρον μετατοπίζεται στην κοινή γραμμή καταγωγής των κατοίκων, οι οποίοι πλέον διεκδικούν μια νέα ταυτότητα, την επανάκτηση της Βλάχικης ταυτότητας. Μέσα από διάφορες δράσεις μεταστροφής, τις οποίες και ανέφερα παραπάνω, αναδείχθηκε η επιθυμία τους για ανάδειξη της υπεροχής της βλάχικης πολιτισμικής τους διάστασης. Έντονη ήταν η τάση

---

¹⁵² Ενωώντας πως η ευρύτερη αλλαγή στο οικονομικό και πολιτισμικό περιβάλλον του τόπου και η αλλαγή των κοινωνικών συνθηκών, ήταν πρόσφορο έδαφος για την αποενοχοποίηση της πολιτισμικής τους ταυτότητας, με αποτέλεσμα να μετασχηματιστεί η σχέση του οικισμού με την τοπική κοινωνία και την θέση της να λάβει πλέον η βλάχικη καταγωγή, ο βλάχικος πολιτισμός έναντι του αρχαιολογικού.

¹⁵³ Μετά το θάνατο του Θεοχάρι στήθηκε στο δασάκι του αρχαιολογικού χώρου, αφιερωματική πέτρινη πλάκα η οποία φέρει λαξευμένη τη φράση: «*Ηρωας Χρηστέ χαιρε*» προς τιμήν του. Από τους συναδέλφους του Αρχαιολόγους, με επικεφαλής τον Γεώργιο Χουρμουζιάδη, Προϊστάμενο τότε, της Αρχαιολογικής Εφορείας του Βόλου (βλ. σχετική εικ.16-17).

υπερτονισμού της Βλάχικης καταγωγής και ακόμη πιο έντονη η απουσία- η μη ύπαρξη στοιχείων ανάδειξης του Προϊστορικού Σέσκλου μέσα στις βασικές τους τοπικές επιδιώξεις.

Απενοχοποιημένη πια η βλάχικη πολιτισμική τους ταυτότητα, από την υποτιμητική ταμπέλα της αμφισβήτησης του παρελθόντος, παίρνει τη θέση που στο παρελθόν εξυπηρετούσε ο Προϊστορικός οικισμός. Στα χρόνια του Θεοχάρη διεκδικούσαν την πολιτισμική ταυτότητα του κατοίκου του ένδοξου Προϊστορικού Σέσκλου, προσπαθώντας να εξισώσουν το τοπίο με τα στοιχεία υπερηφάνειας και πολιτισμικής υπεροχής, ενώ στη μετά Θεοχάρη εποχή και μέχρι το πρόσφατο παρελθόν η ταυτότητά τους μετασχηματίζεται σε ένα νέο τοπίο, που επιστέφουν με νέους όρους στον ορισμό της βλάχικης ταυτότητας

Το παρελθόν ωστόσο εξυπηρετεί το παρόν. Μέσα από την ενθάρρυνση του ενδιαφέροντος του κοινού το παρελθόν μπορεί να θεωρηθεί μία μεγάλη επιχείρηση για τον τουρισμό, να κερδηθεί οικονομική και άλλη υποστήριξη, να οργανωθούν ενημερωτικές διαλέξεις, ημερίδες, ακόμη και πληρωμένες καθημερινές εκδρομές σε μακρόχρονα προγράμματα. Ο αρχαιολογικός χώρος σημαίνει κάτι το ιδιαίτερο για τους σύγχρονους απογόνους των κατασκευαστών τους, ως μη το ξεχνάμε αυτό περιορισμένοι μόνο στη δική μας προσωπική γραμμή καταγωγής.

3.4. Η Αρχαιολογική υπηρεσία και η νέα τοπικότητα.

Τα τελευταία δύο χρόνια της έρευνάς μου, οι σχέσεις μιας μερίδας Σεσκλιωτών με την ΙΓ' ΕΠΚΑ είναι τεταμένες, λόγω δέσμευσης στρεμμάτων στην θέση Λατομείον-Σπαρτιάς προς χαρακτηρισμό αυτών σε αρχαιολογικό προστατευόμενο χώρο, με αποτέλεσμα η κάθε μία πλευρά να υποστηρίζει την δική της άποψη επί του θέματος. Αντίστοιχα φαινόμενα παρατηρήθηκαν και στην εθνογραφική έρευνα που διεξάγονταν παράλληλα με το ανασκαφικό πρόγραμμα στα Παλιάμπελα Κολινδρού. Ο Κωτσάκης υποστηρίζει πως τέτοια φαινόμενα είναι συχνά, διότι πολλοί αρχαιολόγοι, προσκολλημένοι στην εκάστοτε θέση, επιλέγουν να θέτουν ένα ιδεολογικό όριο με την τοπική κοινωνία και προτείνει πως η μόνη λύση για την εύρυθμη λειτουργία τέτοιων μεγάλων ανασκαφικών προγραμμάτων

είναι η σύνδεση της εκάστοτε θέσης με τους ντόπιους, με τη διασφάλιση τόσο της ηθικής όσο και της υλικής υποστήριξης των ανθρώπων που αλληλοεπηρεάζονται καθημερινά με τη θέση. Όπως έχουν τα πράγματα πλέον, υποστηρίζει πως η μόνη μέση λύση επικοινωνίας μεταξύ θέσης και ντόπιων είναι ο «τουρισμός» για μελλοντική πηγή εσόδων, άποψη που βρίσκει απόλυτα σύμφωνη την υπεύθυνη του αρχαιολογικού χώρου του Σέσκλου Ευαγγελία Σταμέλου, η οποία μου δήλωσε την προθυμία της και την προσπάθειά της για μεγαλύτερη επαφή και σύνδεση της τοπικής κοινωνίας με τον αρχαιολογικό χώρο. Σε συνέντευξη που μου παραχώρησε στο γραφείο της στην ΙΓ' ΕΠΚΑ, μου περιέγραψε τις προσπάθειές της να φέρει τους ντόπιους πιο κοντά στον αρχαιολογικό χώρο. Με δική της πρωτοβουλία οργανώθηκε, με την υποστήριξη του Υπουργείου Πολιτισμού και Τουρισμού και της ΙΓ' ΕΠΚΑ, στα πλαίσια εορτασμού της δράσης «Περιβάλλον και Πολιτισμός»¹⁵⁴, τετραήμερη εκδήλωση στον αρχαιολογικό χώρο του Σέσκλου με την συμμετοχή των μαθητών και των εκπαιδευτικών του Δημοτικού Σχολείου του Σέσκλου. Οι μαθητές αφού ενημερώθηκαν τόσο από τα σχετικά ενημερωτικά φυλλάδια που εξέδωσε το υπουργείο, όσο και από ένα μικρό αλλά μεστό σε πληροφορία για τον αρχαιολογικό χώρο έντυπο με κείμενα της αρχαιολόγου Σταμέλου (έκδοση της ΙΓ' ΕΠΚΑ¹⁵⁵), πέρασαν στον χώρο τέσσερις ολόκληρες μέρες εκπαιδευτικών δράσεων. Αφού ξεναγήθηκαν στο χώρο και ενημερώθηκαν από την υπεύθυνη αρχαιολόγο, εργάστηκαν στο οικομυσειό που είναι εγκατεστημένο στη είσοδο του χώρου δημιουργώντας με πηλό ότι τους είχε κεντρίσει το ενδιαφέρον από την ξενάγηση στη θέση. Έπαιζαν το παιχνίδι του χαμένου θησαυρού, εξερευνώντας τα ίδια τον χώρο της Ακρόπολης και αποτύπωσαν με ιδιαίτερη γλαφυρότητα, πρωτοτυπία και παιδική

¹⁵⁴ « Με τον ετήσιο εορτασμό της Δράσης «Περιβάλλον και Πολιτισμός», το Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού στοχεύει στην ανάδειξη της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς αλλά και στην ενεργοποίηση των πολιτών για την προστασία της. Επιχειρεί να φωτίσει τους δεσμούς, πολλαπλούς κι αμφίδρομους, ανάμεσα στις δύο έννοιες: το περιβάλλον προβάλλει έτσι, ως μία διαχρονική πηγή έμπνευσης και δημιουργίας, ενώ ο πολιτισμός επιβάλλει την αειφόρο διαχείριση της φύσης. Για τη διετία 2010-2011, θεματικός άξονας των εκδηλώσεων που θα πραγματοποιηθούν κατά τη διάρκεια του εορτασμού σε όλη τη χώρα είναι το νερό. Ο τίτλος «Φωνές νερού μυριάδες» αποτελεί αναφορά στη ποίηση του Οδυσσέα Ελύτη. Υπαινίσσεται την ασείρευτη σημασία των υδάτινων πηγών για τη ζωή των ανθρώπων, που τροφοδότησε έργα θαυμαστά, πλούσια σε στοχασμούς, αφηγήσεις και εικόνες». Το πρόγραμμα αυτό πραγματοποιείτε ανά διετία, και την επόμενη διετία 2012-2013, έχει ως θέμα «τη φωτιά», όπου θα πραγματοποιηθούν ανάλογες δράσεις με το αντίστοιχο θέμα. Να σημειωθεί ότι το φωτογραφικό υλικό από αυτή τη δράση που χρησιμοποιήθηκε από την έρευνα, είναι υπό δημοσίευση στα πρακτικά του 8^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου της Ελληνικής Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδος, με τίτλο: Ελληνική Παιδαγωγική και εκπαιδευτική έρευνα και πραγματοποιήθηκε στα Γιάννενα στις 2-4 Νοεμβρίου 2012. Επίσης και στο 4^ο ΑΕΣΘΕ (2009-2011) με τίτλο: Από τους Προϊστορικούς στους Νεώτερους χρόνους, το οποίο πραγματοποιήθηκε στο Βόλο 15-18.03.2012.

¹⁵⁵ Ευαγγελία Σταμέλου, *Με νερό και χόμα...* Εκπαιδευτικό πρόγραμμα. Αρχαιολογικός χώρος Σέσκλου, 6-9 Οκτωβρίου 2011. Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού, ΙΓ' ΕΠΚΑ Βόλου, 2010.

οξύνουσα την εμπειρία τους (βλ φωτ. 29-40). Η ίδια με πολύ περηφάνια μου παρουσίασε αυτές τις δράσεις, τονίζοντάς μου πως η πόρτα του αρχαιολογικού χώρου είναι ανοιχτή προς την τοπική κοινωνία, εκφράζοντας ταυτόχρονα ένα μικρό παράπονο ότι είναι δύσκολο μέχρι στιγμής να πραγματοποιηθεί αυτή η προσέγγιση γιατί είναι μονομερής. Αντίστοιχα φαινόμενα αντιμετώπισε και η Δέλτσου στην εθνογραφική έρευνα που διεξήγαγε παράλληλα με το ανασκαφικό πρόγραμμα της Σικιώνας¹⁵⁶, όπου και εκεί οι κάτοικοι της περιοχής έχουν δημιουργήσει μία προβληματική σχέση με τις αρχαιότητες αφού οι μόνες ανασκαφές που διενεργούνται στη περιοχή είναι σωστικές και χρηματοδοτούνται από τους ίδιους. Φαίνεται λοιπόν πως αυτή η συμπεριφορά αποτελεί πάγια τακτική των περισσότερων κοινωνιών που συνδιαλέγονται με τις αρχαιότητες.

---

¹⁵⁶ Deltsoy 2009:182-188. Για περισσότερα βλ. Αντίστοιχα φαινόμενα στην Κρήτη στο Hamilakis 2006, όπως επίσης και την άποψη της Marshall 2002: 211-219, όσον αφορά τον διαχωρισμό των κοινωνιών αυτών που επιλέγουν να ζουν δίπλα στις αρχαιότητες αλλά και σε αυτές που κρατούν μία απόσταση από την σύνδεσή τους με τους αρχαίους προγόνους τους.

Συμπεράσματα

Στόχος αυτής της εργασίας ήταν να ερευνηθεί η αλληλόδραση του παρόντος με το παρελθόν, μέσα από το παράδειγμα μίας ιδιαίτερης υπαρκτής σχέσης του Προϊστορικού και του Σύγχρονου Σέσκλου. Αρχικά, μετά από μία προσπάθεια μελέτης της τοπικής κοινωνίας και διερεύνησης του χώρου, της οικονομικής και της κοινωνικής οργάνωσης του τόπου, ιδωμένα παράλληλα με τη ζωή του Αρχαιολογικού χώρου. Από την ανακάλυψη του, από τον Τσουντα στην αρχή του 20ού αι, μέχρι το 1977 και την αποκάλυψη όλου του εύρους του οικισμού από τον Θεοχάρη έως το πρόσφατο παρελθόν, διαπιστώθηκε μία σχέση αλληλόδρασης της τοπικής κοινωνίας με της αρχαιότητες. "Διάγουν βίους παράλληλους", με αποτέλεσμα η ιστορική πορεία του τόπου να επηρεάζεται και να επηρεάζει τον Αρχαιολογικό χώρο.

Αυτή η διαπίστωση ωστόσο υποστηρίζεται και θεωρητικά μέσα από την «Αρχαιολογία του τοπίου»¹⁵⁷, η οποία προϋποθέτει τη σύνδεση του υπό μελέτη αρχαιολογικού τοπίου με τους ανθρώπους που συνδέονται με αυτό τόσο στη συγχρονική όσο και στη διαχρονική διάσταση. Οι εκπρόσωποι της μετα-διαδικαστικής αρχαιολογίας εισήγαγαν, παράλληλα, προσεγγίσεις υπερβαίνοντας μια προσανατολισμένη στο εύρημα «αρχαιολογία του τοπίου» και αναζητώντας τον άνθρωπο ως κοινωνικό υποκείμενο μέσα από την καθημερινή ζωή, την εμπειρία και την απόδοση νοήματος στο ανθρώπινο περιβάλλον, ως αποτέλεσμα, τελικά, σκόπιμων και νοηματικά σημασιοδοτημένων ανθρώπινων ενεργειών.

Στο αρχαιολογικό τοπίο, δηλαδή, εγγράφεται ο νοητικός μας κόσμος μέσα από τα υλικά, ανθρωπογενή και φυσικά, αντικείμενα που τον αποτελούν και τις απτές αναπαραστάσεις που τον συνοδεύουν. Οι μελέτες της κοινωνικής γεωγραφίας, παράλληλα, επισημαίνουν την πρόσληψη του τοπίου ως «ενσώματης»¹⁵⁸ εμπειρίας η οποία εξαρτάται από τις αισθήσεις, τις οπτικές και τους αντιληπτικούς μηχανισμούς

---

¹⁵⁷ Βλ. ενδεικτικά Ingold 1993, Edmonds 1999, Thomas 1993, 2001, Tilley 1994, 1999, 2004.

¹⁵⁸ Τουλούμης 2008.

του υποκειμένου που σχετίζεται με αυτό, είτε ως θεατής, είτε ως δρών υποκείμενο μέσα στα όρια του.

Αυτή η «ενσώματη» εμπειρία, η οποία βιώνεται μέσω της φυσικής παρουσίας του ατόμου σ' ένα τοπίο και κυμαίνεται από τις αγροτικές ασχολίες του κατοίκου του, μέχρι την αναψυχή, το θαυμασμό, την περιήγηση στη φύση και δραστηριότητες φυσιολατρικού τύπου, προσθέτουν μια ενδιαφέρουσα παράμετρο όσον αφορά το

αρχαιολογικό τοπίο. Κάτοικοι της περιοχής, αρχαιολόγοι και επισκέπτες, επιτελούν εκ νέου το μνημονικό γεγονός διυλισμένο μέσα από την ταυτότητά τους και τις αντιλήψεις τους. Παρά τη δικαιολογημένη επιφυλακτικότητα και κριτική που έχει ασκηθεί απέναντι σε ανάλογες προσεγγίσεις από αρχαιολόγους που εκτιμούν τις παραδοσιακές μεθόδους της «αρχαιολογίας του πεδίου»¹⁵⁹, δεν μπορεί να παραγνωριστεί η ενσωμάτωση σε οποιοδήποτε αρχαιολογικό χώρο αντιλήψεων, γνωμών, σκέψεων, στάσεων και αξιών των σύγχρονων, τουλάχιστον, ανθρώπων που έχουν άμεση σχέση μαζί του. Σ' αυτούς τους ανθρώπους συγκαταλέγονται όχι μόνο όσοι ενέγραψαν, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, την ιστορικά προσδιορισμένη δράση τους σ' ένα αρχαιολογικό τοπίο, αλλά και οι αρχαιολόγοι που το μελέτησαν και το μελετούν.

Επίσης μέσα από αυτή τη μελέτη οδηγηθήκαμε και σε μία δεύτερη διαπίστωση, όσον αφορά αυτή τη σχέση τοπικής κοινωνίας και αρχαιοτήτων. Μέσα στην ιστορική πορεία του τόπου αυτή η σχέση διαφοροποιήθηκε αρκετές φορές. Προπολεμικά και τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια με τον ερχομό και τη δράση του Θεοχάρη στη θέση οι κάτοικοι παρουσιάζονται ως «κληρονόμοι»¹⁶⁰ του αρχαίου οικισμού, με σκοπό την αύξηση της αναγνωσιμότητάς τους και την ενίσχυση της θέσης τους στο δίκτυο αναδυόμενων τοπικοτήτων. Προσπαθούν με αυτό τον τρόπο να απενοχοποιηθούν από την ταυτότητα του «Βλάχου» που για εκείνους αποτελούσε τροχοπέδι στην προσπάθειά τους για ανάπτυξη και πρόοδο σε ένα περιβάλλον που θεωρούσε ως κατώτερη κοινωνικά την πολιτισμική τους ταυτότητα. Ο οικισμός και η παρουσία αυτού του σπουδαίου επιστήμονα στο χώρο προσέδιδε κύρος και υπεροχή και της τοπικής κοινωνίας που τον φιλοξενούσε.

Αυτή όμως η αντίληψη των κατοίκων βλέπουμε να διαφοροποιείται και να μεταλλάσσεται μετά το 1977, (δεν είναι καθόλου τυχαίο κατά την γνώμη μου ο συνδυασμός αυτής της μεταστροφής με το τέλος των ανασκαφών του Θεοχάρη στη

---

¹⁵⁹ Fleming 2006.

¹⁶⁰ Αυδίκος 2010:308.

θέση) και βασικός τους προσανατολισμός πλέον είναι η επανάκτηση της βλάχικης ταυτότητας. Η αλλαγή των κοινωνικών συνθηκών ήταν πρόσφορο έδαφος για την αποενοχοποίηση της πολιτισμικής τους ταυτότητας. Ο πολιτισμός τους πια δε τους ντροπιάζει και δεν αποτελεί σημείο τριβής με την ευρύτερη κοινωνία, αντίθετα αποτελεί πηγή περηφάνιας. Το χωριό βλαχοποιείται και όλες οι δραστηριότητες της κοινότητας έχουν βασική επιδίωξη την Βλάχικη υπεροχή. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αυτής της μεταστροφής είναι: α) η μετονομασία του Πολιτιστικού Συλλόγου σε «Φράσαρη» (ο οποίος αποτελεί μνημονικό τόπο καταγωγής των Βλάχων της περιοχής), β) η συμμετοχή σε κάθε είδους φεστιβάλ που σκοπό έχουν τη συνάντηση με το βλάχικο πολιτισμό, γ) η συμμετοχή στα καλοκαιρινά ανταμώματα της Π.Ο.Π.Σ.Β.¹⁶¹ δ) η διοργάνωση ημερίδων, ε) η αναβίωση ηθών και εθίμων, όπως ο βλάχικος γάμος στις πολιτιστικές εκδηλώσεις του καλοκαιριού, ο οποίος αποτελεί σημείο αναφοράς για την προβολή του αρβανιτοβλάχικου πολιτισμού, στ) η ίδρυση γυναικείου Αγροτουριστικού Συνεταιρισμού με στόχο τη διάδοση των παραδοσιακών προϊόντων του τόπου και η ονομασία του « Το Φτάσμα», στοιχείο της αρβανιτοβλάχικης παράδοσης¹⁶².

Ο Αρχαιολογικός οικισμός λοιπόν δεν αποτελεί μέρος αυτής τη νέας ταυτότητας του χωριού, απουσιάζει από το καθημερινό παρόν της κοινότητας και αποτελεί μία ανάμνηση του παρελθόντος για την τοπική κοινωνία.

Κλείνοντας, στόχος μου μέσα από αυτή τη διαπίστωση της έρευνας είναι, να καταφέρω να αφυπνίσω τον οποιοδήποτε άμεσα ή έμμεσα εμπλεκόμενο, τόσο μέλος της κοινότητας όσο και υπευθύνους του αρχαιολογικού χώρου, επιστήμονες αρχαιολόγους, για επιστροφή στον αρχαιολογικό χώρο με άλλον τρόπο και άλλους όρους. Τα οφέλη θα είναι πολλαπλά και θα ευνοήσουν την παράλληλη ανάπτυξη τόσο του νέου Σέσκλου, όσο και του Προϊστορικού. Λαμβάνοντας υπόψη μας αντίστοιχα μεγαλόπνοα σχέδια διαχείρισης αρχαιολογικών χώρων, όπως αυτό που διενεργείται στα Παλιάμπελα Κολινδρού υπό την αιγίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, του προγράμματος TEMRER¹⁶³ και της σχολής Ιστορίας και Αρχαιολογίας του

---

¹⁶¹ Πανελλήνια Ομοσπονδία Πολιτιστικών Συλλόγων Βλάχων. Ο πολιτιστικός σύλλογος εγγράφηκε το 1993 στα μητρώα του.

¹⁶² Για τον Αυδίο η ίδρυση του συνεταιρισμού, αποσπάται από τη συμβολική του λειτουργία ως αποκλειστικού εκφραστή της αρβανιτοβλάχικης παράδοσης. Αποκτά ευρύτερες διαστάσεις, νέο νόημα. Γίνεται το σύμβολο μιας άλλης εποχής, κατά την οποία η βλαχοποίηση ξεπερνιέται δημιουργώντας ένα νέο πολιτισμό που αντλεί υλικά από Γκρραίικους και Αρβανιτόβλαχους αλλά και από τις νέες διατροφικές συνήθειες και τις ανάγκες της αγοράς. Αυδίοκος 2010:318.

¹⁶³ Training Education, Management and Prehistory in the Mediterranean.

Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης¹⁶⁴, θα πρέπει να παραδειγματιστούμε και με την σύμπραξη όλων μας, να οδηγηθούμε στην ανάπτυξη.

Ο τουρισμός πιστεύω είναι το μεγάλο στοίχημα, σύμφωνα με τα επίσημα στοιχεία της ΙΓ΄ ΕΠΚΑ και του ημερολογίου επισκεπτών του Αρχαιολογικού χώρου του Σέσκλου, επισκέπτονται το χώρο κάθε χρόνο περίπου 5.500χιλ. επισκέπτες¹⁶⁵ (βλ. στο παράρτημα τους πίνακες 2-4 και τα διαγράμματα 2-4 με τα ποσοτικά και στατιστικά στοιχεία επισκεψιμότητας του χώρου). Όπως κατανοούμε αριθμός διόλου ευκαταφρόνητος για ένα χωριό της περιφέρειας. Αν βρεθεί ο σωστός τρόπος οργάνωσης και διαχείρισης αυτού του όγκου των επισκεπτών, θα κερδηθούν πολλαπλά οφέλη για την οικονομία του τόπου¹⁶⁶.

Η αρχαιολογική υπηρεσία έχει αναπτύξει διάφορες δράσεις, (όπως προανέφερα στο 3.4. υποκεφάλαιο) αντιλαμβανόμενη την ανάγκη σύνδεσης της θέσης με την τοπική κοινωνία, καλό είναι να συμβάλουμε όλοι μας προς αυτή τη κατεύθυνση. Η αγάπη για τον τόπο και τον αρχαιολογικό χώρο πρέπει να οδηγήσει σε επιτακτική αφύπνιση της τοπικής και όχι μόνο κοινωνίας.

---

¹⁶⁴ Kotsakis, Kaukoula, Nanoglou, Astreinidou, Paliambela Kolindros, Management plan.

¹⁶⁵ Σύμφωνα με το ημερολόγιο επισκεπτών του οικομυσειού, το οποίο και βρίσκετε στον προαύλιο χώρο του Αρχαιολογικού οικισμού του Σέσκλου. Εκεί οι υπεύθυνοι καταγράφουν τον καθημερινό αριθμό των επισκεπτών κατά εθνικότητα. (βλ.πίνακα 5).

¹⁶⁶ Σας παραθέτω κάποιες προσωπικές προτάσεις προς αυτό τον προσανατολισμό, Χαρακτηριστικά θα μπορούσαν: Α) Τοπικοί φορείς να συνάψουν συμβάσεις με ταξιδιωτικά γραφεία και να αναλαμβάνουν τόσο την ξενάγηση στη θέση, (για την ξενάγηση θα είναι υπεύθυνοι, αρχαιολόγοι, για την εξασφάλιση της μετάδοσης εμπεριστατωμένης πληροφορίας των αρχαιολογικών δεδομένων) όσο και στα τοπία της ευρύτερης περιοχής του χωριού, να είναι υπεύθυνοι επίσης και για την σίτιση των επισκεπτών σε τοπικά καταστήματα, έτσι ώστε να υπάρξει κίνητρο επένδυσης στο τομέα της αναψυχής της περιοχής. Β) Ακόμη μία πρόταση, είναι η προώθηση περισσότερων διαδραστικών εκπαιδευτικών προγραμμάτων, με τη συμμετοχή όχι μόνο του τοπικού σχολείου αλλά και άλλων από την ευρύτερη περιοχή της Μαγνησίας, έτσι θα καταφέρναμε να ζωντανέψουμε τον αρχαιολογικό χώρο μέσα από τις δημιουργικές φωνές των παιδιών. Γ) Οι πολιτιστικές εκδηλώσεις του καλοκαιριού, όπως οι «βραδιές της Πανσελήνου» τον Αύγουστο, να ανοίξουν της πύλες του Αρχαιολογικού χώρου στο κοινό, γιατί όχι με ντόπιους καλλιτέχνες οι οποίοι θα παρουσιάζουν τις καλλιτεχνικές τους μουσικές δημιουργίες. (Μέσα από την συνομιλία μου με μερικούς από αυτούς, όπως ο Στέφανος Μώραλης (είναι καθηγητής μουσικής βιολιού και βιόλας, είναι δημιουργός μίας μπάντας όπου διοργανώνει κατά καιρούς μουσικά κουαρτέτα) ο οποίος κατάγεται από το Σέσκλο αλλά ζει και εργάζεται στη Θεσσαλονίκη, μου εξέφρασε ανοιχτά την επιθυμία του να συμμετάσχει σε ανάλογες δράσεις στον τόπο καταγωγής του. Δ) Πανεπιστημιακές ανασκαφές θα μπορούσαν να χρησιμοποιούν τη θέση για εκπαίδευση της πρακτικής άσκησης της ανασκαφικής μεθόδου σε νέους αυριανούς αρχαιολόγους. Με αυτή την αφορμή θα καταφέρουμε να φέρουμε πάλι τη θέση δίπλα στην τρέχουσα επιστημονική κοινότητα, έτσι ώστε συνέδρια και διαλέξεις γύρω από τις έρευνες για τη Προϊστορία να πραγματοποιούνται στο πεδίο.

ΠΑΛΗΡΟΦΟΡΗΤΕΣ

(περίοδος συνεντεύξεων: Νοέμβριος 2010 - Φεβρουάριος 2012)

Γκάγκας Απόστολος του Αθανασίου, 82 ετών, συνταξιούχος εργοστασίου «Αρμάτων»

Γκάγκας Βασίλειος του Ζήση, 58 ετών, συνταξιούχος Τσιμεντοβιομηχανίας «ΑΓΕΤ».

Γκάγκας Λεωνίδα του Ζήση, 63 ετών, συνταξιούχος Πολιτικός Μηχανικός

Καραλής Κωνσταντίνος του Σπύρου, 78 ετών, συνταξιούχος εργοταξίου Λατομείου.

Καραλής Βασίλειος του Δημητρίου, 55 ετών, Επιχειρηματίας Γεωργικών Μηχανημάτων.

Κολημήτρας Δημοσθένης του Γεωργίου, 102 ετών, συνταξιούχος κτηνοτρόφος-αγωγιάτης.

Κολημήτρας Δημήτριος του Σπύρου, 72 ετών, συνταξιούχος Βιομηχανίας «ΒΙΣ».

Κολιαμήτρα Σοφία, 82 ετών, συνταξιούχος αγρότισσα.

Λιάμας Γεώργιος του Πλουτάρχου, 51 ετών, υπάλληλος Τσιμεντοβιομηχανίας «ΑΓΕΤ».

Μπάρδας Απόστολος του Γεωργίου, 85ετών, συνταξιούχος κτηνοτρόφος.

Μπάρδας Θεόδωρος του Γεωργίου, 72 ετών, συνταξιούχος «ΔΕΥΑΜΒ».

Μπάρδα Σοφία του Δημητρίου, 55 ετών, μοδίστρα.

Μπέκος Κωνσταντίνος του Αποστόλου, 78 ετών, συνταξιούχος Τσιμεντοβιομηχανίας «ΑΓΕΤ».

Μώραλης Στέφανος του Δημητρίου, 42 ετών, ράφτης εκκλησιαστικών άμφιων.

Ντίκας Κωνσταντίνος του Βασιλείου, 63 ετών, συνταξιούχος Χαλυβουργία Θεσσαλίας .

Ντίκας Βασίλειος του Κωνσταντίνου, 34 ετών, τραπεζικός υπάλληλος.

Πούλιος Χρήστος του Ιωάννου, 82 ετών , συνταξιούχος αγρότης.

Πούλιου Δέσποινα, 77 ετών, συνταξιούχος αγρότισσα.

Σταμέλου Ευαγγελία, 35 ετών, αρχαιολόγος ΙΓ' ΕΠΚΑ.

Στύλλα Ελευθερία του Γεωργίου, 75 ετών, οικιακά.

Στύλλας Απόστολος του Ευσταθίου, 60 ετών, ζαχαροπλάστης .

Στύλλας Μιχαήλ του Αποστόλου, 37 ετών ζαχαροπλάστης.

Τόρης Χρήστος του Μιχαήλ, 83 ετών, συνταξιούχος αγρότης-αγωγιάτης.

Τσιαμήτας Χρήστος του Βασιλείου, 65 ετών, συνταξιούχος οικοδόμος (δούλεψε αρκετά χρόνια σε ανασκαφές της ΙΓ' ΕΠΚΑ).

Τσιαμήτας Ιωάννης του Αθανασίου, 75 ετών, συνταξιούχος υπάλληλος της ΙΓ' ΕΠΚΑ (φύλακας).

Τσιαμήτα Μαρία του Θεοδώρου, 70 ετών, συνταξιούχος υπάλληλος της ΙΓ' ΕΠΚΑ (φύλακας).

Τσιαμήτας Χρήστος του Αθανασίου, 62 ετών, αγελαδοτρόφος.

Τσούτσας Χρήστος του Νικολάου, 75 ετών, συνταξιούχος Εργοστασίου Αρμάτων.

Φώτου Ευαγγελία, 87 ετών, συνταξιούχος αγρότισσα.

Χήτας Απόστολος, 90 ετών, συνταξιούχος δάσκαλος (στο μεγαλύτερο μέρος της θητείας του, διετέλεσε ως προϊστάμενος στο Δημοτικό σχολείο Σέσκλου).

ΠΗΓΕΣ-ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

A. ΠΗΓΕΣ

1. Ανέκδοτες γραπτές πηγές

A) Αρχείο κοινότητας Σέσκλου.

Ενοριακός Κατάλογος Ιερού Ναού Παμμεγίστων Ταξιαρχών Σέσκλου.

Πρακτικά συνεδριάσεως του Κοινοτικού Συμβουλίου «περί εξυγίανσης δημόσιου χώρου» με τον υπ. Αριθ. Αποφάσεως:

Πρακτικά Κοινοτικού Συμβουλίου, 23/1952.

Πρακτικά Κοινοτικού Συμβουλίου 2/5 Φεβρουαρίου 1956.

Πρακτικά Κοινοτικού Συμβουλίου 3/1962.

Πρακτικά Κοινοτικού Συμβουλίου 29/15 Ιουλίου 1951.

B) Υποθηκοφυλακείο Φερών

Βιβλία Μεταγραφών της πρώην Κοινότητας Σέσκλου.

Γ) Καταστατικά Ποδοσφαιρικού Ομίλου Σέσκλου.

Δ) Καταστατικά Πολιτιστικού Συλλόγου Σέσκλου.

Ε) Ημερολόγιο επισκεπτών, Αρχαιολογικού χώρου Σέσκλου (2010-2012).

2. Δημοσιευμένες πηγές

A) Η απόφαση σύστασης του Δήμου φερών ΦΕΚ 126/2.4.1883

B) Ημερολόγιο Δήμου Αισωνίας

Γ) Χάρτες και Διαγράμματα από την Τεχνική υπηρεσία του Δήμου Αισωνίας, (οι οποίοι υλοποιήθηκαν σε συνεργασία της τεχνικής υπηρεσίας του Δήμου, με το τμήμα Μηχανικών, χωροταξίας, πολεοδομίας και περιφερειακής ανάπτυξης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας).

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ

Επιπλέον διαδικτυακές πηγές:

www.aisionia.gr

www.aisionia.gov.gr

www.i-politismos.gr

www.culture.gr

www.odysseus.culture.gr

ΦΥΛΛΑΔΙΑ-ΜΠΡΟΣΟΥΡΕΣ

Οδηγός Ενημέρωσης, Ξενάγησης, Περιήγησης του Δήμου Αισωνίας. Ειδική έκδοση της Δημοτικής Κοινωφελούς Επιχείρησης Αλληλεγγύης Δήμου Αισωνίας (ΔΗ.Κ.ΕΠ.Α.Δ.Α.), 2009,σ.116.

Σταμέλου, Ευαγγελία. 2011. *Με νερό και χώμα...* Εκπαιδευτικό πρόγραμμα. Αρχαιολογικός χώρος Σέσκλου, 6-9 Οκτωβρίου 2011. Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού, ΙΓ'ΕΠΚΑ Βόλου, 2010.

Β.ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αβδελά, Ε. 1995. «Έτερότητα» και «Ταυτότητα»: Ιστοριογραφικές προσεγγίσεις». *Σύγχρονα θέματα* 54, σσ: 17-20.
- Αδρύμη-Σισμάνη, Β. «Ο Προϊστορικός Οικισμός του Σέσκλου», www.aisionia.gr τελευταία επίσκεψη: 18/12/2012.
- Alcock, S. 2002. *Archaeologies of the Greek past : landscape, monuments, and memories*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Αλεξιάκης, Ε. 1996^α. «Εμείς και οι άλλοι». Εθνοϊστορικές προσεγγίσεις στα περιηγητικά κείμενα για τη Μάνη», στο *Μάνη. Μαρτυρίες για το χώρο και την κοινωνία-Περιηγητές και επιστημονικές αποστολές 15^{ος}-19^{ος} αι. Πρακτικά Συμποσίου* (Αθήνα, 4-7 Νοεμβρίου 1993), σσ: 143-180. Αθήνα: ΕΙΕ-ΚΝΕ.
- 2001α. «Γυναίκες, γάλα, συγγένεια: Κοινά παλαιοβαλκανικά στοιχεία στο λαϊκό πολιτισμό των βαλκανικών λαών», στο *Ταυτότητες και ετερότητες. Σύμβολα, συγγένεια, κοινότητα στην Ελλάδα –Βαλκάνια*, σσ: 102-125. Αθήνα: Δωδώνη (δημοσίευση 1987-1988).
- 2001β. «Εθνοτικές ομάδες, πόλεμος και ιστορική μνήμη στους Έλληνες Βλάχους του Κεφαλόβρυσου (Μεζιτιέ) Πωγωνίου». *Εθνολογία* 9, σσ: 137-166.
- 2001γ. «Οικιακή ομάδα και οικονομία σε μία πεδινή κοινότητα. Η περίπτωση του Μαυρονερίου (Κασνεσίου Λιβαδείας)». *Επετηρίς της Εταιρείας Βοιωτικών Μελετών* 2(2), σσ: 761-787.
- 2001δ. «Άνθρωποι, φίδια και χορός. Επαφή των πολιτισμών στο Πωγώνι της Ηπείρου», *Πρακτικά 2^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Λαϊκού Πολιτισμού* (επίμ. Κ. Πανοπούλου), σσ: 81-102. Σέρρες: Δήμος Σερρών-ΤΕΦΑΑ Σερρών.
- 2003^α. «Ανθρωπολογία οίκοι ή Λαογραφία: Μια επιστημολογική προσέγγιση», στο *Το παρόν του Παρελθόντος. Ιστορία Λαογραφία και Κοινωνική Ανθρωπολογία. Επιστημονικό Συμπόσιο Σχολής Μωραΐτη* (Αθήνα, 19-21 Απριλίου 2002), σσ: 39-63. Αθήνα: Σχολή Μωραΐτη.
2009. Οι Βλάχοι του Μεζιτιέ και η ειρωνεία της τύχης. Μία εθνογραφία του μη προβλέψιμου. Αθήνα: Δωδώνη, σσ: 19.

- Ascher, R. 1962. Ethnography for archaeology: a case from Seri Indians, *Ethnology* 1, σσ: 360-369.
- Αυδίκος, Ε. 2002. *Χάλασε το Χωριό μας Χάλασε. Ιστορίες περί ακμής και πτώσης στη Λευκίμη Έβρου*. Αλεξανδρούπολη: Πολύκεντρο Δήμου Τυχερού.
2007. «Επιτόπια έρευνα και τοπικές εξουσίες», στο βιβλίο του *Η Θράκη και οι άλλοι. Ιχνηλατώντας τα πολιτισμικά όρια και την ιστορική μνήμη*. Αθήνα: Οδυσσέας, σσ: 122-127.
2010. *Σέσκλο Μαγνησίας. Οικονομικές, Κοινωνικές και Πολιτισμικές αντιθέσεις και αλλαγές*. Βόλος: Δήμος Αιτωνίας.
- Bakalaki, A. 1997. «Students, Natives, Colleagues: Encounters in Academia and in the Field», *Cultural Anthropology* 12(4), σσ: 502-526.
- Binford, L. 1962. Archaeology as anthropology, *American Antiquity* 28, 217-225.
1968. Methodological considerations of the archaeological use of ethnographic data. In Lee, R. and Devone, I. (επιμ.) *Man the hunter*, Chicago, σσ: 268-273.
1979. Organization and formation processes: looking at curated technologies, *Journal of Anthropological research* 35, σσ: 255-273.
1981. *Bones: ancient man and modern myths*, New York: Academic Press.
- 1982a. Objectivity, explanation, archaeology. In Renfrew, C., Rowlands, M. and Seagraves, B. (επιμ.) *Theory and explanation in archaeology*, New York: Academic Press, σσ: 125-137.
- Bloch, M. 1977. The Past and the present in the present, *Man* 12, 2, σσ: 278-292.
- Campbell, J., 1964. *Honour, family and patronage*. Oxford.
- Γκέφου-Μαδιανού, Δ. 1998. «Αναστοχασμός, ετερότητα και ανθρωπολογία οίκοι: διλήμματα και αντιπαράθεσεις», στο τόμο: Δήμητρα Γκέφου Μαδιανού (επιμ.), *Ανθρωπολογική Θεωρία και Εθνογραφία*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, σσ: 365-435.
- 1999, *Πολιτισμός και εθνογραφία*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Cohen, A. P. (επιμ.), 1982. *Belonging, Identity and Social Organization in British Rural Cultures*. Μάντσεστερ: Manchester University Press, σσ: 292.

- Cowan, K. J. 1988. Folf truth: when the scholar comes to carnival in a “traditional” community, *Journal of Modern Greek Studies*, vol. 6, σσ: 245-260.
- Deltsou, E. 2009. «Researching Biographies of Archaeological Sites: The Case of Sikyon», *Public archaeology: archaeological ethnographies, Vol. 8 No. 2-3*, Greece: University of Thessaly, σσ: 182-183.
- Δαλκαβούκης, Β. 2005. Η πέννα και η γκλίτσα. Εθνοτική και εθνοτοπική ταυτότητα στο Ζαγόρι τον 20ό αιώνα. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Damaskos, D και D Plantzos, (επιμ), 2008. A singular antiquity: archaeology and Hellenic identity in twentieth century, Greece. Benaki Museum, Athens.
- Danforth, L. 1984. The ideological context of the search for continuities in Greek culture, *Journal of Modern Greek Studies*, 2, σσ: 53-85.
- Εσφιγμενίτης, Ζ. «Σέσκουλον», *Προμηθεύς* (Περιοδικόν Εκδιδόμενον κατά μήνα) Γ’ (1891), σσ: 222-223.
- Evans, A. 1921-1936. The Palace of Minos; a comparative account of the successive stages of the early Cretan civilization as illustrated by the discoveries at Knossos, 4 vols, London.
- Ευστρατίου, Ν. 2002. Εθνοαρχαιολογικές αναζητήσεις στα Πομακοχώρια της Ροδόπης, εκδόσεις Βανιάς.
- Fewkes, J. 1900. Tusayan migration traditions, *Bureau of American Ethnology, 19th Annual Report*, σσ: 573-633.
- Friedl, E. 1962. Vasilika, a village in modern Greece. New York.
- Friedman, J. 1992. «The past and the future: History and the politics of identity», *American Anthropologist* 4, σσ: 837-859.
- Ζαχαρίου, Γ. 1994. *Σελίδες από την ιστορία της Μαγνησίας*, Βόλος.
- Geertz, Cl. 2003. *Η ερμηνεία των πολιτισμών*, μτφρ. Θ. Παραδέλλης. Αθήνα: Αλεξάνδρεια, σσ: 26.
- Gould, R. 1968. Living archaeology: the Ngatatjara of Western Australia, *Southwestern Journal of Anthropology* 24, 2, σσ: 101-122
1978. Explorations in ethnoarchaeology. Albuquerque.
- Gupta, D. 2000. *Culture, Space and the Nation-State*. New Delphi-London: Sage publications, σσ: 20.
- Halstead, P. 1996. «Μεσογειακή ορεινή οικονομία στην Πίνδο. Μετακινήσεις

ανάμεσα στο παρόν και το παρελθόν», *Πρακτικά Α΄ Επιστημονικού Συμποσίου «Η Επαρχία Κόνιτσας στο χώρο και στο χρόνο (Κόνιτσα, 12-13 Μαΐου 1995)»*, Κόνιτσα: Πνευματικό Κέντρο Δήμου Κόνιτσας, σσ: 63-73.

- Hamilakis, Y. 2006. The colonial, the national, and the local: legacies of the 'Minoan' past. In: Hamilakis, Y and N Momigliano (επιμ.), *Archaeology and European modernity: producing and consuming the 'Minoans'*. Bottega d'Erasmus/Aldo Ausilio, Pavoda, σσ: 145–162.
2007. *The nation and its ruins: antiquity, archaeology, and national imagination in Greece*. Oxford: Oxford University Press.
2012. *Μνήμες λαξεμένες σε μάρμαρο: Το Έθνος και τα ερείπιά του: Αρχαιότητα, Αρχαιολογία και Εθνικό Φαντασιακό στην Ελλάδα*. Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.
- Hamilakis, Y. και E. Yalouri, 1996. «Antiquities as symbolic capital in modern Greek society», *Antiquity* 7^ο, σσ: 117–129.
1999. «Sacred pasts, profane performances», *Archaeological Dialogues* 6(2), σσ: 149–54.
- Hastrup, K. 1998. «Ιθαγενείς ανθρωπολογία: μία αντίφαση στους όρους», στο Δήμητρα Γκέφου-Μαδιανού (επιμ.), *Ανθρωπολογική Θεωρία και Εθνογραφία*, σσ: 337-364, μτφρ. Ρ. Αστρινάκη. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα..
- Herzfeld, M. 1987. *Anthropology through the looking glass: critical ethnography in the margins of Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
1982. *Ours once more: folklore, ideology, and making of modern Greece*. Austin: Texas University Press.
1998. *Η Ανθρωπολογία μέσα από τον καθρέφτη. Κριτική εθνογραφία της Ελλάδας και της Ευρώπης*, μτφρ. Ρ. Αστρινάκη. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Higgs, E. και Vita-Finzi, C. 1996. The climate, environment and industries of stone age Greece, part ii, *Proceedings of Prehistory Society* 32, σσ: 1-29.
- Hodder, I. 1982b. *The present past*. New York.
- Hodder, I. 1986. *Reading the Past: Current Approaches to Interpretation in Archaeology*, Cambridge: Cambridge University Press.
1992. *Theory and Practice in Archaeology*, London.
2001. *Archaeology and Theory today*. Cambridge: Polity Press.
- Hourmouziadi, A. και K. Touloumis. «Between mud and poetry», *Archaeology*

in the local market. In *Archaeology in Situ: Local Perspectives on Archaeology, Archaeologists, and Sites in Greece*, (επιμ., A. Stroulia and S. S.Buck).

- Θεοχάρη Δ. Μ. 1992. Πρακτικά Διεθνούς συνεδρίου για την Αρχαία Θεσσαλία, προς τιμήν του Δ.Ρ. Θεοχάρη, Υπουργείο Πολιτισμού, Δημοσιεύματα του Αρχαιολογικού Δελτίου, αρ.48, έκδοση του ταμείου αρχαιολογικών πόρων και απαλλοτριώσεων, Αθήνα, σσ: 20-25.
- Θεοχάρης, Δ. Ρ. 1967. Η Αυγή της Θεσσαλικής Προϊστορίας. Αρχή και πρόωμη εξέλιξη της Νεολιθικής, Βόλος.
- Ingold, T. 1993. The temporality of landscape. *World Archaeology* 25, σσ: 152-7.
- Ιντζεσίλογλου, Ν. 2000. «Περί κατασκευής συλλογικών ταυτοτήτων. Το παράδειγμα της εθνικής ταυτότητας», στο Χρ. Κωσταντοπούλου, Λ. Μαράτου-Αλιμπράντη, Δ. Γερμανός και Θ. Οικονόμου (επιμ.), «Εμείς» και οι «άλλοι». *Αναφορά στις τάσεις και τα σύμβολα*, Αθήνα, σσ: 177-201.
- Jacobsen, T. 1985. Another modest proposal: ethnoarchaeology in Greece. In Wilkie, N. and Coulson, W. (επιμ.) *Contributions to Aegean archaeology*, σσ: 91-107.
- Jekins, R. 2006. *Κοινωνική ταυτότητα*. Αθήνα: Σαββάλα.
- Καράμπελας, Ν. 2008. «Ο Άγγλος Λοχαγός William Leake στο νομό Πρέβεζας», *Ηπειρωτών Κοινόν*, Κρανιά 2008, σσ: 44-127.
- Kent, S. 1987. Understanding the use of space: an ethnoarchaeological approach. In Kent, S. (επιμ.) *Method and theory for activity area research: ethnoarchaeological approach*, σσ: 1-60. New York.
- Kotsakis, K. 1991. «The powerful past: theoretical trends in Greek archaeology», in: Hodder I. (επιμ.), *Archaeological Theory in Europe*, London, σσ: 65-90.
1998. «The Past is Ours: images of Greek Macedonia», in: Meskell L. (επιμ.), *Archaeology Under Fire: Nationalism, Politics, and Heritage in the Eastern Me-diterranean and Middle East*, London and New York, σσ: 44-67.
- 2003a. «From the Neolithic Side: the Mesolithic/Neolithic interface», in: Perlès C. & Galanidou N. (επιμ.), *The Greek Mesolithic*, London, σσ: 217-21.
- 2003b. «Ideological aspects of contemporary archaeology in Greece», in: Haagsma M. et al. (επιμ.), *The Impact of Classical Greece on European and National Identities*, Amsterdam, σσ: 55-70.
2008. «Paths to Modernity: Demetrios R. Theocharis and post-war Greek

- prehistory, partII. Greek Archaeology: Paradigms and Ideologies», *Archaeology and Hellenic Identity in Twentieth-Century Greece*, Αθήνα: Μουσείο Μπενάκη, σσ: 175-183.
- Kotsakis, K., Kaukoula, K., Nanoglou, S., Astreinidou, P., (χ.χ.). *Paliabla Kolindros Management Plan*, Department of Archaeology, AUTH. TEMPER. Training, education, management and prehistory in the Mediterranean Χρηματοδότηση, Ευρωπαϊκή Ένωση, Euromed Heritage. σσ: 5-59.(Ηλεκτρονική δημοσίευση).
- Kuper, 1998. «Ιθαγενής εθνογραφία, πολιτική ευπρέπεια και το σχέδιο μίας κοσμοπολίτικης ανθρωπολογίας», στο Δ. Γκέφου-Μαδιανού (επιμ.), *Ανθρωπολογική θεωρία και Εθνογραφία*, σσ: 297-336, μτφρ. Ρ Αστρινάκη. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Kuhn. T.S. 1987. *Η Δομή των Επιστημονικών Επαναστάσεων*, Θεσσαλονίκη: Σύγχρονα Θέματα.
- Kramer, C. 1985. Ceramic ethnoarchaeology *Ann. Review of Anthropology* 14, σσ: 77-102.
- Κυριακίδου-Νέστορος, Α. 1975. *Λαογραφικά Μελετήματα*, Αθήνα. 1979. *Λαογραφικά Μελετήματα Ι*. Αθήνα: Νέα Σύνορα.
- Κωνσταντοπούλου, Χ. 2000. «Εισαγωγή: Αναφορά στην έννοια και στις όψεις των σύγχρονων αποκλεισμών» στο Χρ. Κωνσταντοπούλου, Λ. Μαράτου-Αλιμπράντη, Δ. Γ. και Θ. Οικονόμου (επιμ.), «Εμείς» και οι « άλλοι». *Αναφορά στις τάσεις και τα σύμβολα*, σσ: 11-30. Αθήνα: ΚΚΚΕ και τυπωθήτω-Γ. Δαρδανός.
- Κωτσάκης, Κ. 1983. Κεραμική Τεχνολογία και Διαφοροποίηση και Κεραμική Διαφοροποίηση. Προβλήματα της γραπτής κεραμικής της Μέσης Νεολιθικής Εποχής του Σέσκλου. Θεσσαλονίκη: Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης.
- Λεοντή, Α. 1998. *Τοπογραφίες Ελληνισμού: Χαρτογραφώντας την Πατρίδα*, μτφρ. Παναγιώτης Στογιάννος. Αθήνα: Scripta, σσ: 23.
- Longacre, W.A. 1991. Ceramic ethnoarchaeology: an introduction. In W. A. Longacre,(επιμ.), *Ceramic ethnoarchaeology*, Tucson: University of Arizona Press, σσ: 1-10.
- Λυδάκη, Α. 2001. *Ποιοτικές Μέθοδοι της κοινωνικής έρευνας*. Αθήνα: Καστανιώτης, σσ: 165.
- MacDonald, W. and Rapp, G.(επιμ.) 1972. *The Minnesota Messenia expedition*.

- Reconstructing a Bronze Age regional environment. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Marinatos S. and Hirmer M. 1960. *Crete and Mycenae*, New York.
- Μαζαράκης, Ε. 1964. Η λαογραφική έρευνα και η συστηματική οργάνωσή της, Αθήνα.
- Μελάς, Μ. 2003. *Η Αρχαιολογία σήμερα: Κοινωνική – Πολιτισμική Θεωρία, Ανθρωπολογία και Αρχαιολογική Ερμηνεία*, Αθήνα.
- Μερακλής, Μ. 1984. Ελληνική Λαογραφία, κοινωνική συγκρότηση, Αθήνα.
- Messerschmidt, D. A. 1981. « On Anthropology at Home» στο D. A. Messerschmidt (επιμ.), *Anthropologist at Home in North America* Methods and Issues in the story of One's Own Society, σσ: 1-14. Νέα Υόρκη: Cambridge University Press.
- Morris, I. 1994. «Archaeologies of Greece», in: Morris I. (επιμ.), *Classical Greece: Ancient Histories and Modern Archaeologies*, Cambridge, σσ: 8-47.
- Mylonas, G. 1966. *Mycenae and the Mycenaean Age*, Princeton.
- Okely, J., και Gallaway, H., (επιμ.), 1992. *Anthropology and Autobiography*. Λονδίνο και Νέα Υόρκη: Routledge, σσ: 1-28.
- Oswalt, W. και Van Stone, J. 1967, *The ethnoarchaeology of a Crow village, Alaska. Bulletin 199*. Washington.
- Πασχαλίδης, Γ. 2000, «Η πολιτισμική ταυτότητα ως δικαίωμα και ως απειλή. Η διαλεκτική της ταυτότητας και η αμφιθυμία της κριτικής», στο Χρ. Κωσταντοπούλου, Λ. Μαράτου-Αλιμπράντη, Δ. Γερμανός και Θ. Οικονόμου (επιμ.), «Εμείς» και οι «άλλοι». *Αναφορά στις τάσεις και τα σύμβολα*, σσ: 73-83. Αθήνα: ΚΚΚΕ και τυπωθήτω-Γ. Δαρδανός.
- Πανόπουλος, Π. 2006. « Επιστρέφοντας στο γενέθλιο τόπο. Οι τοπικοί σύλλογοι και η πολιτισμική κατασκευή του τόπου», στον τόμο: Ε., Παπαταξιάρχης (επιμ.), *Περιπέτειες της ετερότητας. Η παραγωγή της πολιτισμικής διαφοράς στη σημερινή Ελλάδα*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια, σσ: 88-101.
- Πετρονάτη Μ. με τη συμμετοχή της Κ. Ζαρκιά, 1998, *Το πορτρέτο μίας διαπολιτισμικής σχέσης. Κρυσταλλώσεις, ρήγματα, ανακατασκευές*. Αθήνα: Πλέθρον.
- Πηγιάκη, Π. 1988. *Εθνογραφία. Η μελέτη της ανθρώπινης διάστασης στην*

κοινωνική και παιδαγωγική έρευνα. Αθήνα: Γρηγόρης.

- Πίκουλας, Γ.Α. 2002. « Η Βαλεστινόστρατα. Συμβολή στο οδικό δίκτυο της αρχαίας Θεσσαλίας», στον τόμο: Δημ. Καραμπερόπουλος (επιμ.). *Υπέριτα. Τόμος Τρίτος. Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου "Φεραί-Βελεστίνο-Ρήγας"* (Βελεστίνο, 2 5 Οκτωβρίου 1997). Αθήνα: Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών Βελεστίνου-Ρήγα, σσ: 147-158.
- Ροντήρη, Β. 2009. *Θεσσαλική Νεολιθική κεραμική: τεχνολογία και κατανομή στο χώρο*. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. (διδακτορική διατριβή), σσ: 51-56.
- Pritchard, E. 1991. *Κοινωνική Ανθρωπολογία*. Αθήνα: Καρδαμίτσα.
- Schnapp, A. 1996. *The Discovery of the Past*. New York, Abrams
- Shanks, Michael. 1996. Classical Archaeology of Greece. Experiences of the Discipline*. London: Routledge.
- Schiffer, M. 1978. Methodological issues in ethnoarchaeology. In Gould, R(επιμ) *Explorations in ethnoarchaeology*, σσ: 299-247, New Mexico Press.
- Skopetea, E. 1988a. *Το "Πρότυπο Βασίλειο" και η Μεγάλη Ιδέα. Όψεις του εθνικού προβλήματος στην Ελλάδα (1830-1880)*, Athens.
- 1988b. «Ο Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος του Κ.Θ. Δημαρά και μερικές σκέψεις περί εθνικής ιστοριογραφίας», *Σύγχρονα Θέματα*, σσ: 35-37, 286-94.
- Σπεράντσας, Θ. Κ. 1978. Τα περιωθέντα έργα του Αργύρη Φιλιππίδη. Μερική Γεωγραφία-Βιβλίον ηθικών. Αθήναι, σσ: 144.
- Spradley, J.R. 1980. *Participant Observation*, ΗΠΑ, Holt, Rinehard and Winston, σσ: 58-62..
- Σταμέλου, Ευαγγελία. "Αρχαιολογικός Οικισμός του Σέσκλου", http://odysseus.culture.gr/h/3/gh351.jsp?obj_id=2500., τελευταία επίσκεψη: 29/12/2012.
- Stiles, D. 1977. Ethnoarchaeology: a discussion of methods and applications, *Man* 12, σσ: 87-103.
- Theocharis, D.R. 1973. *Neolithic Greece*, Athens.
- Tilley, C. 1991. *Reading Material Culture*, Oxford: Blackwell.

- Τουλούμης, Κ. 2008. «Σκόρπια μνήμη: Αφήγηση με βάση το τοπίο, τα πρόσωπα και τα επιφανειακά ευρήματα από την ανασκαφή στο Δισπηλιό», *Το τοπίο που πληγώνουμε: Επιφανειακά ευρήματα και σκόρπια μνήμη από την ανασκαφή στο Δισπηλιό* η οποία πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του συμποσίου για το «Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη» Θεσσαλονίκη, Μάρτιος 2008, σσ: 28-42.
- Trigger, B. 1968. *Beyond history: the methods of prehistory*. New York.
- Τσουντας, Χ. 2000 [1908]. *Αι Προϊστορικές Ακροπόλεις Διμηνίου και Σέσκλου*. Βιβλιοθήκη της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας (αρ.14). 1893. *Μυκήναι και Μυκηναίος Πολιτισμός, Αθήνα*.
- Wace, A.J.B. 1932. *Chamber tombs at Mycenae*, Oxford.
- Weinberg, S.S. 1965. *The Stone Age in the Aegean*, Cambridge.
- Yalouri, E. 2001. *The Acropolis: global fame, local claim*. Oxford: Berg.
- Φορφόλιας, Σ. Χρ. – Τσούτσας, Δ. Γ., (χ.χ.). « Αρβανιτόβλαχοι Φρασαριώτες της Μαγνησίας», στον τόμο: *Οι Βλάχοι της Μαγνησίας (Αρβανιτόβλαχοι και Περιβολιώτες)*. Βόλος: Έκδοση της Εταιρείας Κοινωνικής Παρέμβασης και Πολιτισμού Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Μαγνησίας.
- Φώτου, Σ. 2002. *Σέσκλο Μαγνησίας. Προσωπικές αναμνήσεις και πληροφορίες*. Βόλος.
2005. *Το τετράδιο.... Της ζωής μου*. Βόλος.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ
ΠΙΝΑΚΕΣ ΚΑΙ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ

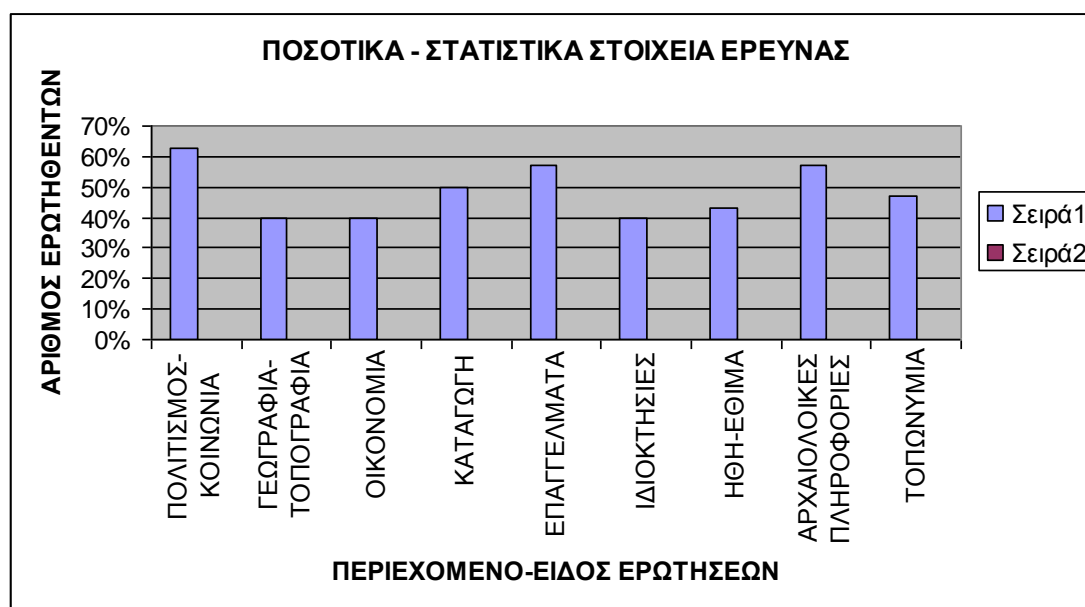

ΠΙΝΑΚΑΣ 1. Παρουσιάζει τα ποσοτικά και στατιστικά στοιχεία της έρευνας, τα οποία προκύπτουν μέσα από τον αριθμό των ερωτηθέντων και το αντίστοιχο είδος και περιεχόμενο των ερωτήσεων που απαντήθηκαν.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ-ΕΙΔΟΣ ΕΡΩΤΗΣΕΩΝ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΡΩΤΗΘΕΝΤΩΝ
ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ-ΚΟΙΝΩΝΙΑ	63%
ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ-ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑ	40%
ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ	40%
ΚΑΤΑΓΩΓΗ	50%
ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ	57%
ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΕΣ	40%
ΗΘΗ-ΕΘΙΜΑ	43%
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ	57%
ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ	47%

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1.

Το Ραβδογράμμο, παρουσιάζει τα ποσοτικά και στατιστικά στοιχεία της έρευνας, τα οποία προκύπτουν μέσα από τον αριθμό των ερωτηθέντων και το αντίστοιχο είδος και περιεχόμενο των ερωτήσεων που απαντήθηκαν.

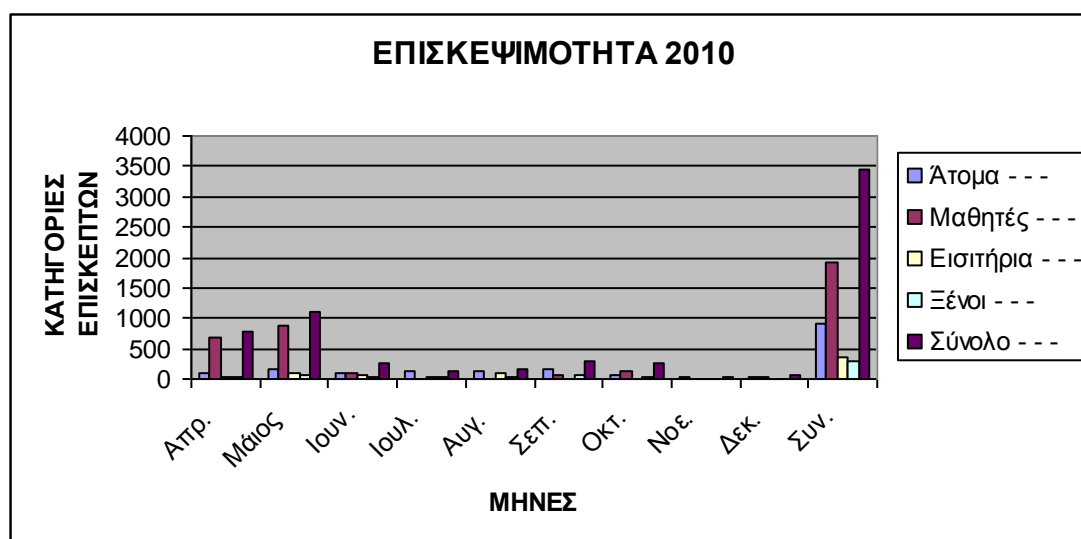

ΠΙΝΑΚΑΣ 2. Παρουσιάζει τα στοιχεία επισκεψιμότητας του Αρχαιολογικού χώρου του Σέσκλου, το έτος 2010, τα οποία προέκυψαν από το ετήσιο ημερολόγιο των επισκεπτών του Αρχαιολογικού χώρου του Σέσκλου, στα έτη τα οποία διενεργήθηκε η έρευνα (2010-2012). Το 2010, ο Αρχαιολογικός χώρος ήταν κλειστός τους τρεις πρώτους μήνες του έτους, λόγω ελλείψεως προσωπικού φύλαξης.

2010	Ιαν.	Φεβ.	Μαρ.	Απρ.	Μάιος	Ιουν.	Ιουλ.	Αυγ.	Σεπ.	Οκτ.	Νοε.	Δεκ.	Συν.
Άτομα	-	-	-	90	153	109	119	145	153	80	35	22	900
Μαθητές	-	-	-	680	870	110	-	-	72	145	-	39	1916
Εισιτήρια	-	-	-	29	99	75	32	89	15	10	4	3	356
Ξένοι	-	-	-	18	69	43	32	19	59	33	5	2	280
Σύνολο	-	-	-	788	1092	262	138	164	284	258	40	63	3452

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2.

Το Ραβδόγραμμα, παρουσιάζει τα στοιχεία επισκεψιμότητας του Αρχαιολογικού χώρου του Σέσκλου, το έτος 2010, τα οποία προέκυψαν από το ετήσιο ημερολόγιο των επισκεπτών του Αρχαιολογικού χώρου του Σέσκλου, στα έτη τα οποία διενεργήθηκε η έρευνα (2010-2012). Το 2010, ο Αρχαιολογικός χώρος ήταν κλειστός τους τρεις πρώτους μήνες του έτους, λόγω ελλείψεως προσωπικού φύλαξης.

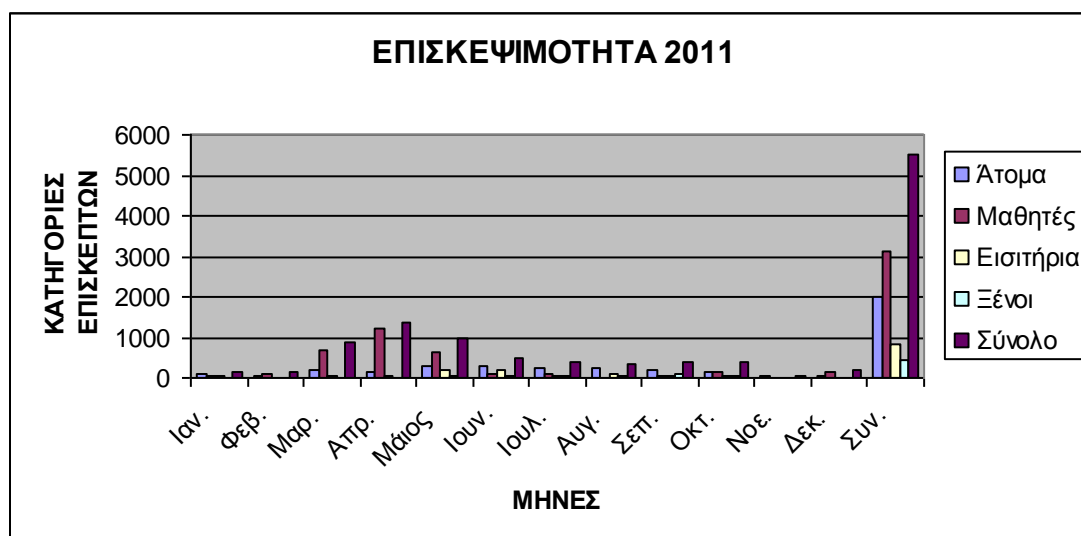

ΠΙΝΑΚΑΣ 3. Παρουσιάζει τα στοιχεία επισκεψιμότητας του Αρχαιολογικού χώρου του Σέσκλου, το έτος 2011, τα οποία προέκυψαν από το ετήσιο ημερολόγιο των επισκεπτών του Αρχαιολογικού χώρου του Σέσκλου, στα έτη τα οποία διενεργήθηκε η έρευνα (2010-2012).

2011	Ιαν.	Φεβ.	Μαρ.	Απρ.	Μάιος	Ιουν.	Ιουλ.	Αυγ.	Σεπ.	Οκτ.	Νοε.	Δεκ.	Συν.
Άτομα	89	40	198	143	285	310	230	265	200	170	55	55	1980
Μαθητές	58	80	670	1200	650	120	91	-	72	160	-	160	3098
Εισιτήρια	29	11	37	48	175	193	40	113	25	50	9	4	823
Ξένοι	-	12	-	19	46	44	65	72	105	41	6	2	421
Σύνολο	147	132	868	1362	954	474	386	337	377	371	61	217	5499

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.

Το Ραβδόγραμμα, παρουσιάζει τα στοιχεία επισκεψιμότητας του Αρχαιολογικού χώρου του Σέσκλου, το έτος 2011, τα οποία προέκυψαν από το ετήσιο ημερολόγιο των επισκεπτών του Αρχαιολογικού χώρου του Σέσκλου, στα έτη τα οποία διενεργήθηκε η έρευνα (2010-2012).

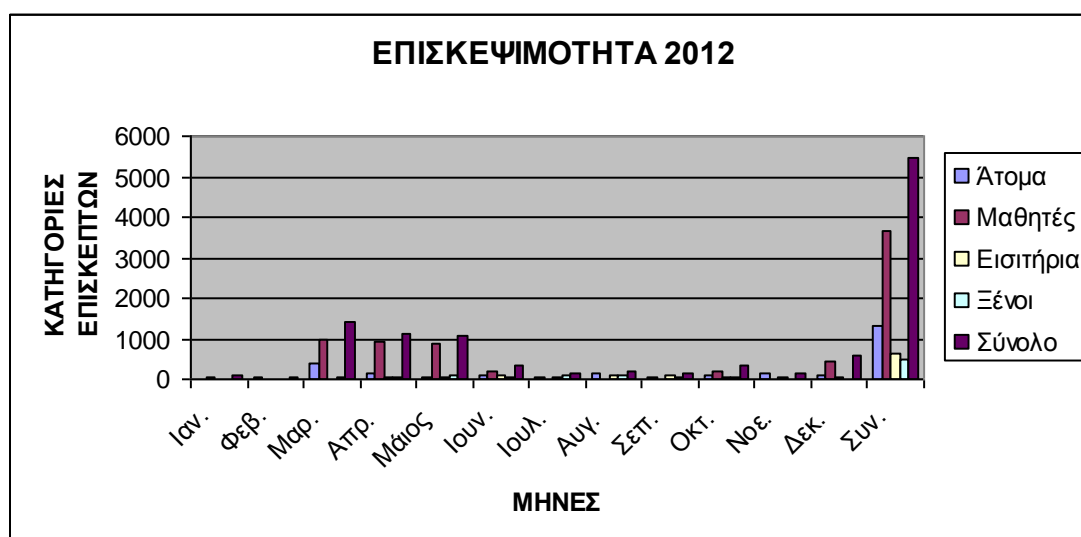

ΠΙΝΑΚΑΣ 4. Παρουσιάζει τα στοιχεία επισκεψιμότητας του Αρχαιολογικού χώρου του Σέσκλου, το έτος 2012, τα οποία προέκυψαν από το ετήσιο ημερολόγιο των επισκεπτών του Αρχαιολογικού χώρου του Σέσκλου, στα έτη τα οποία διενεργήθηκε η έρευνα (2010-2012).

2012	Ιαν.	Φεβ.	Μαρ.	Απρ.	Μάιος	Ιουν.	Ιουλ.	Αυγ.	Σεπ.	Οκτ.	Νοε.	Δεκ.	Συν.
Άτομα	20	42	408	140	64	113	64	138	65	80	134	119	1323
Μαθητές	58	-	980	930	900	180	-	-	-	190	-	421	3659
Εισιτήρια	3	7	16	42	69	89	64	119	83	37	36	59	641
Ξένοι	-	-	32	30	96	47	86	77	65	50	16	1	500
Σύνολο	78	42	1420	1100	1060	340	150	215	130	320	150	607	5482

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4.

Το Ραβδόγραμμα, παρουσιάζει τα στοιχεία επισκεψιμότητας του Αρχαιολογικού χώρου του Σέσκλου, το έτος 2012, τα οποία προέκυψαν από το ετήσιο ημερολόγιο των επισκεπτών του Αρχαιολογικού χώρου του Σέσκλου, στα έτη τα οποία διενεργήθηκε η έρευνα (2010-2012).

ΠΙΝΑΚΑΣ 5. Εθνικότητες επισκεπτών του Αρχαιολογικού χώρου Σέσκλου. Τα στοιχεία και τα δεδομένα προέκυψαν από το ετήσιο ημερολόγιο επισκεπτών του Αρχαιολογικού χώρου του Σέσκλου, στα έτη τα οποία διενεργήθηκε η έρευνα (2010-2012). Ο κατάλογος, οργανώθηκε με αύξουσα σειρά, ανά αριθμό επισκεπτών.

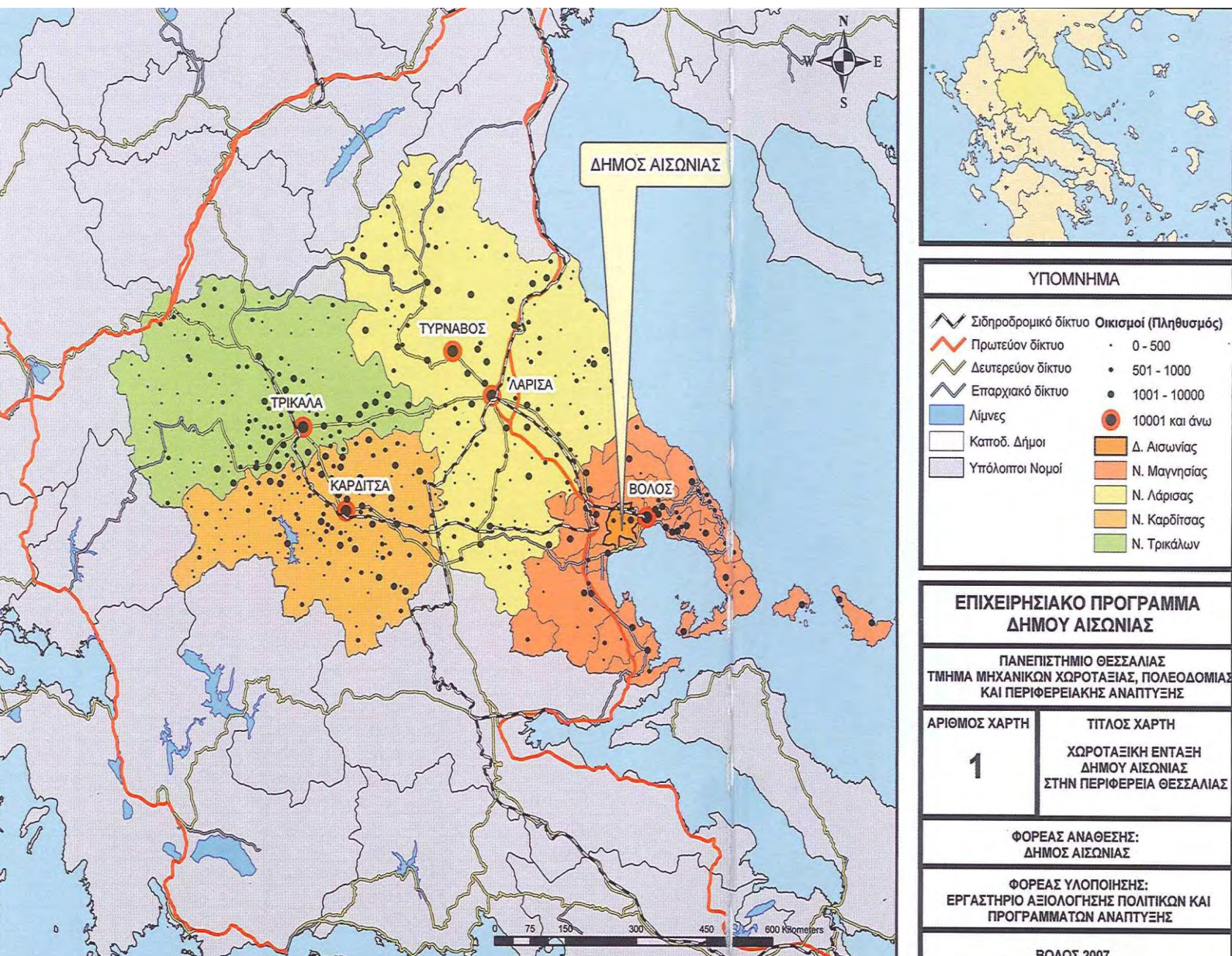
ΕΘΝΙΚΟΤΗΤΕΣ ΕΠΙΣΚΕΠΤΩΝ

ΑΓΓΛΟΙ
ΓΑΛΛΟΙ
ΑΜΕΡΙΚΑΝΟΙ
ΓΕΡΜΑΝΟΙ
ΙΤΑΛΟΙ
ΒΟΥΛΓΑΡΟΙ
ΕΛΒΕΤΟΙ
ΙΣΠΑΝΟΙ,ΑΥΣΤΡΙΑΚΟΙ
ΠΟΛΩΝΟΙ,ΑΥΣΤΡΑΛΟΙ
ΒΕΛΓΟΙ
ΟΛΛΑΝΔΟΙ
ΑΡΓΕΝΤΙΝΟΙ,ΔΑΝΟΙ
ΝΟΡΒΗΓΟΙ,ΚΑΝΑΔΟΙ
ΡΩΣΟΙ
ΣΕΡΒΟΙ
ΣΚΟΠΙΑΝΟΙ
ΚΙΝΕΖΟΙ
ΣΛΟΒΑΚΟΙ
ΣΟΥΗΔΟΙ
ΓΕΡΜΑΝΟΙ

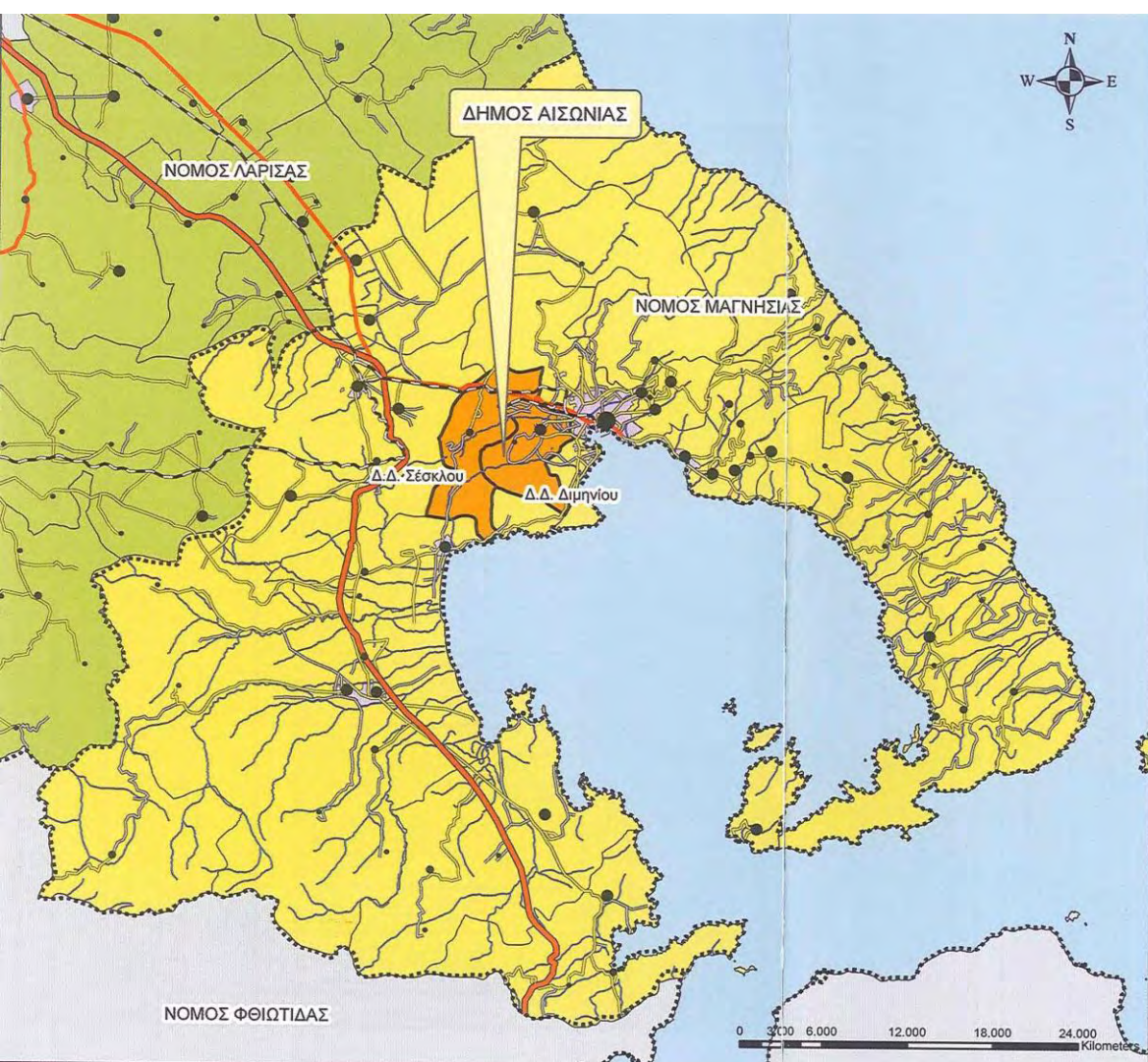
ΧΑΡΤΕΣ¹⁶⁷

---

¹⁶⁷ Βλ. Οδηγός Ενημέρωσης, Ξεναγήσης, Περιήγησης του Δήμου Αισωνίας. Ειδική έκδοση της Δημοτικής Κοινοφελούς Επιχείρησης Αλληλεγγύης Δήμου Αισωνίας (ΔΗ.Κ.ΕΠ.Α.Δ.Α.), 2009, σ. 184-187.

Χάρτης 1. Παρουσιάζει την χωροταξική ένταξη του Σέσκλου και του Δήμου Αισωνίας στην Περιφέρεια Θεσσαλίας. Βλ. Οδηγός Ενημέρωσης, Ξεναγήσης, Περιήγησης του Δήμου Αισωνίας. Ειδική έκδοση της Δημοτικής Κοινωφελούς Επιχείρησης Αλληλεγγύης Δήμου Αισωνίας (ΔΗ.Κ.ΕΠ.Α.Δ.Α.), 2009, σ. 184.

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

..... Όρια Νομού	Οικισμοί (Πληθυσμός)
□ Καποδ. Δήμοι	• 0 - 500
PAΘE	• 501 - 1000
— Πρωτεύον Εθνικό	• 1001 - 10000
— Νομαρχιακό δίκτυο	• 10001 και άνω
— Τοπικό δίκτυο	□ Οικιστική δομή
— Σιδηροδρομικό δίκτυο	■ Δ. Αισωνίας
— Ποτάμια	■ Ν. Λάρισας
	■ Ν. Φθιώτιδας

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΔΗΜΟΥ ΑΙΣΩΝΙΑΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ, ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΧΑΡΤΗ	ΤΙΤΛΟΣ ΧΑΡΤΗ
2	ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΗ ΕΝΤΑΞΗ ΔΗΜΟΥ ΑΙΣΩΝΙΑΣ ΣΤΟ ΝΟΜΟ ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ

ΦΟΡΕΑΣ ΑΝΑΘΕΣΗΣ: ΔΗΜΟΣ ΑΙΣΩΝΙΑΣ

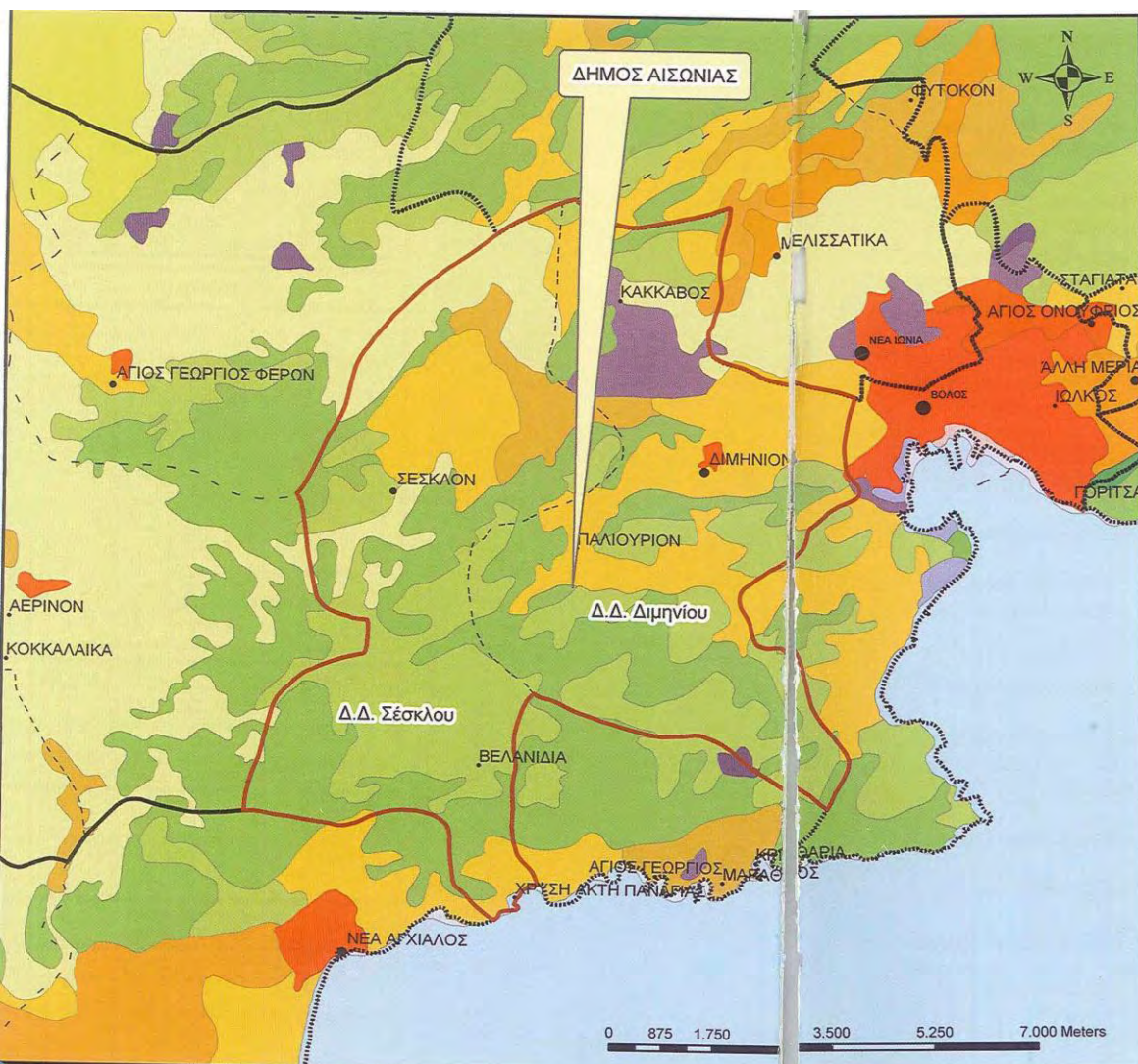
ΦΟΡΕΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ: ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΒΟΛΟΣ 2007

Χάρτης 2. Παρουσιάζει την χωροταξική ένταξη του Σέσκλου και του Δήμου Αισωνίας στο Νομό Μαγνησίας. Βλ. Οδηγός Ενημέρωσης, Ξεναγήσης, Περιήγησης του Δήμου Αισωνίας. Ειδική έκδοση της Δημοτικής Κοινωφελούς Επιχείρησης Αλληλεγγύης Δήμου Αισωνίας (ΔΗ.Κ.ΕΠ.Α.Δ.Α.), 2009, σ. 185.

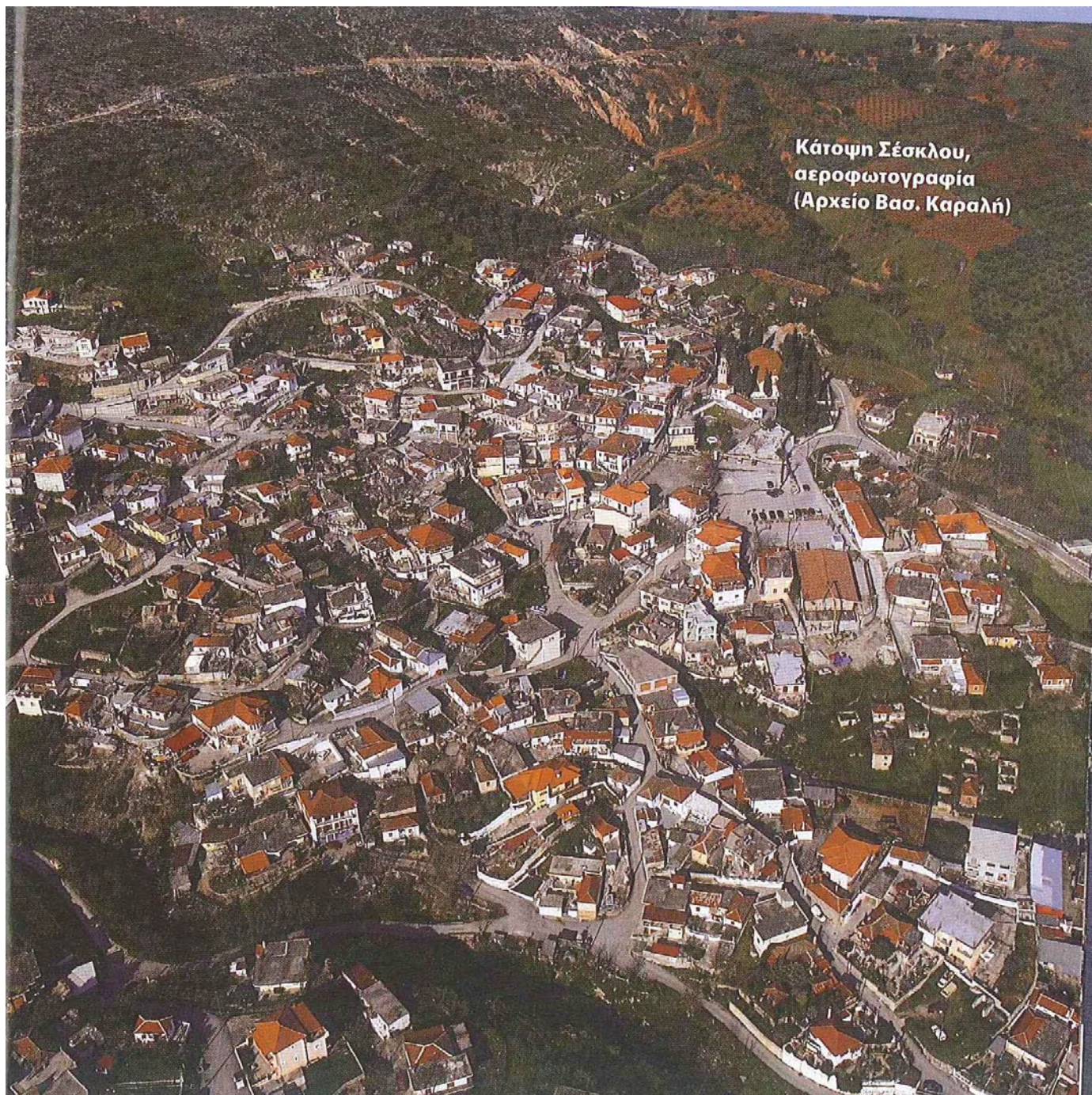

ΥΠΟΜΝΗΜΑ	
Οικισμοί (πληθυσμός)	Καλύψεις Γης (Corine)
● 0 - 500	111 - Συνεχής αστική δομή
● 500 - 1.000	112 - Ασυνεχής αστική δομή
● 1000 - 10.000	121 - Βιομηχανικές ή Εμπορικές μονάδες
● 10.000 και άνω	242 - Σύνθετοι τρόποι καλλιέργειας
▣ Όρια Δήμων	321 - Φυσικά λιβάδια
▣ Όρια Δ. Δ.	323 - Σκληρόφυλλη βλάστηση
▣ Δήμος Αισωνίας	243 - Αγροτική γη

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΔΗΜΟΥ ΑΙΣΩΝΙΑΣ	
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ, ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ	
ΑΡΙΘΜΟΣ ΧΑΡΤΗ	ΤΙΤΛΟΣ ΧΑΡΤΗ
4	ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΚΑΛΥΨΕΩΝ ΓΗΣ ΔΗΜΟΥ ΑΙΣΩΝΙΑΣ
ΦΟΡΕΑΣ ΑΝΑΘΕΣΗΣ: ΔΗΜΟΣ ΑΙΣΩΝΙΑΣ	
ΦΟΡΕΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ: ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ	
ΒΟΛΟΣ 2007	

Χάρτης 4. Απεικονίζει την κατανομή και καλύψεων γης του Σέσκλου και του Δήμου Αισωνίας. Βλ. Οδηγός Ενημέρωσης, Ξεναγήσης, Περιήγησης του Δήμου Αισωνίας. Ειδική έκδοση της Δημοτικής Κοινοφελούς Επιχείρησης Αλληλεγγύης Δήμου Αισωνίας (ΔΗ.Κ.ΕΠ.Α.Δ.Α.), 2009, σ. 187.

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

Εικόνα 1. Κάτοψη Σέσκλου, αεροφωτογραφία. Απο Οδηγό Ενημέρωσης, Ξενάγησης, Περιήγησης του Δήμου Αισωνίας. Ειδική έκδοση της Δημοτικής Κοινοφελούς Επιχείρησης Αλληλεγγύης Δήμου Αισωνίας (ΔΗ.Κ.ΕΠ.Α.Δ.Α.), 2009, σ. 45.

Εικόνα 2. Το κέντρο του χωριού, διακρίνεται το σχολείο και το καμπαναριό. Απο Οδηγό Ενημέρωσης, Ξενάγησης, Περιήγησης του Δήμου Αισωνίας. Ειδική έκδοση της Δημοτικής Κοινοφελούς Επιχείρησης Αλληλεγγύης Δήμου Αισωνίας (ΔΗ.Κ.ΕΠ.Α.Δ.Α.), 2009, σ. 54-55.

Εικόνα 3: Προαύλιος χώρος εκκλησίας, παιδική χαρά, μνημεία πεσόντων, κεντρική πλατεία. Απο Οδηγό Ενημέρωσης, Ξενάγησης, Περιήγησης του Δήμου Αισωνίας. Ειδική έκδοση της Δημοτικής Κοινοφελούς Επιχείρησης Αλληλεγγύης Δήμου Αισωνίας (ΔΗ.Κ.ΕΠ.Α.Δ.Α.), 2009, σ. 58-59.

Εικόνα 4. Αρχείο Σ.Γ.¹⁶⁸. Όψη του Σέσκλου από ΝΔ, διακρίνεται στο βάθος η πόλη του Βόλου .

Εικόνα 4. Αρχείο Σ.Γ. Όψη του Σέσκλου από ΒΑ, διακρίνεται στο βάθος η πόλη του Βόλου .

---

¹⁶⁸ Όπου Σ.Γ. θα εννοείται, αρχείο Γκάγκα Σταυρούλας.

Εικόνα 6: Από Σ.Γ. Το εξωκλήσι του Άη Λια στα ΝΔ του Σέσκλου, με τις κεραιές τηλεφωνικής επικοινωνίας στο βάθος.

Εικόνα 7: Από Σ.Γ. Το εξωκλήσι του Άη Νικόλα στα ΝΑ του Σέσκλου.

Εικόνα 8: Από Σ.Γ. Η είσοδος στο εκκλησάκι του Άη Γιάννη στα ΒΑ του Σέσκλου.

Εικόνα 9: Από Σ.Γ. Η όψη του Καμπαναριού της εκκλησίας των Αγίων Ταξιαρχών.

Εικόνα 10: Αρχείο Βασιλικής Τσουκάλη. Αρχαιολογικός Χώρος Σέσκλου 28.10.1969

Εικόνα 11: Αρχαιολογικός χώρος Σέσκλου. Βλ. οδηγό Ενημέρωσης, Ξεναγήσης, Περιήγησης του Δήμου Αισωνίας. Ειδική έκδοση της Δημοτικής Κοινοφελούς Επιχείρησης Αλληλεγγύης Δήμου Αισωνίας (ΔΗ.Κ.ΕΠ.Α.Δ.Α.), 2009, σ. 91.

Εικόνα 12: Αρχείο Απόστολη Κολιαμήτρα. Αρχαιολογικός Χώρος Σέσκλου 1962. Αριστερά: Απόστολος Κολιαμήτρας, (εργάτης στην ανασκαφή του Θεοχάρη, 19 ετών) Κέντρο: Απόστολος Τσουρτσούλης (φύλακας Αρχαιολογικού Χώρου Σέσκλου). Δεξιά: Λεωνίδα Γκάγκας, (εθελοντής στην ανασκαφή του Θεοχάρη, 13 ετών).

Εικόνα 13: Αρχείο Λεωνίδα Γκάγκα. « Σέσκλο 1969. Καλοκαίρι. Ανασκαφή Δυτικού Οικισμού και αποτύπωση ευρημάτων στον ευρύτερο αρχαιολογικό χώρο Σέσκλου. Προϊσταται της ανασκαφικής έρευνας ο καθηγητής Αρχαιολογίας στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης κ. Δ.Ρ. Θεοχάρης.» Στη φωτογραφία αριστερά ο φοιτητής Λεωνίδα Γκάγκας και δεξιά ο Απόστολος Τσουρτσούλης, φύλακας του χώρου.

Εικόνα 14: Αρχείο Απόστολου Ψωμά. Αριστερά: Απόστολος ψωμάς, Δεξιά: Νικόλαος Τσούτσας. Το 1979 στο πέτρινο παγκάκι της Ακρόπολης. «Παρέες στον Αρχαιολογικό χώρο Σέσκλου».

Εικόνα 15: Αρχείο Απόστολου Ψωμά. Το 1981, στην είσοδο του Αρχαιολογικού χώρου Σέσκλου. Ο Αρχαιολογικός χώρος αποτελούσε κύριο τόπο συναθροίσεως για τις νεανικές εξορμήσεις.

Εικόνα 16: Από Σ.Γ. Αφιερωματική πλάκα προς τιμήν του Δ.Ρ.Θεοχάρη, στο δασάκι του Αρχαιολογικού Χώρου του Σέσκλου.

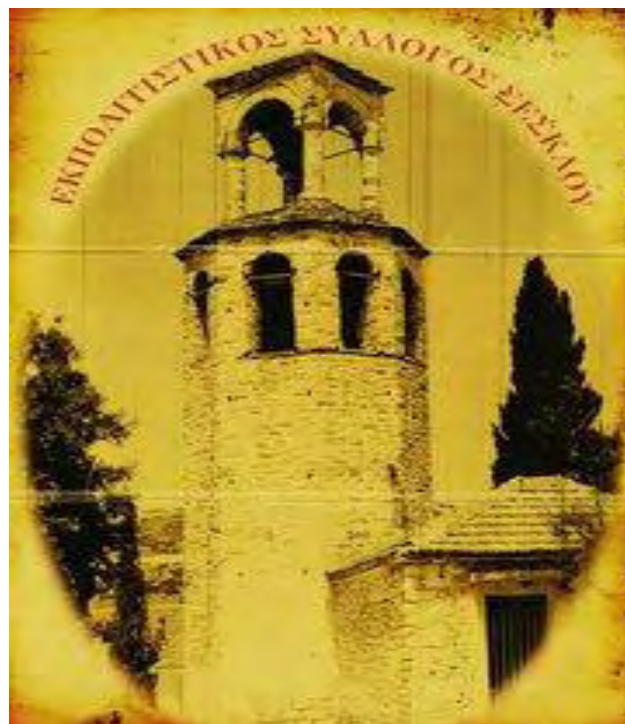
Εικόνα 17: Από Σ.Γ. Συζήτηση με την κ. Αντίκλεια Αγραφιώτη και το τμήμα του μεταπτυχιακού γύρω από την αφιερωματική πλάκα

Εικόνα 18: Από Σ.Γ. Έμβλημα Αθλητικού ομίλου "Ακρόπολις Σέσκλου". Φιλοτεχνημένο από τον Δ.Ρ.Θεοχόρη.

Εικόνα 19: Από Σ.Γ. Έμβλημα του "Δήμου Αισωνίας".

Εικόνα 20: Από Σ.Γ. Έμβλημα Πολιτιστικού Συλλόγου Σέσκλου «Η Φράσαρη».

Εικόνα 21: Από Σ.Γ. Αρχικό Έμβλημα Πολιτιστικού Συλλόγου Σέσκλου (πριν μετονομαστεί σε Φράσαρη).

Εικόνα 22 : Από Σ.Γ. Δημοσθένης Κολιαμήτρας ετών 102, πληροφορητής της έρευνας και εργάτης στις ανασκαφές του Θεοχάρι.

Εικόνα 23: Από Σ.Γ. Απόστολος Γκάγκας, πληροφορητής της έρευνας και εργάτης στις ανασκαφές του Θεοχάρι.

Εικόνα 24: Από Σ.Γ. Ευαγγελία Φώτου, πληροφορήτρια της έρευνας.

Εικόνα 25: Από Σ.Γ. Οι πληροφορητές της έρευνας στο συνήθη χώρο συνεντεύξεων, στην πλατεία του χωριού. Απο αριστερά προς δεξιά είναι οι: Γεώργιος Κολημήτρας, Απόστολος Πίννας, Αναστάσιος Τσουκάλης, Απόστολος Γκάγκας, Χρήστος Γκάγκας, Ιωάννης Νάνος.

Εικόνες 26,27: Από Σ.Γ. Το ανδρόγυνο Δέσπως και Χρήστου Πούλιου. Πληροφορητές της έρευνας.

Εικόνα 28: Από Σ.Γ. Θωμάς Ζήντρας, πληροφορητής της έρευνας, εργάτης στις ανασκαφές του Θεογάρη.

Εικόνα 29¹⁶⁹: Εκπαιδευτική περιήγηση.

Εικόνα 30: Εκπαιδευτικό παιχνίδι-παζλ.

---

¹⁶⁹ Φωτογραφικό αρχείο ΙΓ΄ ΕΠΚΑ, υπεύθυνη αρχαιολόγος: Ευαγγελία Σταμέλου. Εκπαιδευτικό πρόγραμμα: Με Νερό και Χώμα.

Εικόνα 31: Εργαστήρι πηλού.

Εικόνα 32: Κυνήγι Θησαυρού.

Εικόνα 33: Κυνήγι Θησαυρού.

Εικόνα 34: Εκπαιδευτικό παιχνίδι-Ντόμινο.

Εικόνα 35: Ζωγραφική στα απαντητικά δελτάρια.

Εικόνες 36: Εργαστήρι ζωγραφικής.

Εικόνα 37¹⁷⁰: Αποψίλωση του αρχαιολογικού χώρου.

Εικόνα 38: Εργαστήρι πηλού.

---

¹⁷⁰ Φωτογραφικό αρχείο ΙΓ' ΕΠΚΑ, υπεύθυνη αρχαιολόγος: Ευαγγελία Σταμέλου. Εκπαιδευτικό πρόγραμμα: Οδηγοί στην κοινωνία-γνωρίζουμε το παρελθόν, δημιουργούμε το μέλλον.

Εικόνα 39: παιχνίδι όπως παλιά – κουτσό.

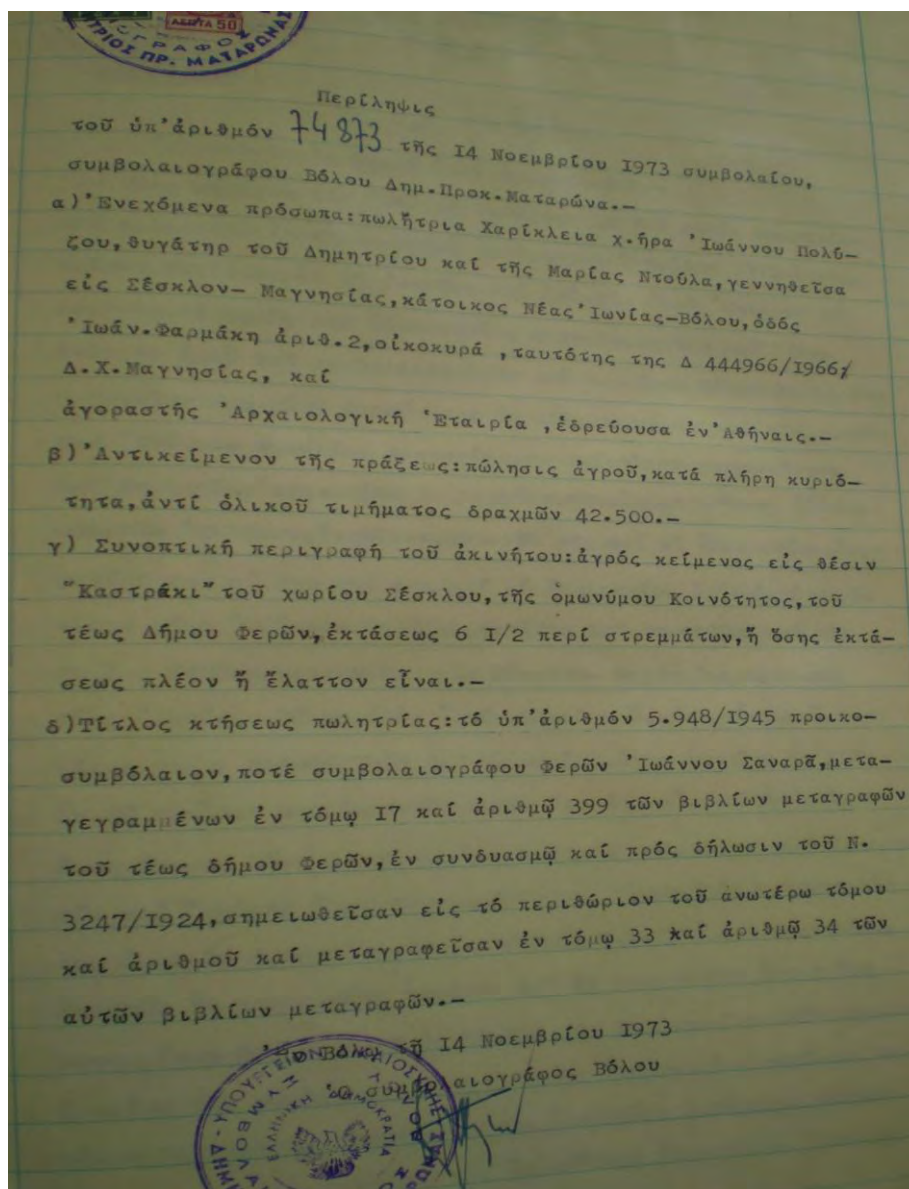

Εικόνα 40: Κατασκευή κούκλας από άχυρα.

Εικόνα 42: Περίληψη του υπ' αριθμόν 74873 της 14^{ης} Νοεμβρίου 1973 συμβόλαιου του συμβολαιογράφου Βόλου Δημητρίου Προκ. Ματαρώνα, τόμος 56, αριθμός μερίδας 69, του βιβλίου Μεταγραφών του Υποθηκοφυλακείου Φερών. Αναφέρεται στην δεύτερη αγορά από την Αρχαιολογική εταιρεία, αγρού 6,5στρ. στη θέση «Καστράκι» του χωριού Σέσκλου. Πρόκειται για την περιοχή νοτίως της σημερινής Προϊστορικής Ακροπόλεως Σέσκλου.

Περίληψις
τοῦ υπ' ἀριθμόν 74873 τῆς 14 Νοεμβρίου 1973 συμβολαίου,
συμβολαιογράφου Βόλου Δημ. Προκ. Ματαρώνα.-

α) Ἐνεχόμενα πρόσωπα: πωλήτρια Χαρίκλεια χ-ήρα Ἰωάννου Πολύ-
ζου, θυγάτηρ τοῦ Δημητρίου καὶ τῆς Μαρίας Ντοβλα, γεννηθεῖσα
εἰς Εἴσοκλον- Μαγνησίας, κάτοικος Νέας Ἰωνίας-Βόλου, ὁδὸς
Ἰωάν. Φαρμάκη ἀριθ. 2, οἰκοκυρά, ταυτότης της Δ 444966/1966/
Δ. Χ. Μαγνησίας, καὶ
ἀγοραστής Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία, ἐδρεύουσα ἐν Ἀθήναις.-

β) Ἀντικείμενον τῆς πράξεως: πώλησις ἀγροῦ, κατὰ πλήρη κυριό-
τητα, ἀντὶ ὅλικοῦ τιμήματος δραχμῶν 42.500.-

γ) Συνοπτικὴ περιγραφή τοῦ ἀκινήτου: ἀγρὸς κείμενος εἰς θέσιν
"Καστράκι" τοῦ χωριῦ Εἴσοκλου, τῆς ὁμωνύμου Κοινοῦτητος, τοῦ
τέως Δήμου Φερῶν, ἐκτάσεως 6 1/2 περί στρεμμάτων, ἡ ὅσης ἐκτά-
σεως πλέον ἢ ἔλαττον εἶναι.-

δ) Τίτλος κτήσεως πωλητρίας: τὸ υπ' ἀριθμόν 5.948/1945 προικο-
συμβόλαιον, ποτὲ συμβολαιογράφου Φερῶν Ἰωάννου Σαναρά, μετα-
γεγραμμένων ἐν τόμῳ 17 καὶ ἀριθμῷ 399 τῶν βιβλίων μεταγραφῶν
τοῦ τέως δήμου Φερῶν, ἐν συνδυασμῷ καὶ πρὸς δήλωσιν τοῦ Ν.
3247/1924, σημειωθεῖσαν εἰς τὸ περιθώριον τοῦ ἀνωτέρω τόμου
καὶ ἀριθμοῦ καὶ μεταγραφεῖσαν ἐν τόμῳ 33 καὶ ἀριθμῷ 34 τῶν
αὐτῶν βιβλίων μεταγραφῶν.-

τῆς 14 Νοεμβρίου 1973
αἰολογράφος Βόλου

Εικόνα 43: Περίληψη του υπ' αριθμόν 76866 της 24^{ης} Μαΐου 1974 συμβόλαιον του συμβολαιογράφου Βόλου Δημητρίου Προκ. Ματαρώνα), τόμος 58, αριθμός μερίδας 63 του βιβλίου Μεταγραφών του Υποθηκοφυλακείου Φερών. Αναφέρεται στη τρίτη και τελευταία αγορά της Αρχαιολογικής εταιρείας, αγρού 8,5στρ δυτικά της θέσης «Καστράκι» του χωριού Σέσκλου. Ουσιαστικά πρόκειται για την περιοχή, που είναι χτισμένο σήμερα το οικομυσειό στην είσοδο του Αρχαιολογικού χώρου Σέσκλου.

